

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav politologie

Diplomová práce

Jan Duda

Stát a válka: Vývoj konceptu

State and War: Development of the Concept

Praha 2011

vedoucí práce: Prof. Pavel Barša, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Abstrakt

Historie mezinárodního práva chápaného jako objekt intersubjektivní reality odráží různá teritoriální uspořádání lidské společnosti. Státy coby nositelé mezinárodní práva byly v průběhu historie vytvářeny válkami, které spolu vedly. Na základě myšlení Carla Schmitta můžeme rozlišit dvě historická uspořádání prostoru: středověkou univerzální říši a novověké suverénní státy. Obě tato uspořádání byla spojena s odlišnými systémy mezinárodního práva a s odlišnými pojetími války. Od přelomu 19. a 20. století můžeme ovšem sledovat známky úpadku vestfálského systému suverénních států. Tento proces, doprovázený změnami v pojetí války, se začal naplno projevovat na počátku 21. století v souvislosti s tzv. válkou proti teroru. Na právním pojetí války proti teroru a konceptu humanitární intervence ukazují upadání vestfálského systému suverénních států a možný návrat k mezinárodnímu uspořádání středověké říše.

Klíčová slova

- mezinárodní právo
- stát
- suverenita
- válka
- vestfálský systém

Abstract

The history of international law, understood as an object of intersubjective reality, reflected various territorial structures of human society. States, as bearers of international law, were made in course of history by wars that they led with each other. On the basis of thought of Carl Schmitt we can distinguish two historical structures of territory: the universal medieval empire and the modern sovereign states. Both of these structures were connected with distinct systems of international law and with distinct concepts of war. Since the turn of 19th and 20th century we can observe signs of decline of the Westphalian system of sovereign states. This process, accompanied by changes in concept of war, began to be fully expressed at the beginning of the 21st century in connection with so called war on terror. On the juridical concepts of war on terror and humanitarian intervention I show decline of the Westphalian system of sovereign states and possible return to the international structure of the medieval empire.

Key Words

- international law
- sovereignty
- state
- war
- Westphalian system

Obsah

Úvod.....	7
1. Stát a mezinárodní právo coby objekty intersubjektivní reality	12
1.1 Objektivistické přístupy.....	12
1.2 Kultura v pojetí konstruktivismu.....	12
1.3 Konstrukce světa idejemi	14
1.4 Mezinárodní právo coby objekt intersubjektivní reality	15
1.5 Schmittův „realistický institucionalismus“	16
1.6 Nomos jako objekt intersubjektivní reality	18
1.7 Vzájemné přetváření státu a války	18
2. Mezinárodní právo před vznikem teritoriálních států: paradigma říše	21
2.1 Středověká říše	21
2.2 Shrnutí: středověké pojetí války a nepřítele	23
3. Mezinárodní právo mezi státy: paradigma státu	24
3.1 Politická teorie vzniku teritoriálních států.....	24
3.2 Suverénní státy coby nositelé mezinárodního práva	27
3.3 Protiklad evropské a neevropské půdy	29
3.4 Protiklad pevné půdy a moře	31
3.5 Koncept války a soupeře	32
3.6 Shrnutí	36
4. Rozpad evropského mezinárodního práva.....	38
4.1 Zrušení protikladu evropské a neevropské půdy	38
4.2 Vzestup USA: Monroeova doktrína	40
4.3 Nepřímý ekonomický vliv	43
4.4 Přisvojování moří	43
4.5 Univerzalizace evropského práva.....	44
4.6 Pařížská konference.....	45
4.7 Ústup vestfálského paradigmatu.....	47
5. Současné pojetí války a mezinárodního práva.....	48
5.1 Změna pojetí války ve Versailleské smlouvě.....	48
5.2 Kriminalizace války.....	50
5.3 Nové pojetí spravedlivé války	51
5.4 Totální války.....	53
5.5 Redefinice suverenity	55

5.6 Obhajoba diskriminujícího pojetí suverenity	57
5.7 Nové asymetrické války	59
5.8 Shrnutí: války v postvestfálském systému	63
6. Válka proti teroru.....	64
6.1 Moderní terorismus	65
6.2 Válka proti teroru jako totální válka.....	67
6.3 Válka proti teroru jako asymetrická válka.....	70
6.4 První dodatek: Bushova doktrína	72
6.5 Druhý dodatek: Současná vojenská strategie USA	73
6.6 Shrnutí	74
7. Humanitární intervence.....	76
7.1 Koncept.....	76
7.2 Historie	77
7.3 Kritika.....	81
7.4 Redefinice suverenity jako odpovědnosti.....	82
7.5 Shrnutí	86
8. Návrat do středověku?	88
8.1 Návrat ke středověkým válkám	88
8.2 Návrat ke středověké říši	90
Závěr	93
Zdroje.....	99

Úvod

„Díváte-li se zpátky až ke zrození národů, vrátíte-li se do naší vlastní doby, jestliže zkoumáte lid ve všech možných podmínkách od stavu barbarismu po nejvyvinutější civilizaci, vždycky najdete válku.“

Joseph de Maistre¹

Ve střední Evropě na počátku 21. století se válka jako prostředek zahraniční politiky zdá být zcela vyloučena. Více než 60 let míru vedlo Evropany k dojmu, že válka, dokonce i její pouhá možnost, je něco nenormálního a nepřirozeného. Vysvětlení, proč euroatlantická společnost přestala vnímat válku jako standardní prostředek zahraniční politiky, spočívá ve zcela jedinečné mezinárodní situaci, ve které se Evropa ocitla po druhé světové válce: „Závětrí“ ochranného štítu Spojených států, jež přetrvalo i po konci studené války, vedlo k neutralizaci dřívějších evropských sporů a vytlačilo evropské války na hranice západního světa. Evropa – a potažmo celý Západ – dnes představují jediný mocenský pól sjednocený nejen politicky – dříve hrozbou Sovětského svazu a dnes mezinárodního terorismu –, ale i kulturně – ideologií liberální demokracie a diskursem lidských práv.

Podle Roberta Jervise vytvořily nejmocnější státy Západu tzv. bezpečnostní společenství: skupinu států, mezi nimiž je válka skutečně nemyslitelná.² To znamená, že ani veřejnost ani politické elity, dokonce ani armádní kruhy v těchto zemích neočekávají válku s ostatními členy společenství. Jervis vysvětluje vznik bezpečnostního společenství spojením realistických, liberálních a konstruktivistických argumentů:³ Vojenská porážka druhých států by byla pro každého člena společenství obtížná a nákladná; mír v rámci společenství přináší řadu ekonomických výhod; ale opomenout nelze ani změny v obecně vyznávaných hodnotách. Jervis v roce 2002 zahrnul do bezpečnostního společenství Spojené státy, Japonsko a země západní Evropy. Rusko a Čína podle něj mohou bojovat mezi sebou či se členy společenství, ale „takový konflikt by se lišil od tradičních válek mezi velmocemi“.⁴ Na základě Jervisovy argumentace si však dovoluji tvrdit, že do režimu vzájemných vztahů mezi státy bezpečnostního společenství lze v současnosti zařadit také vztahy těchto zemí s Čínou a Ruskem – zbylými dvěma mocnostmi. Válka se tedy dnes zdá být vyloučena nejen mezi vedoucími státy Západu, ale i mezi hlavními světovými mocnostmi.

¹ De Maistre, Joseph: *Considerations on France*. 1994: 27. Citováno z: Gray 2005: 78.

² Jervis 2002: 1.

³ Jervis 2002: 8.

⁴ Jervis 2002: 1.

V perspektivě lidské historie je ovšem dnešní situace naprosto bezprecedentní. Historie lidstva byla, na rozdíl od současnosti, nerozlučně spojena s válčením. Války či jejich reálná možnost utvářely dějiny od počátku lidské civilizace. Jak tvrdí Charles Tilly: „Po celé tisíciletí byla válka hlavní činností evropských států.“ – Válka utkala síť evropských národních států a příprava na ni vytvořila jejich vnitřní struktury.⁵

Toto „konfliktualistické“ pojetí politiky bylo vlastní rovněž Carlu Schmittovi (1888 – 1985), neobyčejnému odborníkovi na mezinárodní právo a znalci jeho dějin. Schmitt shrnul historii mezinárodního práva a mezinárodních vztahů obecně v knize *Der Nomos der Erde*, již napsal v Berlíně v letech 1942 – 1945, a která poprvé vyšla roku 1950 (anglicky pod titulem *The Nomos of the Earth* až v roce 2003). *Nomos*, považovaný za vrcholné dílo Schmittovy tvorby, nabízí podle mnohých „pravděpodobně nejpřesvědčivější výklad vývoje mezinárodního práva od konce středověku po začátek studené války“.⁶ Schmittův výklad historie mezinárodního práva je jedinečný tím, že se nezaměřuje pouze na formální mezinárodní organizace, ale především na neformální instituce a režimy, v nichž byly tyto organizace zakotveny. Schmitt ve svém výkladu zdůrazňuje zejména historické proměny filosofie mezinárodního práva – zkoumá, jak se měnilo vzájemné vnímání aktérů mezinárodní politiky, chápání války a pojetí nepřítele. Vzhledem k této filosoficko-sociologické perspektivě Schmittova myšlení si dovoluji zařadit ho do konstruktivistického proudu teorie mezinárodních vztahů.

Schmitt psal svůj *Nomos* v době, kdy se domníval, že „vestfálský“ systém prostorového, politického a právního řádu světa završil proces svého rozpadu. S odstupem 60 let lze říci, že změny v mezinárodním uspořádání, které Schmitt pozoroval od počátku 20. století, v jeho druhé polovině ještě zesílily a jejich důsledky se naplno projevily až na jeho sklonku a v prvním desetiletí 21. století. Zkoumání Schmittova myšlení proto považují za velmi užitečné pro porozumění současné mezinárodní situaci: Jeho výklad historie mezinárodního práva umožňuje pochopit logiku současné „světové války proti teroru“ a „intervencionistického liberálního kosmopolitanismu“.⁷ Jak podotýkají Louiza Odysseos a Fabio Petito v úvodu svého sborníku, bez porozumění minulosti nemůžeme chápat současnost ani vytvářet budoucnost.

Jak již bylo řečeno, Schmittovo pojetí politiky je ve své podstatě „konfliktualistické“: Tak jako se v morální oblasti rozlišuje mezi dobrem a zlem, ve sféře estetična mezi krásou a ošklivostí a v ekonomice mezi užitečností a škodlivostí, ve sféře politična se rozlišuje mezi

⁵ Tilly 1992: 75 – 76.

⁶ Odysseos, Petito 2007: 1.

přítelem a nepřítelem.⁸ Nepřátelství v politickém smyslu podle Schmitta ovšem nemá nic společného s morálním zlem, estetickou ošklivostí či ekonomickou škodlivostí. – Posledním důvodem rozhodnutí o politickém nepřátelství je ono rozhodnutí samo. Rozpory v ostatních sférách lidské činnosti mohou získat politický rozměr, jsou-li natolik silné, aby „efektivně seskupily lidi pod zorným úhlem přítele a nepřítele. (...) Politično může čerpat svoji sílu z nejrůznějších oblastí lidského života, z náboženských, ekonomických, morálních a dalších antagonismů...“⁹ Na rozdíl od ostatních antagonismů je však s politickým nepřátelstvím vždy spojena reálná možnost ozbrojeného boje. – Válka je v tomto smyslu „nejzazší realizací nepřátelství“.¹⁰

Stát ve Schmittově pojetí představuje „politický status národa organizovaného ve své teritoriální uzavřenosti“.¹¹ Stát je nejvyšší jednotou lidí, neboť jeho charakter je výhradně politický.¹² Zjednodušeně lze říci, že ze Schmittova pohledu stát slouží k vytěsnění politična ze společnosti: Různé společenské rozpory vedou lidi k seskupení se do státních celků, mezi nimiž dochází k realizaci oněch nepřátelství. – Politické rozlišování přítele a nepřítele se proto týká výhradně vztahů mezi státy.

Schmittovo myšlení ovšem není militaristické, jak by se na první pohled mohlo zdát, nýbrž pacifistické: Normálním mezinárodním stavem je podle Schmitta mír, zatímco válka je výjimkou. Cílem pro něho není podněcování konfliktů, ale jejich vytěsnění ze společnosti na hranice států. Funkce státu spočívá především v dosažení úplné pacifikace na svém vlastním území.¹³ A té může být dosaženo pouze, je-li stát plně suverénní: Je-li jediným držitelem práva vyhlášovat válku a uzavírat mír. „Mylné chápání Schmitta jako obhájce násilí a agrese je tedy jen odrazem opačného liberálního pohledu dávajícího přednost totožnosti, jednotě a univerzalitě [všeho lidstva].“¹⁴ Zatímco Schmittem načrtnutý společenský řád počítá se společenskou pluralitou vedoucí k neustálým konfliktům, v liberálním světě je konflikt znakem selhání společenského řádu. Liberalismus se tedy prostřednictvím kriminalizace útočné války pokouší zrušit politično.

Válka je pak ve Schmittově chápání legitimním prostředkem mezinárodní politiky. Jakýkoliv pokus zakázat válku mezi státy vede podle této logiky ke zpětnému rozptýlení násilí do již dříve pacifikovaných společností uvnitř států. Ve světle tohoto uvažování lze

⁷ Odysseos, Petito 2007: 3.

⁸ Schmitt 2007: 26.

⁹ Schmitt 2007: 37 – 38.

¹⁰ Schmitt 2007: 33.

¹¹ Schmitt 2007: 19.

¹² Schmitt 2007: 43.

¹³ Schmitt 2007: 46.

¹⁴ Bishai, Behnke 2007: 108.

rozumět lítosti, kterou Schmitt projevovat nad upadáním suverénních států po druhé světové válce.

Politico ve Schmittově pojetí předpokládá pluralitu světa: jeho rozdělení mezi suverénní státy. Schmittovým myšlením proto prostupuje doslova panická hrůza z politického sjednocení světa ztělesněného projektem liberálního světoobčanství. Podle teologické interpretace můžeme tuto obavu chápat jako strach z nekřesťanského rouhání, neboť skutečné sjednocení světa podle „Druhého listu Tesalonickým“ nastane až po druhém Kristově příchodu.¹⁵ Jak ale tvrdí Mika Ojakangas, Schmittovy obavy z politické jednoty světa měly metafyzický, a nikoliv teologický původ. Politické sjednocení lidstva pro Schmitta znamenalo jeho úplnou pacifikaci doprovázenou ztrátou svobodné vůle: „podřízení lidstva všemocné kontrole světové policie“.¹⁶

V této práci bych rád na základě rozboru filosofického rámce současného mezinárodního práva určil, jak se změny v pojetí války odrážejí v prostorovém uspořádání současného světa. Jinými slovy, mým cílem je odpovědět na tyto dvě otázky: Mění se filosofický rámec mezinárodního práva a pojetí války? Pokud ano, jaké jsou dopady těchto změn na objekty intersubjektívni reality? Současné změny ve filosofii mezinárodního práva a v pojetí války zasazují do kontextu Schmittova myšlení s cílem pohlédnout na dnešní mezinárodní situaci z jeho perspektivy a zároveň pokračovat v jeho výkladu do dnešních dnů. Při analýze současného pojetí války vycházím z více zdrojů, zejména však z díla amerického teoretika mezinárodního práva Philipa Bobbitta, jehož kniha *Terror and Consent* (2008) představuje nejen podrobný rozbor současné světové války proti teroru, ale rovněž její svébytnou liberální obhajobu.

Celá práce má esejistickou formu: Jejím cílem je sledovat historické proměny filosofie mezinárodního práva a pojetí války, a nikoliv provádět empirické srovnání různých historických období. Objektem mého zkoumání proto nejsou dějiny politiky, nýbrž dějiny myšlení, jež politiku formovalo.

V první kapitole uvádím základní teze sociálního konstruktivismu, který je metodologickým východiskem této práce. Po vysvětlení, proč jsem zvolil právě tento metodologický nástroj, popisují konstruktivistické pojetí intersubjektívni reality a možnosti jejího zkoumání. Dále následují základní charakteristiky státu a práva coby objektů intersubjektívni reality. První kapitola je zakončena vysvětlením vztahu mezi státem a válkou z hlediska sociálního konstruktivismu.

¹⁵ Ojakangas 2007: 207, s odkazem na: Meier, Heinrich: *The Lesson of Carl Schmitt: four chapters on the distinction between political theology and political philosophy*. Chicago: The University of Chicago Press, 1998.

Jako model prostorového uspořádání před vznikem teritoriálních států jsem zvolil Schmittův výklad středověké křesťanské říše. Ve druhé kapitole se proto zabývám prostorovým uspořádáním středověké říše a jemu odpovídajícím filosofickým rámcem právního pojetí války a nepřítele.

Ve třetí kapitole popisují vznik systému novověkých teritoriálních států a jemu odpovídající proměnu filosofie mezinárodního práva. Přitom se zaměřuji na popis nového pojetí války a nepřítele v evropském mezinárodním právu. Prostorové a právní uspořádání suverénních teritoriálních států stavím do protikladu středověkého uspořádání křesťanské říše.

Ve čtvrté kapitole za pomoci Schmittova výkladu líčím upadání jednotlivých předpokladů novověkého mezinárodního práva a s nimi související proměnu filosofického rámce války. Zároveň kladu důraz na vzájemně podmíněný vztah novověkého mezinárodního práva a systému teritoriálních států.

Pátá kapitola se věnuje popisu současného pojetí války od jeho vzniku po první světové válce. V hodnocení změn mezinárodního práva dávám prostor nejen Schmittovu kritickému pohledu na nové mezinárodněprávní pojetí války, ale také jeho obhajobě z liberální pozice Philipa Bobbitta. Změněné pojetí války kladu do přímé souvislosti se změnami v prostorovém uspořádání.

V šesté a sedmé kapitole uvádím příklady filosofického rámce současného právního pojetí války a nepřítele: válku proti teroru a koncept humanitární intervence. Na těchto dvou příkladech se pokouším dokázat změněné chápání války v současném mezinárodním právu.

Osmá kapitola je závěrečná; jejím cílem je ukázat podobnost mezi současným a středověkým pojetím válek a důsledek této podobnosti: zanikání teritoriálních států coby objektů intersubjektivní reality.

¹⁶ Ojakangas 2007: 211.

1. Stát a mezinárodní právo coby objekty intersubjektivní reality¹⁷

Sociální konstruktivismus, který je metodologickým východiskem této práce, pojímá stát a mezinárodní právo jako produkty společenské kultury a v širším smyslu jako objekty intersubjektivní reality. Před popisem Schmittova výkladu mezinárodního práva proto považují za potřebné vymezit ontologickou podstatu intersubjektivní reality a možnosti jejího epistemologického poznání.

1.1 Objektivistické přístupy

V pojetí klasické antropologie, sociologie a jejich vlivem také politologie byla kultura chápána jako statický, předem daný a objektivně pozorovatelný objekt. Klasickým příkladem takového objektivistického přístupu je práce Gabriela Almonda a Sidneyho Verby *The Civic Culture* z roku 1963. Politickou kulturu podle nich představuje „soubor postojů k politickému systému a jeho jednotlivým částem včetně sebe sama“. Postoji jsou rozuměny „různé způsoby poznávání, citového vnímání a hodnocení politického systému v celku, jeho vstupů a výstupů a sebe sama coby politického aktéra“.¹⁸ V právní oblasti odpovídá tomuto přístupu kupříkladu doktrína přirozeného – věčně existujícího – práva.

Postoje k politickému systému a jeho jednotlivým komponentům lze dle Almonda a Verby objektivně pozorovat a zachycovat. Svou tezi o občanské kultuře, jež podmiňuje demokracii, proto podložili mamutím sociologickým průzkumem. Ten probíhal během dvou let v pěti zemích, v nichž se ho zúčastnilo na pět tisíc respondentů.¹⁹ Nejpozoruhodnější je ovšem forma tohoto výzkumu. – Almond s Verbou zkoumali postoje prostřednictvím osobních pohovorů s občany jednotlivých zemí. Kulturu tak v důsledku představovaly názory občanů na politické instituce jejich zemí. Vezmeme-li v úvahu, že respondenti odpovídali na otázky tazatelů, šlo spíše o jejich představu správných názorů na jejich politické instituce.

1.2 Kultura v pojetí konstruktivismu

Soudobá kritika vytýká dřívějšímu přístupu jeho statické pojetí kultury a falešnou představu o možnosti kulturu objektivně pozorovat. Marc Howard Ross shrnuje toto odmítnutí slovy: „Omezení kultury na soubor osobních postojů je ztěží přijatelné, protože ignoruje souvislosti, v nichž jsou jednotlivé postoje uplatňovány a sdílená rozumění, která tvoří vzájemná stanoviska jednotlivých subjektů. Kulturu pak již netvoří významy a identity,

¹⁷ Části této kapitoly byly převzaty z: Duda, Jan: *Dopady procesů globalizace na stávající uspořádání prostoru a společnosti*, 1. kapitola: Kultura a identita. Bakalářská práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2009.

¹⁸ Almond, Verba 1989: 12, 16.

nýbrž jen pouhá četnost výskytu jednotlivých typů postojů – jakýsi stroj s vyměnitelnými součástkami.“²⁰

Kultura není vlastnictvím jednotlivce, ale je zasazena v sociálním chování a vzájemném chápání jednotlivých skupin. Pro Rosse jsou podstatné dva rysy kultury. Kulturu chápe jednak jako „soubor významů, jež lidé používají k ovládnutí svých každodenních světů“, dále coby „základ sociální a politické identity, která určuje, jak se lidé sdružují a jak se chovají v různých situacích. (...) Kultura vytváří rámec organizace světa a určuje, jaké místo v něm přidělujeme sobě a ostatním. Dává věcem smysl a umožňuje rozumět jednání druhých. – Díky kultuře navzájem rozumíme svým činům. Kultura rovněž svazuje skupinové identity a motivuje skupiny lidí k aktivnímu jednání.“²¹ Lidé sdílející jednu kulturu mají společnou identitu – způsob chápání sebe sama a ostatních.

Jak ovšem upozorňuje Pavel Barša, kultura jedince není „jeho svobodně manipulovatelným vlastnictvím“.²² Jedinec totiž vlastní kulturu společnosti, v níž byl vychován. Její povaha tedy není ryze *subjektivní*, ale spíše *intersubjektivní*.

Jestliže Ross pojímá kulturu jako soubor subjektivních významů, jež lidé připisují jednání druhých, vylučuje tím možnost jejího objektivního pozorování: Pokud kultuře přisuzujeme *subjektivní ontologickou podstatu*, nemůžeme k ní zaujmout *objektivní epistemologický vztah*.

Ross si je vědom tohoto úskalí, a proto volí jinou epistemologickou metodu než Almond s Verbou: „V analýze kultury je ústřední koncept interpretace. Interpretaci dílčího významu skládáme ze zpráv – z příběhů, s jejichž pomocí se skupiny a jednotlivci snaží porozumět svému okolí.“²³ Příběh, do něhož je zasazen zkoumaný objekt, vede k pochopení významu, jež má jeho chování. Interpretace kultury má za cíl nalézt spojitost mezi ní a jednáním a vypořádat pravidelnosti v tomto vztahu napříč skupinou. Ideálem by mohlo být ztotožnění se s nositeli sledované skupiny – porozumění a přijetí významů, které dávají činům druhých. Každé takové pozorování je však ryze subjektivní, na rozdíl od dřívějších přístupů předem rezignuje na možnost získat objektivní a definitivní závěry.

Louiza Odyseos a Fabio Petito zmiňují potřebu historicko-sociologické metodologie coby epistemologického nástroje rovněž při analýze Schmittova výkladu historie mezinárodního práva: „Předmětu našeho studia může být rozuměno pouze v historické perspektivě... Současná mezinárodní společnost nemá bez ohledu na minulost, která ji

¹⁹ Almond, Verba 1989: 35.

²⁰ Ross 1997: 62 – 63.

²¹ Ross 1997: 42.

²² Barša, Císař 2008: 299.

vytvořila, žádný význam.²⁴ Jestliže objektivistickému pojetí kultury odpovídá doktrína přirozeného práva, pak sociálně konstruktivistickému přístupu odpovídá doktrína historického – intersubjektivně vytvořeného – práva.

Pro potřeby politické vědy je klíčový vztah mezi kulturou společnosti a její sociální a politickou strukturou. Kultura „určuje symbolické a hmotné objekty, o něž lidé považují za smysluplné soupeřit, vytváří (politický) rámec, v němž se toto soupeření uskutečňuje, určuje jeho pravidla (formální i neformální) a účastníky. Ve zkratce, kultura vytváří zájmy a určuje způsob jejich dosahování.“²⁵ Kultura zároveň definuje mocenské vztahy ve skupině a ustavuje legitimní politickou autoritu prostřednictvím pravidel, která lidé v dané společnosti považují za legitimní při jejím dosahování. Tak vzniká společenský řád. Jsou-li společenská pravidla kodifikována, stávají se zákony. Právo je tedy jedním z produktů společenské kultury.

1.3 Konstrukce světa idejemi

Pro zkoumání historických proměn prostorového uspořádání, do něhož spadá také mezinárodní právo, je významná zejména funkce kultury coby stavebního materiálu sociálně vytvořené reality.

John Gerard Ruggie rozlišuje tři typy reality:²⁶ Tzv. „surová fakta“ jsou skutečnosti, jejichž existence nezávisí na žádném obecném konsensu. Patří mezi ně např. lidé, hory nebo velikost populace. Tzv. „subjektivní fakta“ jsou vytvářena subjektivním vnímáním jedince. Subjektivními fakty jsou osobní pocity a názory. (Vycházející ovšem z kolektivně sdílené kultury.) Naproti nim „sociální fakta“ jsou skutečnosti, jejichž existence závisí na kolektivní shodě individuálních vnímání všech zúčastněných osob. Sociální fakta konstruují tzv. „sociální realitu“. Příkladem sociálně konstruované reality je stát, manželství nebo svátek Sv. Valentýna. Významy sociálních faktů vytváří společná vůle.²⁷ Zatímco subjektivní fakta jsou produktem *individuální subjektivity*, sociální fakta jsou produktem *kolektivní subjektivity*.

Pokud kultura společnosti představuje stavební materiál sociálně konstruovaného světa, co představuje jeho jednotlivé stavební kameny? Za základní stavební kameny sociálně konstruované reality můžeme považovat sdílené popisy světa a sdílená chápání procesů, jež v něm probíhají.²⁸ Sdílené popisy a chápání přímo vycházejí ze společné kultury jejich autorů.

²³ Ross 1997: 44.

²⁴ Odysseos, Petito 2007: 3, s odkazem na Bulla a Watsona 1984.

²⁵ Ross 1997: 46.

²⁶ Ruggie 1998: 12 – 13, s odkazem na Johna Searla 1995.

²⁷ Ruggie 1998: 21.

²⁸ Ruggie 1998: 33.

Sociálně vytvořená realita je v podobě společenské kultury hlavní náplní osobní identity jedince i kolektivní identity společnosti. Jedinci i celá společnost se většinou identifikují jako příslušníci určitého národa nebo státu, jež náleží mezi objekty sociálně konstruované reality.

Existenci sociálně konstruovaného světa dle Ruggieho umožňují tzv. „konstitutivní pravidla“,²⁹ která vymezuje vůči „regulativním pravidlům“. Zatímco regulativní pravidla pouze omezují činnosti existující již před těmito pravidly, konstitutivní pravidla určité činnosti vytvářejí. Mezi regulativní pravidla patří například omezení silničního provozu. – Auta by po silnicích jezdila, i kdyby žádné předpisy neexistovaly. Naproti tomu pravidla šachů vytvářejí samotnou hru v šachy. Konstitutivní pravidla logicky předcházejí regulativním pravidlům. Abychom mohli kupříkladu omezit podmínky uzavírání manželských sňatků, musíme se nejdříve shodnout, v čem manželství spočívá. Konstitutivní pravidla formují základy veškerého života společnosti.

Právní normy v tomto pojetí mohou být jak regulativními, tak konstitutivními pravidly. Kupříkladu stát coby objekt mezinárodního práva – které je samo předmětem intersubjektivní reality – je tvořen souborem konstitutivních pravidel, jejichž kolektivní uznání vytváří jeho existenci. Naopak zákony omezující určité činnosti v rámci státu jsou regulativnímu pravidly.

1.4 Mezinárodní právo coby objekt intersubjektivní reality

Chápeme-li právo jako soubor obecně uznávaných vzorců a omezení chování, můžeme ho počítat mezi sociální fakta a objekty intersubjektivní reality. Ačkoliv Schmitt se ve svém výkladu ontologickými ani epistemologickými otázkami nezabývá, jeho chápání ontologické podstaty mezinárodního práva odpovídá konstruktivistickému pojetí intersubjektivní reality. Proto je třeba věnovat pozornost tomu, co ve Schmittově pohledu vytváří mezinárodní právo.

Základ Schmittova pojetí práva spočívá v jeho definici coby „jednoty řádu a prostoru“.³⁰ Země je podle něj spojena s právem třemi způsoby: Za prvé, obdělávaná půda v sobě obsahuje právo na sebe samu jako odměnu za své obdělání. Schmitt v tomto případě odkazuje na lockeovskou tezi o nároku na věci, které obsahují lidskou práci. Za druhé, obdělávaná země ukazuje pevné hranice tam, kde bylo učiněno její konečné rozdělení. V tomto smyslu je tedy země nositelkou práv svého vlastníka. Za třetí, v zemi jsou zakotveny

²⁹ Ruggie 1998: 22 – 27.

³⁰ Schmitt 2003: 42 – 43.

hranice mezi jednotlivými rodinami, klany, kmeny, statky a sousedstvími, které vytvářejí politickou moc a vládu. Země v tomto smyslu udržuje právo nad sebou. Země je tedy svázána právem třemi směry: „Obsahuje právo v sobě jako odměnu za práci; vyjadřuje právo na sebe coby pevné hranice a udržuje právo nad sebou jako znak veřejného řádu.“ Ve Schmittově pojetí stojí země coby nositelka právního řádu v opozici vůči moři, jež „nezná žádnou tak jasnou jednotu řádu a prostoru“. Moře je podle Schmitta volné, otevřené každému a není svázané žádnými právy.

Domácí i mezinárodní právo podle Schmitta vzniká přivlastněním půdy.³¹ Přivlastnění půdy zakládá právní nárok jak v rámci společenství, tak i v mezinárodním právu. Přisvojení půdy bychom však neměli chápat pouze jako myšlenkovou konstrukci, ale jako právní fakt. – Přisvojení půdy vytváří základní rozlišení veřejného a domácího práva, veřejného a soukromého vlastnictví. „Konstitutivní proces přivlastnění půdy můžeme v nějaké podobě nalézt na počátku každého usazeného národa, každého společenství a každé říše. To platí rovněž pro počátek každé historické epochy. Nejen logicky, ale také historicky předchází přivlastnění půdy řádu, který jím vzniká. [Přivlastnění půdy] konstituuje základní prostorový řád, zdroj veškerého dalšího řádu a práva. (...) Historie mezinárodního práva je také historií přivlastňování půdy.“³²

Jestliže akt přivlastnění půdy vytváří obecný právní nárok, „na počátku každého mezinárodního práva je schopností uzнат rovného nepřitele“.³³ Teprve tehdy, když je vztah *mezi národy* uznán jako rovný, můžeme podle Schmitta hovořit o *mezinárodním* právu.

1.5 Schmittův „realistický institucionalismus“

Ačkoliv Schmittovo myšlení bývá považováno za duchovní zdroj realistické tradice teorie mezinárodních vztahů, Schmitt ve svém díle rekonstruuje historii mezinárodního práva jako historii institucí. Jeho pojetí mezinárodních institucí se přitom shoduje s ontologickými východisky sociálního konstruktivismu, a proto lze mezinárodní instituce ve Schmittově pojetí zařadit do Ruggieho kategorie sociální reality.

Všechny hlavní předpoklady, jež tvoří základ Schmittovy teorie, jsou typicky realistické: přednost politických vztahů před ekonomickými, ústřední postavení konfliktu a rozhodující úloha „výjimečného stavu“, na níž staví svou definici suverenity. Jak ovšem tvrdí Alessandro Colombo, Schmittův výklad historie moderních mezinárodních vztahů

³¹ Schmitt 2003: 45 – 47.

³² Schmitt 2003: 48.

³³ Schmitt 2003: 51 – 52.

neukazuje historii mocenské politiky, ale historii institucí mezinárodního práva.³⁴ Novověké mezinárodní právo pro něj pak představovalo vrchol vlivu institucí na mezinárodní vztahy.

Zájem o institucionální rozměr mezinárodní sféry odlišuje Schmittovo myšlení od klasického realismu teorie mezinárodních vztahů: „Mezinárodní řád je [pro Schmitta] více než jen (stále se měnící) výsledek mocenských vztahů; na hlubší úrovni závisí také na (trvalejší) soustavě politických, právních a kulturních omezení, která po staletí umožňovala, aby se mezinárodní soupeření vyvíjelo podle určitých pravidel, a hlavně ho udržovala v určitých mezích; zejména těch, jejichž krizi Schmitt pozoroval. (...) Schmitt rovněž odmítá další základní kámen současného realismu: předpoklad, že mezinárodní politika zůstala neměnná po staletí.“

Schmitt se přitom nevěnuje pouze vědomě vytvořeným mezinárodním institucím, jako byla Společnost národů, ale „obrací svou pozornost k institucím tak trvalým, že doprovázely celý průběh moderní politické historie, a proto se uplatňovaly přirozeně, aniž by byly vnímány jako instituce“. Schmitt se nezaměřuje jen na formální organizace a režimy mezinárodního práva, ale především na základní praktiky, v nichž byly tyto organizace a režimy zakotveny, a na nichž závisela samotná povaha mezinárodního soužití. – Povaha, kterou politický realismus také uznává, ačkoliv si neuvědomuje její institucionálního vyjádření.

A právě v pozornosti, kterou věnoval sociální konstrukci mezinárodního prostředí, spatřuje Colombo podstatu Schmittova realistického institucionalismu: Formální instituce nejsou ve Schmittově myšlení chápány jako náhrada za realistickou hru mezinárodní politiky; je to naopak realistická hra mezinárodních vztahů, která je chápána jako instituce. Na rozdíl od klasických realistů si Schmitt uvědomuje, že „hlavní role států, rovnováha moci a mezinárodní anarchie nejsou jen pouhými předpoklady, ale institucemi“.

Schmittovo myšlení se rozchází s klasickým realismem rovněž ve vnímání války: „Schmitt považuje válku za protiklad projevu anarchické a neměnné povahy mezinárodní politiky.“ Schopnost uznat rovného nepřítele a vést omezenou válku je naopak vrcholem vlivu institucí na mezinárodní vztahy. – Válka se tak stává místem nejvyšší institucionalizace mezinárodních vztahů.

Systém mezinárodního práva je ve Schmittově pojetí závislý na existenci svého náležitého nositele, jímž jsou státy. Ústřední postavení států proto tvoří základ jeho

³⁴ Colombo 2007: 22 – 26. Ačkoliv Alessandro Colombo hovoří o „klasickém realismu“, hlavní role států a mezinárodní anarchie jsou spíše předpoklady neorealistickeho proudu teorie mezinárodních vztahů, za jehož hlavního představitele lze považovat Kennetha N. Waltze.

realistického pojetí mezinárodních institucí.³⁵ Státy byly vždy historickou institucí, která nesla právní řád, vedla sekularizaci veřejného života a zaručovala omezení války. Abychom chápali všechny tyto funkce států, musíme si uvědomit jejich intersubjektivní podstatu: Všichni zúčastnění je tehdy vnímali jako nositele právního řádu a garanty sekularizace a omezení války. Toto vnímání ovšem není neměnné. Schmitt „nikdy nepřestal považovat státy za specifické instituce, historicky a právně podmíněné, a proto historicky a právně změnitelné.“

1.6 *Nomos* jako objekt intersubjektivní reality

Snad žádný pojem ve Schmittově výkladu nemá tak výhradně intersubjektivní podstatu jako slovo *nomos*: „Řecké slovo pro první míru všech měr, pro první přivlastnění půdy chápané jako první dělení prostoru, pro primární dělení a rozdělení je *nomos*. Ve svém původním smyslu je *nomos* nejlepším označením pro popsání vztahu mezi řádem a prostorem.“³⁶ Přestože původní význam *nomosu* spočíval v přivlastnění půdy, neměli bychom ho chápat jako pouhý zákon. Je to „prvotní forma, v níž je politický a společenský řád prostorově viditelný. (...) *Nomos* je míra, podle které se v určitém řádu rozděluje země; je to také forma politického, společenského a náboženského řádu určovaného tímto procesem. Míra, řád a forma v něm tvoří prostorovou jednotu.“ Zatímco zákony vytvářejí legalitu, *nomos* coby dělení prostoru vytváří legitimitu, jež teprve dává smysl legalitě.

Gary Ulmen spatřuje v konceptu *nomosu* geopolitickou podstatu Schmittova politického myšlení: Žádný *nomos* se podle Schmitta neobejde bez shody na geopolitických pravidlech války, kterou můžeme chápat jako proces opětovného přivlastňování půdy.³⁷

Ačkoliv Schmitt nezmiňuje ontologickou podstatu *nomosu*, je jasné, že spojení společenského řádu a fyzikálního prostoru může vzniknout pouze jeho uznáním všemi zúčastněnými osobami. Přisvojování půdy tak vytváří intersubjektivní realitu (nejen) mezinárodního práva.

1.7 Vzájemné přetváření státu a války

Státy, chápané coby objekty intersubjektivní reality, byly v průběhu historie vytvářeny válkami, které spolu vedly. Války zároveň přetvářely ústavní uspořádání států. Vzhledem k tomu, že to byly samy státy, kdo vedl změny v podobě válčení, můžeme ve shodě

³⁵ Colombo 2007: 27 – 30.

³⁶ Schmitt 2003: 67 – 73.

³⁷ Ulmen 2007: 97.

s Philipem Bobbitem říci, že „[podoba] válčení a ústavní charakter [států] existují ve vzájemně se ovlivňujícím vztahu“.³⁸

Ústavní řád státu byl v každé historické epoše založen na zvláštním nároku na legitimitu.³⁹ Každý ústavní řád dosáhl převahy v průběhu epochální války. – Dával-li nový ústavní řád jednomu státu strategickou převahu, ostatní státy ho začaly napodobovat. Legitimita každého nového ústavního řádu byla uznána na mírové konferenci, která zpravidla následovala po skončení války. Každý nový zdroj legitimacy zároveň určoval cíle dalších válek.

Bobbitt rozlišuje šest ústavních řádů, které v průběhu historie vzešly z epochálních válek, a které byly následně stvrzeny na mírových konferencích.⁴⁰ Každý z těchto ústavních řádů formuloval obecně uznávaný zdroj legitimacy státu, čímž zároveň určoval cíle příštích válek.

Renesanční šlechtické státy od 16. století sloužily k posílení osobní moci a náboženského privilegia knížat stojících v jejich čele. Vládnoucí šlechtici tedy odvozovali legitimitu své vlády od své osobní moci, jež měla sloužit k posílení jejich náboženského privilegia. Řád těchto států vzešel z italských válek v 15. století a byl potvrzen augsburským mírem roku 1555. Šlechtické státy spolu vedly náboženské války o výsadní náboženské postavení, které o sto let později vyústily v třicetiletou válku, jež vytvořila systém absolutistických monarchií. V čele těchto států stály vládnoucí dynastie, které jim dodávaly legitimitu. Tím vlastně došlo k převrácení předchozího systému: Panovník již neodvozoval svou legitimitu od státu a jeho náboženství, ale naopak mu ji dodával. Absolutistické monarchie spolu válčily o bohatství a moc svých vládnoucích dynastií. Systém absolutistických monarchií se rozpadl ve válkách o španělské dědictví (1701 – 1714), které po utrechtském míru (1713) daly vznik teritoriálním státům. Aristokratické vlády v jejich čele odvozovaly svou legitimitu od schopnosti zvyšovat bohatství své země. Do tohoto období proto spadají omezené merkantilní a obchodní války. Řád teritoriálních států se rozpadl během napoleonských válek. Na Vídeňském kongresu (1815) byl vytvořen velmocenský koncert imperiálních států, jejichž vlády odvozovaly svou legitimitu od schopnosti posilovat identitu svých národů zvyšováním jejich bohatství a slávy. Těžiště jejich legitimacy tedy již nespočívalo ve státní ekonomice, ale v národní identitě. Následné války se vedly zejména o zámořské kolonie s cílem vyloučit ostatní národy z účasti na kolonizaci. Po první světové válce a versailleském míru (1919) byly imperiální státy nahrazeny národními státy, jejichž

³⁸ Bobbitt 2008: 23.

³⁹ Bobbitt 2008: 188.

vlády odvozovaly svou legitimitu od schopnosti sloužit blahu svých národů. Národní státy spolu proto vedly boj o nastolení jediného ideologického paradigmatu pro zlepšování materiálního blaha svých národů. Cílem této tzv. „dlouhé války“ 20. století bylo zahrnout co nejvíce národů do svého ideologického tábora. Z dlouhé války vzešla nakonec vítězně liberální demokracie, která porazila jak fašismus, tak komunismus. V současnosti podle Bobbitta dochází k rozpadu systému národních států a jeho nahrazování systémem tržních států, jejichž cílem je maximalizace svobody a příležitosti svých občanů bez ohledu na jejich národnost. Tento přechod prý započal s rozpadem východního bloku a koncem studené války, který znamenal vítězství liberální demokracie. Současná válka proti teroru je tedy epochální válkou, jež má rozhodnout, která forma tržního státu nejlépe dosáhne své legitimacy. Cílem států v této válce je předcházet událostem, které by mohly omezit svobodu a příležitosti jejich občanů.

Přestože můžeme mít pochybnosti o přesnosti některých historických souvislostí, těsné spojení mezi vnitřním řádem státu a válkami, které vede, je nepochybné.

Také sociologická teze Charlese Tillyho je postavena na tvrzení, že ústřední organizační struktury států byly vytvořeny jejich bojem o získání prostředků na válčení: „V dlouhodobé perspektivě to byly války a příprava na ně, co, více než cokoliv jiného, vytvořilo hlavní komponenty evropských států.“⁴¹ Válka utkala síť evropských národních států a příprava na ni vytvořila jejich vnitřní struktury.⁴² – Vnitřní struktury současných států vznikly podle Tillyho jako vedlejší produkt příprav na války. V průběhu času přibraly evropské státy činnosti, jejichž samotné vykonávání je vytvořilo: „Vládcové chtě nechtě započali činnosti a vytvořili organizace, které následně žily svými vlastními životy: soudy, banky, systémy zdanění, místní správy, veřejná shromáždění a mnoho dalších.“⁴³

⁴⁰ Bobbitt 2008: 189 – 195.

⁴¹ Tilly 1992: 28.

⁴² Tilly 1992: 76.

⁴³ Tilly 1992: 75.

2. Mezinárodní právo před vznikem teritoriálních států: paradigma říše

2.1 Středověká říše

Svatá říše římská vyžaduje podle Schmitta zvláštní pozornost, neboť „vytvořila jediný právní nárok pro přechod k prvnímu celosvětovému řádu mezinárodního práva“.⁴⁴ Takzvané evropské veřejné právo (*jus publicum Europaeum*), které fungovalo mezi evropskými státy od 16. do 20. století, vzešlo z rozpadu prostorového řádu středověké křesťanské říše. Bez znalosti pokračujících vlivů prostorového řádu křesťanského středověku nelze podle Schmitta porozumět historii evropského mezinárodního práva mezi státy, které z něho povstalo.

Středověký řád vznikl přivlastňováním půdy během stěhování národů. Některá z těchto přivlastňování probíhala jako výboje, jiná se odehrávala v právním rámci Římské říše. „Rozdělením země mezi germánského přivlastnítele a římského vlastníka vznikly z různých kmenů a národů žijících pohromadě nové státy a politické jednotky. S nimi vzniklo nové evropské mezinárodní právo.“

Základním rysem politického systému Svate říše římské byl duchovní původ politické moci. Jak tvrdí Hedley Bull: „Veškerá moc ve středověkém křesťanském světě se nakonec odvozovala od Boha a politický systém byl ve své podstatě teokratický.“⁴⁵

Duchovní původ světské moci podle Schmitta určoval politickou organizaci křesťanské Evropy. Vše zahrnující jednota mezinárodního práva středověké Evropy byla jednotou křesťanství a křesťanů. Středověké mezinárodní právo mělo pevný řád a prostor: „Jeho *nomos* byl určen následujícími rozlišeními. Půda nekřesťanů a pohanských národů byla křesťanským misijním územím a papežským rozhodnutím mohla být přidělena křesťanskému šlechtici pro křesťanskou misi. (...) Půda islámských říší byla považována za nepřátelské území, které mohlo být dobyto a okupováno při křižáckých výpravách.“⁴⁶

Jako každý *nomos*, rovněž řád středověké křesťanské Evropy obsahoval shodu na pravidlech války. Křižácké výpravy do nekřesťanských říší „byly nejen *samy o sobě spravedlivou věcí*, ale po vyhlášení papežem se dokonce stávaly svatými válkami“. Byl to

⁴⁴ Schmitt 2003: 56 – 57.

⁴⁵ Bull 1977: 254.

⁴⁶ Schmitt 2003: 58.

právě papežský misijní mandát, co dodávalo legitimitu spravedlivým válkám, a stalo se základem *conquisty*.⁴⁷

Evropská půda byla podle tehdejšího práva rozdělena mezi křesťanské šlechtice, jejich rody a království, církev, kláštery a města. „Hlavní věcí ovšem bylo, že války mezi křesťanskými šlechtici v rámci křesťanské sféry byly omezené [*uzávorkované*]. Byly odlišeny od válek proti nekřesťanským vládcům a národům. Tyto vnitřní omezené války nerušily jednotu křesťanství. Byly souboji ve smyslu uplatňování či potvrzování práva na odpor a docházelo k nim v rámci jednoho celkového řádu zahrnujícího obě bojující strany. To znamená, že nerušily ani nepopíraly tento celkový řád.“⁴⁸ Mír proto nebyl obecným normativním konceptem, ale vztahoval se ke konkrétní instituci – císařství, církvi nebo městu.

Schmitt ovšem nezmiňuje, že války mezi křesťanskými šlechtici byly vedeny jako omezené jen, dokud trvala jednotu křesťanství. S nástupem reformace začalo docházet k náboženským válkám také v rámci samotné Evropy. Tyto války pochopitelně omezené nebyly, protože jejich cílem bylo šíření „pravé“ víry, jež ze své podstaty nemůže mít žádná omezení. Vrcholem těchto totálních válek byla třicetiletá válka, která vedla k rozpadu samotného prostorového řádu křesťanské říše.

Jednota Svaté říše římské měla odpovídající poslušnost svého řádu v císařství a kněžství, jejichž viditelnými představiteli byli císař a papež. Oddanost Římu značila pokračování starověkých tradic přijatých v rámci křesťanské víry: „Historie středověku je proto historií boje za Řím, a nikoliv proti Římu.“ Křesťanská říše měla své hranice, jež se shodovaly s hranicemi křesťanství. Tyto hranice je ale třeba chápat nejen geograficky, ale rovněž časově: „Křesťanská říše nebyla věčná. Vždy měla na paměti svůj konec a své trvání. (...) Rozhodujícím dějinným konceptem této nepřetržitosti byla [role] zadržovatele: *katechona*. ‚Říše‘ v tomto smyslu znamenala dějinnou sílu k zadržování příchodu Antikrista a konce současného věku.“ Schmitt spatřuje tuto ideu v citátech mnoha církevních představitelů.

Středověká jednota císařství a kněžství proto nikdy neznamenal soustředění moci v rukou jediné osoby, ale od počátku spočívala v rozlišení výkonné moci císaře a duchovní autority papeže coby dvou stran stejného všezahrnujícího řádu. „Protiklad císaře a papeže proto nebyl absolutní, ale spíše jen [protikladem] dvou různých řádů, v nichž spočíval [jednotný] řád křesťanství.“ Na právní rovině můžeme říci, že autorita papeže dodávala

⁴⁷ Schmitt 2003: 111 – 112.

⁴⁸ Schmitt 2003: 58 – 62.

legitimitu císařově moci, která zároveň posilovala papežovu autoritu. Funkce císaře byla navíc neoddělitelná od funkce *katechona* – vázaly se na ni konkrétní úkoly a mise.

2.2 Shrnutí: středověké pojetí války a nepřítele

Logika vnějších vztahů středověké křesťanské říše byla podle Schmitta dichotomická.⁴⁹ – Svět byl z pohledu Evropanů morálně rozdělen na dvě části: křesťanské dobro a pohanské zlo. Politika proto sledovala univerzální cíle a odvolávala se na absolutní hodnoty, jež měly být platné kdykoliv a kdekoliv, čímž vylučovaly neutrální pozici. „Boj dobra se zlem se týká všech lidí a každé lidské skupiny, ať žijí kdekoli a kdykoli. Vůči tomuto boji není možné být nestranný: kdo se nechce rozhodnout pro dobro, rozhodl se tím pro zlo.“

Boj křesťanské říše proti pohanům navíc postrádal jakákoliv prostorová, časová či institucionální omezení. – Práci *katechona* bylo třeba vykonávat až do konečného vítězství, to znamená neustále. Představa boje proti Antikristu zároveň znamenala *deteritorializaci* konfliktu: Boj proti zlu se odehrával všude. Takové konflikty byly ze své podstaty totální: Nepřítelem nebyl jen vládce nekřesťanské říše, nýbrž všichni její nekřesťanští obyvatelé. Tím docházelo k *dehumanizaci* protivníka, neboť příslušnost ke křesťanské víře byla chápána jako známka lidství. Války mezi křesťanskými panovníky byly naopak vedeny omezeným způsobem, protože se odehrávaly na pozadí společné příslušnosti ke křesťanské civilizaci. Když v důsledku reformace skončila jednota křesťanství, evropské války pozbyly svou omezenou formu.

Zatímco náboženské války a války proti pohanům byly *spravedlivé* svojí *příčinou*, války mezi křesťanskými šlechtici byly *spravedlivé* svojí *formou* a *průběhem*. Války mezi křesťany byly proto *symetrické* ve smyslu morální rovnosti protivníků, která jim umožňovala vést proti sobě omezený boj, v němž bylo cílem protivníka porazit. Náboženské války a války proti pohanům byly naopak *asymetrické*, protože nepřítel v nich byl pojímán jako morálně nerovný, a jejich cílem proto nebyla porážka nepřítele, nýbrž jeho zničení.

⁴⁹ Barša, Císař 2008: 11 – 13.

3. Mezinárodní právo mezi státy: paradigma státu

Je možné rozlišit tři základní sféry společenského života: politiku jakožto organizaci moci a vlády ve smyslu „legitimního užití prostředků násilí na daném území“; ekonomiku coby organizaci výroby materiálních statků a jejich směnu; a kulturu jako uspořádání idejí a významů. Jednotlivé oblasti lidského života se navzájem ovlivňují a podmiňují.

Jak v Ruggieho popisu současného uspořádání prostoru, tak v teorii vzniku národů Arnošta Gellnera je dnešní systém pojímán jako produkt modernizace. Z Gellnerova pohledu byla rozhodujícím modernizačním činitelem ekonomika: Modernizace výroby (industrializace, kapitalismus) podle něj vytvořila novou podobu kulturní a politické organizace – systém národních států.⁵⁰ Podle Ruggieho stály za vznikem novověkých teritoriálních států změny v kultuře: představování světa z perspektivy jednoho bodu.

Ve Schmittově pojetí hrály hlavní roli změny v politice. Modernizace politiky ve smyslu sekularizace politických vztahů a centralizace moci podle něho vytvořila ideovou konstrukci mezinárodního práva.

3.1 Politická teorie vzniku teritoriálních států

Teritoriální státy začaly vznikat s rozpadem středověké křesťanské říše.⁵¹ K němu došlo v okamžiku, kdy němečtí králové vytvořili vládnoucí dynastie, které byly de facto nezávislé na duchovní autoritě papeže. Císařská koruna přestala být spojována s prací *katechona* a začala náležet panovnickému rodu. „V konstrukcích teoretiků římského práva ve 14. a v 15. století bylo zapomenuto spojení mezi nebeským císařstvím a pozemským královstvím, které sloužilo k opoře práce *katechona*.“ Od 13. století začaly navíc vznikat politické útvary (kupříkladu Francie), které nebyly součástí císařství, čímž omezovaly autoritu papeže. Novověké německé císařství bylo na rozdíl od středověkého sekulární, a úřad císaře proto přestal být spojován s funkcí *katechona*.

Zatímco svatá říše legitimující se svým duchovním posláním mohla být pouze jedna, pozemské státy, jejichž legitimita spočívá v jejich vládnoucích dynastiích, mohou existovat ve větším množství vedle sebe. – *Duchovní sekularizace* znamenala zároveň *politickou pluralizaci*. Od 13. století proto začaly vznikat politické útvary, které nejen fakticky, ale ani právně nenáležely do Svaté říše římské (Francie, Anglie, Dánsko, Aragonské království).

⁵⁰ Gellner, Arnošt: *Národy a nacionalismus*. Praha: Hřibál, 1993. Ekonomickou teorii vzniku států podle Gellnera se blíže zabývám ve své bakalářské práci: Duda, Jan: *Dopady procesů globalizace na stávající uspořádání prostoru a společnosti*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2009.

⁵¹ Schmitt 2003: 63 – 66.

Vládcové těchto států se pochopitelně snažili omezit duchovní autoritu papeže bez ohledu na to, zda náleželi ke katolické nebo protestantské části Evropy. Katoličtí králové Francie a Španělska sice ospravedlňovali svá tažení proti muslimům jako boj za správnou víru, ale často jim scházel papežský mandát. „Středověké evropské mezinárodní právo bylo nakonec nahrazeno naprosto odlišným prostorovým řádem. Ten vznikl s centralizovanými celistvými státy na evropském kontinentu, které čelily jak císaři a papeži, tak i ostatním podobně uspořádaným sousedním státům.“

Dalším předpokladem vzniku suverénních teritoriálních států bylo vytvoření všeobecně uznávané představy Země coby koule. – Nikoliv jen mytické, ale také faktické a prostorově měřitelné.⁵² (Obrazy Země a států jsou mimochodem typickou ukázkou objektů intersubjektivní reality, jež měly vpravdě dějnotvorný význam.) Obraz Země jako kulaté a měřitelné s sebou přinesl do té doby nepředstavitelný problém: prostorové uspořádání země podle mezinárodního práva. – „Nový globální obraz Země vytvořený jejím obeplutím a velkými zámořskými objevy 15. a 16. století si žádal nový prostorový řád. (...) Boj o přisvojování půdy Nového světa začal krátce po jeho objevení. Rozdělení a přidělení země začalo zajímat národy a mocnosti žijící v těsném sousedství.“ Začalo rýsování pomyslných čar, které měly vytvořit nový prostorový řád.

„Evropské mezinárodní právo od 16. do 20. století považovalo [evropské] křesťanské národy za stvořitele a představitele řádu platného na celé Zemi. Výraz ‚evropský‘ znamenal normální status pro neevropské části světa. *Civilizace* byla totožná s *evropskou* civilizací.“ Tak jako v epoše univerzální říše, také v období teritoriálních států byla Evropa středem světa.

Nejpodstatnější pro vývoj následujících staletí byl ovšem fakt, že nový svět se neobjevil jako nepřítel, nýbrž jako volný prostor; jako oblast otevřená evropské expanzi a okupaci. Objevení Nového světa tím zároveň zničilo řád Starého světa, protože spustilo vnitroeurospký boj o tento Nový svět.

První pokusy rozdělit Zemi jako celek podle nového konceptu geografie, které začaly ihned po roce 1492, byly také prvními pokusy přizpůsobit se novému planetárnímu obrazu světa. Podle Schmitta se tato původně neutrální zeměpisná otázka postupně stala výsostně politickou. (Příkladem byl staletí trvající spor o umístění pomyslného nultého poledníku.) První dělení nově objeveného prostoru se uskutečňovala pomocí tzv. „*raya*“ a „*amity lines*“.⁵³ „*Raya*“ byla uzavřena, když se dva šlechtici uznávající stejnou morální autoritu spolu dohodli

⁵² Schmitt 2003: 86 – 88.

⁵³ Schmitt 2003: 90 – 94.

na rozdělení země náležící vládcům a národům jiné víry. Nejznámějším případem takového dělení byla smlouva z Tordesillas uzavřená roku 1494 mezi Španělskem a Portugalskem, v níž si tyto dvě země pomyslně rozdělily půdu Nového světa s cílem předejít pozdějším sporům. Zatímco „*rayas*“ dělily volné prostory podle evropského práva, „*amity lines*“ naopak vymezovaly sféru jeho platnosti. Jejich vytyčování spadá do období náboženských válek mezi evropskými zeměmi. Na vnitřní straně těchto linií platilo evropské právo omezené války, zatímco v prostoru za nimi platilo právo silnějšího. Kardinál Richelieu kupříkladu vytyčil takovou linii pro francouzské námořníky roku 1634. Tato pomyslná rozdělení světa měla význam především jako předpoklad „*uzávorkování*“ evropských válek.

Jak již bylo řečeno, podmínkou vzniku suverénních teritoriálních států byla sekularizace politického života.⁵⁴ – Za prvé, podřídila feudální, majetková a církevní práva pod centralizovanou správu a soudnictví vládce na daném území, čímž vymezila jasné kompetence. Za druhé, ukončila evropské náboženské války uvnitř jednotlivých států, čímž posílila jejich ústřední vlády, které měly napříště rozhodovat o náboženském vyznání v rámci svých států. (Odtud známá zásada „*Cuius regio, eius religio*.“ – „Čí vláda toho víra.“) Za třetí, sjednocením hranic států a ostatních politických jednotek vytvořila uzavřená území s pevnými hranicemi, která umožňovala vést zahraniční politiku s ostatními podobně organizovanými územními útvary. „Tak vznikl prostorový řád ‚státu‘ – územně celistvého, neprostupného a nezatíženého problémy majetkových, církevních a náboženských válek. [Stát] se stal představitelem nového řádu mezinárodního práva, jehož prostorové uspořádání bylo určováno státem a vztahovalo se ke státu.“ Mezinárodní právo se tak stalo mezistátním právem.

Každý stát napříště určoval *obecné dobro* již jen v rámci svého území a své společnosti. Na hranicích státu „je stržen závoj [jeho] morální legitimacy a politická moc se ukazuje jako to, čím je – jako organizované násilí jedné lidské skupiny, která jeho prostřednictvím zajišťuje bezpečí uvnitř – mezi svými příslušníky – i navenek – vůči svým vnějším ohrožovatelům“.⁵⁵

Podle Kissingera se Svaté říši římské nepodařilo dosáhnout takové centralizace jako následujícím teritoriálním státům především kvůli tomu, že moc církve v ní byla oddělena od moci světské.⁵⁶ Systém suverénních států mohl vzniknout až po „zhroutení středověkých tužeb po univerzalitě“.

Sekularizace a nový globální obraz Země vedly k vytvoření intersubjektivní reality teritoriálních států. Za symbolický mezník tohoto uspořádání je považováno uzavření

⁵⁴ Schmitt 2003: 128 – 129.

⁵⁵ Barša 2007: 168.

vestfálského míru (1648), který nadřazoval politickou suverenitu nad náboženské vyznání: „Stát jako zvláštní *politická moc* ovládající určité území a určitou lidskou skupinu si nárokoval nezávislost na všelidské *morální pravdě*.“⁵⁷ Vestfálský mír ukončil třicetiletou válku, v níž šlo „do značné míry o přechod od feudálních společností založených na tradici a univerzálním nároku k modernímu systému států založených na *raison d'état*“ – na národním zájmu, který ospravedlňuje veškeré prostředky užití v jeho prospěch. Jádrem národního zájmu byl zájem na národní bezpečnosti a jeho naplnění záviselo na relativní vojenské síle státu. Národní zájem nahradil středověkou koncepcí univerzální mravnosti a – Kissingerovými slovy – umožnil vést „uvážlivou zahraniční politiku osvobozenou od mravních imperativů“, která, coby „politika národního sobectví, představuje nejvyšší mravní zákon“.⁵⁸

3.2 Suverénní státy coby nositelé mezinárodního práva

Objevení nekonečných prostorů volných k zabírání evropskými státy podle Schmitta umožnilo vytvoření nového mezinárodního práva, jež vedlo ke vzniku nového mezinárodního uspořádání.⁵⁹ Toto nové mezinárodní právo mezi evropskými státy vyvstalo výhradně z „nového prostorového řádu – rovnováhy teritoriálních států na evropském kontinentu ve vztahu k britskému námořnímu impériu a na pozadí nekonečných prostorů volných [k okupaci]“. Nový řád mezinárodního práva by ovšem nevznikl bez svých příslušných jednotek – „nezávislých mocností s jednotnými ústředními vládami a pevnými hranicemi“. Prostorový řád těchto teritoriálních států dal evropské půdě zvláštní mezinárodní postavení ve vztahu k volnému území otevřeného moře a neevropské půdy.

Ve Schmittově teorii tedy existují suverénní teritoriální státy a evropské mezinárodní právo mezi nimi ve vzájemně se vytvářejícím vztahu. V duchu sociálně konstruktivistického přístupu můžeme říci, že se jedná o typický příklad vzájemně příčinné souvislosti mezi politickou a kulturní oblastí lidské činnosti: Státy coby výtvoř politiké činnosti soustředění moci a právo coby výtvoř kulturní činnosti sjednocování idejí se vytvářely navzájem.

Jedinými nositeli mezinárodního práva v novověku byly teritoriální státy, které nahradily jak svatou říši a středověké císařství, tak papežovu duchovní moc a z křesťanské církve vytvořily nástroj pro své vlastní politické cíle.⁶⁰ Referenčním bodem nového mezinárodního práva již nadále nebyla církevní autorita, ale rovná suverenita těchto států.

⁵⁶ Kissinger 1999: 53 – 55, 843.

⁵⁷ Barša, Císař 2008: 10, 520.

⁵⁸ Kissinger 1999: 59, 61.

⁵⁹ Schmitt 2003: 140.

Podle Luomy-aho Schmitt ve své teorii vyvinul „historické chápání státu jako politického subjektu mezinárodního řádu novověkého evropského práva“.⁶¹ Státní suverenita – „nezávislá a nespoutaná moc státu na svém území“ – znamenala „způsobilost, nezávislost a právní rovnost států“ a byla základem novověkých mezinárodních vztahů a světového řádu.⁶² Ze středověkého *práva národa (jus gentum)* se stalo novověké *právo mezi národy (jus inter gentes)*.

Zatímco právo a legitimita středověké říše vycházely z univerzální křesťanské morálky, právo mezi novověkými státy a jejich legitimita se zakládaly na jejich partikulárních suverenitách. Samotný vestfálský mír byl založen „na vzájemném uznání teritoriální suverenity států, kterou neměl přebít žádný morální princip“.⁶³ Primát morálky ve středověkém uspořádání vedl k *dichotomickým* vztahům. – Z pohledu svaté říše byl svět rozdělen na dobro a zlo. Primát státní suverenity v novověkém uspořádání vedl naopak k *pluralistickým* vztahům. – Z pohledu suverénního státu byl svět rozdělen mezi státy s rovnou suverenitou.

Ústřední postavení států ve Schmittově teorii je ovšem vzdálené realistickému proudu poválečné teorie mezinárodních vztahů: Sobectví každého státu bylo podle Schmitta omezeno nejen sobectvím ostatních států, ale také jejich vzájemným uznáním.⁶⁴ Na rozdíl od hranic mezi Evropou a zbytkem světa, hranice mezi evropskými státy nevytvářelo jejich vzájemné vyloučení, ale jejich vzájemné uznání. Zatímco v mezinárodním uspořádání univerzální říše byla politická moc legitimována duchovní autoritou papeže, v systému teritoriálních států ji legitimovalo uznání ostatních států. – Tak vznikala její suverenita. Proto měl podle Schmitta novověký systém vztahů mezi suverénními státy daleko k tradičnímu pojetí anarchie mezinárodních vztahů. Navzájem uznané státy se stávaly jak právně, tak i morálně rovnými. Žádný z nich si proto při jejich vzájemných střetech nemohl nárokovat právo na morální převahu.

Suverenita nových států a nových vlád vznikala jejich uznáním na mírových konferencích, které zpravidla následovaly po všech větších územních změnách na evropské půdě: „Všech významných územních změn, vytvoření nových států a vyhlášení nezávislosti či neutrality v historii mezinárodního práva evropských států bylo dosaženo jako společných dohod na evropských konferencích.“⁶⁵ Mezinárodní konference proto vymezují jednotlivé

⁶⁰ Schmitt 2003: 127.

⁶¹ Luoma-aho 2007: 37.

⁶² Weiss 2007: 12 – 14.

⁶³ Barša, Císař 2008: 10 – 11.

⁶⁴ Colombo 2007: 28.

⁶⁵ Schmitt 2003: 190.

etapy vývoje evropského práva coby prostorového řádu. Suverenita každého nově vytvořeného státu se odvíjela od jeho uznání evropskými velmocemi.

Kritici konceptu rovné politické suverenity teritoriálních států poukazují na fakt, že suverenita slabých států byla velmocemi pravidelně porušována.⁶⁶ Podle Stephena Krasnera koncept suverenity dokonce představuje „organizované pokrytectví“. Těmto kritikám ovšem uchází Schmittova pointa: Koncept suverenity neznamenal rovné právo každého státu na svou vlastní suverenitu, nýbrž rovnou suverenitu všech navzájem se uznávajících států. Suverenita ve Schmittově pojetí není přirozeným právem každého státu, ale výsledkem jejich vzájemného uznání. Pokud tedy slabé státy nebyly uznány velmocemi, nebyly suverénní.

Stabilitu novověkého evropského systému teritoriálních států zajišťovala kromě jejich vzájemně uznané suverenity také jejich mocenská rovnováha: Závazný charakter prostorového řádu je uznávaný, pouze pokud tento prostorový řád představuje rovnováhu.⁶⁷ Představa politické rovnováhy byla důležitá, protože poskytovala obraz všezahrnujícího prostorového řádu evropských států. Změna či hrozba změny v jeho rovnováze se týkala všech zúčastněných států: „Od utrechtského míru do konce 19. století vytvářela rovnováha evropských mocností základ a záruku evropského mezinárodního práva. Všechny evropské velmoci se zajímaly o jakékoliv územní změny v rámci systému evropských států... Obecně uznaný prostorový řád evropské půdy byl vyjádřen v konceptu evropské rovnováhy.“ Mocenská rovnováha přitom nemusela nezbytně znamenat vyváženou moc všech evropských mocností; ve skutečnosti mohlo dojít také k hegemonické rovnováze nebo k hegemonickému federalismu, jejichž příkladem bylo Bismarckovo císařství. Podle Kissingera to byl samotný koncept *raison d'état*, co vedlo k vytvoření mocenské rovnováhy mezi teritoriálními státy. – Státy měly snahu se spojovat, aby vyvážily potenciálního hegemonu: „Obvykle je rovnováha výsledkem procesu, v němž je zabráněno pokusu určité země o dosažení nadvlády. Například evropská mocenská rovnováha vznikla ze snahy zadržet francouzskou expanzi.“⁶⁸

3.3 Protiklad evropské a neevropské půdy

Hlavním poutem mezi evropskými státy, které umožnilo vznik novověkého mezinárodního práva s jeho omezením válek mezi evropskými státy, podle Schmitta nebyly dobrovolné svazky mezi evropskými absolutistickými panovníky, jejichž osobní vůle byly pokládány za neomezené, nýbrž „svazující síla *eurocentrického prostorového řádu*

⁶⁶ Weiss 2007: 13.

⁶⁷ Schmitt 2003: 188 – 190.

⁶⁸ Kissinger 1999: 64.

zahrnujícího všechny tyto panovníky“.⁶⁹ Jádrem novověkého *nomosu* spočívalo v rozdělení evropské půdy mezi území států s pevnými hranicemi, které značily zvláštní status, jež měla půda těchto vzájemně se uznávajících evropských států v mezinárodním právu. Území evropských států bylo odlišeno od „volné“ půdy neevropských vládců a národů volné k okupaci a přivlastnění. „Z pohledu evropského mezinárodního práva veškerá půda na zemi náležela buď evropským a jim rovným státům, nebo byla prostorem volným k okupaci.“⁷⁰

Protiklad mezi evropskou a neevropskou půdou byl ovšem podmíněn rozdělením evropské půdy mezi území celistvých územních států: „Zamyslíme-li se nad tímto novým prostorovým řádem Země, pochopíme, že jeho jedinou řídicí jednotku představoval suverénní evropský teritoriální stát.“⁷¹

Teoretici novověkého mezinárodního práva podle Schmitta mylně používali římský právní koncept obsazení (*occupatio*) k ospravedlnění přisvojování půdy Nového světa.⁷² „Jediným ospravedlněním obrovských přisvojování neevropské půdy evropskými mocnostmi bylo ve skutečnosti [její] objevení.“ Po rozpadu středověkého prostorového řádu byly vyřazeny všechny teologické argumenty a jediným nárokem evropského mezinárodního práva zůstalo objevení dříve neznámých území. Podle Schmitta je ovšem nezbytné rozumět novému konceptu objevení „v jeho naprosté historické a duchovní individualitě“. – Pouhé nalezení dříve neznámého území a vztyčení vlajky ještě nezakládalo právní nárok. Objev musel být podle evropského mezinárodního práva uznán ostatními velmocemi. Zatímco výboje předchozí křesťanské říše se odvolávaly na šíření křesťanské víry, „význam právního nároku ‚objevení‘ se odvolával na historicky vyšší postavení objevitele vůči objevenému“. Z pohledu objeveného nebylo objevení nikdy právoplatné. „Právní nárok k objevům spočíval ve vyšší legitimitě. [Objevy] mohly být prováděny pouze národy natolik vzdělanými a historicky vyvinutými, aby uchvátily objevené vyšším věděním a vědomím.“ Objevy 15. a 16. století proto nebyly náhodnými výboji. – „Byly úspěchy nově probuzeného západního racionalismu, produktem vzdělané a vědecké kultury, která vznikla v evropském středověku.“

Zatímco neevropská půda byla volná k výbojům a přisvojování evropskými zeměmi, evropské státy byly považovány za trvalé. Předpoklad právní kontinuity evropských států vedl podle Schmitta k vytvoření doktríny *státního následnictví*.⁷³ „Teoreticky panovala shoda, že změna v územní suverenitě [po úspěšném dobytí státu] probíhala v tzv. státním následnictví, kdy suverenita jednoho státu na svém území byla nahrazena suverenitou jiného

⁶⁹ Schmitt 2003: 148.

⁷⁰ Schmitt 2003: 172.

⁷¹ Schmitt 2003: 148.

⁷² Schmitt 2003: 130 – 132.

státu.“ V praxi ale nový suverén musel převzít veškerý provoz státu, který dobyl. – Proto byla ustavena nepřetržitost státu, neboť suverenita starého i nového státu se vztahovala ke stejnému území. Právní nepřetržitost státu zajišťovala, že oblast soukromé ekonomiky a soukromého vlastnictví zůstala změnou státní suverenity nedotčena: „Územní změna nebyla ústavní změnou ve smyslu společenského řádů a soukromého vlastnictví.“ Respekt k domácímu společenskému a ekonomickému řádu odlišoval evropskou půdu od půdy neevropských národů: „Užívání půdy domorodci nebylo považováno za soukromé vlastnictví.“

Doktrína právní nepřetržitosti vedla k tomu, že, na rozdíl od neevropských státních útvarů, byly evropské státy považovány za právně nezávislé na svých vládcích: „Stát se stal nezávislým na otázce, zda je jeho vláda legitimní či nikoliv.“⁷⁴

3.4 Protiklad pevné půdy a moře

Vznik evropského mezinárodního práva podle Schmitta umožnila dvě prostorová odlišení: protiklad pevné půdy a moře a protiklad evropské a neevropské půdy.⁷⁵ Ve světovém řádu evropského mezinárodního práva, jež vzniklo v 16. století, byly země a moře rozděleny do dvou odlišných a oddělených prostorových řádů, které měly svá vlastní pojetí nepřítelů, války, kořisti a svobody. „Poprvé v lidské historii se protiklad *země* a *moře* stal základem celosvětového mezinárodního práva.“⁷⁶

Zatímco veškerá pevná půda z pohledu evropského mezinárodního práva buď náležela evropským státům, nebo byla volná k okupaci, „moře zůstalo mimo jakýkoliv specifický státně prostorový řád; nebylo územím státu ani kolonie ani prostorem k zabránění. Bylo mimo jakoukoliv státní suverenitu.“ Na rozdíl od pevné země, která byla rozdělena jasnými hranicemi na území jednotlivých států, „moře nemělo žádné hranice kromě vlastních břehů“. Bylo jediným zemským povrchem osvobozeným od států a volným k obchodu a vedení námořních válek bez ohledu na sousedství či zeměpisné hranice.

Spojovacím článkem mezi rozdílnými řády země a moře se stala Anglie, což vysvětluje její zvláštní postavení v rámci evropského mezinárodního práva. Na rozdíl od svých protivníků Francie, Španělska a Holandska nebyla tak hluboce vtažena do evropské politiky a válek, a proto „určovala *nomos* světa z moře. – Stala se představitelkou celé

⁷³ Schmitt 2003: 193 – 198.

⁷⁴ Schmitt 2003: 204.

⁷⁵ Odyseos, Petito 2007: 8.

⁷⁶ Schmitt 2003: 172 – 183.

námořní sféry evropského světového řádu, strážkyní druhé strany evropského mezinárodního práva, vládkyní rovnováhy země a moře.“

Podobně jako nekonečné prostory Nového světa volné k přivlastnění, také svobodné moře podle Schmitta podmiňovalo zvláštní režim vztahů mezi evropskými státy: „Oddělení pevné půdy a svobodného moře bylo základním principem evropského mezinárodního práva. Tento prostorový řád se neodvozoval z přisvojování půdy a územních změn v rámci Evropy, ale z přisvojování neevropské půdy Evropany ve spojení s přisvojením volného moře Anglií. Ohromné, zdánlivě nekonečné prostory umožnily [vytvoření] vnitřního právního řádu mezi evropskými státy.“

Protiklad mezi evropskou půdou rozdělenou mezi suverénní teritoriální státy a svobodnými prostory neevropské půdy a volného moře zakládal prostorové uspořádání vytvářející rovnováhu mezi evropskými státy. Toto prostorové uspořádání umožnilo vznik kontinentálního práva mezi evropskými panovníky na pozadí nekonečných prostorů volných k okupaci.

3.5 Koncept války a soupeře

„Objevení obrovských volných prostorů a přivlastňování půdy Nového světa evropskými státy umožnily [vznik] nového mezinárodního práva mezi evropskými státy.“⁷⁷ Nové mezinárodní právo zpětně potvrdilo rozdělení evropské půdy mezi území suverénních teritoriálních států – její mezistátní strukturu.

„V epoše mezinárodního práva mezi státy, která trvala od 16. do konce 19. století, došlo k opravdovému pokroku – především k omezení a „uzávorkování“ evropských válek.“ Tento úspěch evropského mezinárodního práva byl přitom podle Schmitta výhradně důsledkem „vzniku nového prostorového řádu – rovnováhy územních států na evropském kontinentu ve spojení s britským námořním impériem a na pozadí ohromných volných prostorů“. Evropskému teritoriálnímu státu se tak podařilo „něco zcela nepravděpodobného: zjednat ve svém vnitřním rámci mír a vyloučit nepřátelství jako právní pojem. Podařilo se mu odstranit války mezi feudály jako institut středověkého práva, skoncovat s občanskými náboženskými válkami 16. a 17. století, jež byly na obou stranách vedeny jako války obzvlášť spravedlivé, a nastolit na svém území klid, bezpečí a pořádek.“⁷⁸ Předpokladem režimu novověkého mezinárodního práva bylo rozdělení evropské půdy mezi suverénní teritoriální státy držící legitimní monopoly násilí na svých územích. – Teprve ono poskytlo novému

⁷⁷ Schmitt 2003: 140.

⁷⁸ Schmitt 2007: 10.

právnímu řádu příslušné jednotky. Pevný prostorový řád těchto teritoriálních států přidělil evropské půdě zvláštní status v mezinárodním právu – nejen v rámci Evropy, ale i ve vztahu k volným prostorám otevřeného moře a neevropské půdy.

Podstata teritoriálních států stejně jako protikladu evropské půdy, neevropské půdy a moře byla ovšem čistě intersubjektivní. Alessandro Colombo spatřuje ve vzniku těchto objektů intersubjektivní reality základ Schmittova „realistického institucionalismu“.⁷⁹

Nové prostorové uspořádání suverénních států, jejichž panovníci nebyli závislí na žádné vyšší autoritě, vedlo k zesvětštění politiky, čímž neutralizovalo náboženské spory a ukončilo náboženské války. Sekularizace veřejného života a možnost přivlastňování půdy Nového světa vedly podle Schmitta k racionalizaci a humanizaci evropských válek a umožnily jejich omezení mezinárodním právem. Války byly omezeny na konflikty mezi evropskými suverénními státy a mohly být vedeny výhradně evropskými státy. – „To bylo umožněno překonáním náboženských sporů, jež ospravedlňovaly nejhorší zvěrstva.“⁸⁰ Ve srovnání s brutalitou náboženských válek, které byly ze své podstaty vyhlazovací, a s brutalitou koloniálních válek vedených proti „divochům“ „představovaly evropské formální války nejvyšší možnou racionalizaci a humanizaci války“. Vedení omezených válek mezi evropskými státy se ale týkalo pouze válek vedených na evropské půdě. Zvláštní režim vzájemných vztahů mezi evropskými státy spočívající v omezení jejich válek byl podmíněn jejich společným nadřazeným vztahem k zámořským územím, jejichž náležením domorodému obyvatelstvu nebylo uznáno.⁸¹ Schmittem tolik zdůrazňované omezení a „uzávorkování“ války mezi evropskými státy bylo tedy v posledku závislé na jejich možnosti vést neomezené války mimo evropské území.⁸² Neevropská půda zbytku světa byla podle tohoto jednotného prostorového řádu volná k zabírání evropskými zeměmi. Násilí, jež bylo v systému předchozího mezinárodního práva vytlačeno na hranice křesťanské říše, bylo nyní vytlačeno do prostoru mimo evropské suverénní státy: na neevropskou půdu volnou k okupaci a na svobodné moře.

Klasickým příkladem *neomezené* války mimo evropské území byl tzv. ambonský masakr v roce 1623.⁸³ Holandská námořní společnost soupeřila s Anglickou o obchod s kořením ze západní Indie. Žádná ze stran nebyla spokojena s rozdělením kořisti podle dohody mezi Spojenými provinciemi (Nizozemím) a Anglií z roku 1619. V odplatě za anglický útok na holandskou továrnu v Jakartě zaútočili Holanďané na anglickou továrnu

⁷⁹ Colombo 2007: 26.

⁸⁰ Schmitt 2003: 141 – 142.

⁸¹ Odysseos 2007: 127.

⁸² Odysseos, Petit 2007: 8.

v Ambonu na Moluckých ostrovech. Deset anglických obchodníků, kteří přežili počáteční útok, bylo společně se svými devíti japonskými pomocníky umučeno k smrti.

Referenčním bodem novověkého mezinárodního práva mezi evropskými státy byla namísto církevní autority rovná suverenita těchto států, a proto bylo namísto *spravedlivé příčiny* války založeno na pojetí *spravedlivého nepřítele*.⁸⁴ Protože mezi rovnými suverénními státy neexistovala žádná vyšší instance, k níž by se jejich panovníci mohli odvolat, rozhodoval o *spravedlivé příčině* každý z těchto panovníků sám.

Právě v tomto *voluntaristickém* pojetí práva, jež staví proti *pozitivistickému* pojetí, spočívá Schmittův koncept suverenity – suverénní rozhodnutí není podle něho výrazem pravdivého poznání, ale výrazem jednající vůle samotné.⁸⁵ Posledním zdrojem suverénního rozhodnutí je ono rozhodnutí samo.

„Princip právní rovnosti států znemožňoval rozlišení mezi státem vedoucím *spravedlivou* válku a státem vedoucím *nespravedlivou* válku.“⁸⁶ – Mezinárodní právo se proto nezabývalo otázkou *spravedlivé* války, ale spíše omezením formy a způsobu vedení války.⁸⁷ Podle Schmitta „historický význam moderních států spočíval v tom, že ukončily celý boj o *spravedlivou* příčinu“. Ve skutečnosti byla každá válka vedená podle standardů evropského mezinárodního práva považována za *spravedlivou*, neboť čerpala svou legitimitu ze suverénního rozhodnutí panovníka, který ji vyhlásil. Z propagandistických důvodů samozřejmě každý panovník tvrdil, že právo je na jeho straně, takže v praxi byla každá válka vedena jako *spravedlivá* na obou stranách.

Jediná skutečně *spravedlivá* válka v epoše mezinárodního práva mezi evropskými státy mohla být vedena proti narušiteli tohoto práva. Pokud jednání nepřítele směřovalo k popření stávajícího prostorového řádu – evropské rovnováhy, válka proti němu se stávala *spravedlivou*. Příkladem *spravedlivé* války proti narušiteli řádu mezinárodního práva bylo podle Schmitta tažení proti Napoleonovi. Rovnováha evropských států byla následně úspěšně obnovena na Vídeňském kongresu (1814 – 1815).

Anglický právník Richard Zouch rozlišil tři druhy protivníka:⁸⁸ *inimicus* je nepřítel, s nímž nás nepojí žádný právní řád; *adversarius* je protivník, s nímž nás spojuje právní svazek, který je ale válkou přetržen; *hostis* je rovný soupeř, kterého je ve válce možno zranit a zabít. Domorodí obyvatelé neevropské půdy byli *inimici* – nerovní nepřátelé, na něž se

⁸³ Brown 2007: 68.

⁸⁴ Schmitt 2003: 120 – 121.

⁸⁵ Barša 2007: 176.

⁸⁶ Schmitt 2003: 167.

⁸⁷ Schmitt 2003: 157 – 161.

⁸⁸ Schmitt 2003: 163 – 164.

nevztahovalo právo omezené války. Domácí vzbouřenci a povstalci byli *adversarii* – protivníci, kteří nerespektováním státní suverenity přišli o rovné postavení, jež jim právo dříve zaručovalo. Naopak panovník sousedního státu, který vyhlásil válku, byl *hostis* – rovný soupeř, s nímž bylo možno vést omezenou válku.

Omezení válek mezi vzájemně se uznávajícími protivníky se ovšem týkala pouze mezistátních válek vedených na evropské půdě.⁸⁹ Rovnými soupeři v nich byly výhradně suverénní státy, které byly – coby protivníci – „odlišeni od povstalců, zločinců a pirátů“. Omezení bojů se tedy netýkala válek vedených na moři ani válek vedených s nestátními aktéry.

Hlavní pouto mezi evropskými panovníky, které jim dovolilo vést spolu omezené války podle mezinárodního práva, nespočívalo v jejich dobrovolně uzavřených smlouvách, ale v zavazující síle eurocentrického prostorového řádu zahrnujícího všechny tyto panovníky.⁹⁰ – Evropští panovníci se navzájem uznávali jako rovné osoby podléhající stejnému řádu a v případě jejich vzájemné války se uznávali jako *rovní soupeři*.

Suverénní státy ve vestfálském systému byly coby objekty mezinárodního práva pomyslně odděleny od svých obyvatel i panovníků. Díky této „personifikaci států“ mohly být vztahy mezi jejich panovníky vedeny zdvořile a čestně. „Touto personifikací států se humanizovaly války. Nepřítelem v nich nebylo cizí obyvatelstvo ani jeho panovníci či vůdcové, ale fiktivní právní osoba spjatá s fungující byrokracií, která kontrolovala násilí na daném území. Proto se mohlo rozvinout válečné právo, jež odlišovalo bojovníky od civilistů, zaručovalo lidské zacházení s válečnými zajatci i obyvatelstvem okupovaného území a zabraňovalo kriminalizaci poražených státníků.“⁹¹

Pojetí *spravedlivého nepřítele* zároveň vytvářelo možnost neutrality pro třetí stranu.⁹² Ve válkách evropských teritoriálních států se totiž nebojovalo o *absolutní* duchovní dobro, ale jen o *relativní* materiální zisky. Na rozdíl od boje křesťanské říše za *univerzální* dobro, který se týkal každého, vždy a všude, byly války teritoriálních států za své *partikulární* zájmy časově i prostorově omezené. Válka mezi suverénními státy byla – na rozdíl od náboženských bojů křesťanské říše – *morálně nediskriminující*. – Z právního hlediska se stala legitimním způsobem urovnávání sporů mezi morálně rovnými státy.

Neutralita v omezených válkách se týkala nejen států, které se jich neúčastnily, ale rovněž oblastí lidského života, o něž se neválčilo – ekonomické a sociální sféry. Novověké

⁸⁹ Schmitt 2003: 309.

⁹⁰ Schmitt 2003: 141 – 148.

⁹¹ Barša, Císař 2008: 12, 520.

⁹² Schmitt 2003: 142.

války byly zpravidla vedeny jako války o následnictví. Vítěz v takových válkách obyčejně nastoupil na místo poraženého panovníka, ale „zanechal nedotčené předchozí právo, zejména soukromé právo, osobní vlastnictví a zavedená práva. – Společenské uspořádání jako celek zůstalo většinou nedotčeno. Důsledkem náboženské tolerance osvícenského absolutismu zůstávaly od 18. století rovněž církevní vztahy změnou suverenity převážně neporušené.“⁹³

Právě v možnosti neutrality můžeme spatřovat humanizaci válek mezi suverénními teritoriálními státy. Náboženské války v rámci svaté říše se týkaly každého a zpravidla byly spojeny s násilnou změnou náboženského vyznání poraženého obyvatelstva. „Když se ale válka stane bojem mezi čistě státními entitami, pak vše, co je nestátní – především ekonomika, obchod a celá oblast občanské společnosti – zůstane neporušeno.“

Omezené války mezi evropskými suverénními státy vedené podle principů mezinárodního práva představovaly podle Schmitta opak anarchie, která často bývá připisována vztahům mezi suverénními státy: „Podstatou evropského mezinárodního práva bylo omezení válek. Podstatou takových válek byla řízená zkouška sil měřená svědky v omezeném prostoru. Takové války byly opakem anarchie – představovaly naopak nejvyšší formu řádu v rámci lidských možností. Byly jedinou ochranou proti bludnému kruhu vzájemných odplat, proti nihilistické nenávisti a odvetám, jejichž nesmyslný cíl spočíval ve vzájemném ničení. Odstranění a vyhnutí se ničivým válkám je možné jedině tehdy, když se nalezne způsob kontrolovaného měření sil. To je možné jedině tehdy, když je protivník uznán jako *spravedlivý nepřítel*. Tím je položen základ pro omezení války. Proto je nesprávné považovat každý ozbrojený útok za projev anarchie. Jediným úspěchem mezinárodního práva doposud bylo nikoliv vyloučení ale omezení války.“⁹⁴ Omezené války mezi novověkými evropskými státy se ze Schmittova pohledu stávaly „místem nejvyšší institucionalizace mezinárodního života“, jaké dosud bylo dosaženo.⁹⁵

3.6 Shrnutí

Základními jednotkami novověkého mezinárodního práva byly suverénní teritoriální státy. Suverenita politické moci, na rozdíl od řádu středověké říše, nespočívala v oddanosti správné víře, ale ve svém uznání vládci ostatních států. – V novověkém pojetí byl svět rozdělen politicky mezi mnoho monopolů násilí, a nikoliv morálně mezi dobro a zlo.

Vzájemně uznaná suverenita umožňovala evropským panovníkům vést spolu omezené války podle mezinárodního práva. Tyto války byly *spravedlivé svojí formou a průběhem*,

⁹³ Schmitt 2003: 201 – 203.

⁹⁴ Schmitt 2003: 187.

⁹⁵ Colombo 2007: 26.

a nikoliv svojí *příčinou*. Nepřítel v nich byl pojmán jako *spravedlivý* ve smyslu jeho morální rovnosti. Představa společné příslušnosti k lidství, jež umožňovala evropským panovníkům vést omezené války, byla ovšem podmíněna představou společné nadřazenosti vůči obyvatelům a vládcům neevropských zemí. Evropští panovníci tedy mohli vést neomezené války mimo evropskou půdu.

Války, v nichž se nebojovalo o obecné dobro, ale o následnictví či o konkrétní území, zároveň umožňovaly nezúčastněným stranám zaujmout neutrální pozici, čímž si zajišťovaly svou omezenou formu a průběh. – Po dobytí území nebo ovládnutí státu byly ukončené, neboť jejich cíle nebyly morální, ale politické.

4. Rozpad evropského mezinárodního práva

Evropské mezinárodní právo, chápané jako objekt intersubjektivní reality, existovalo ve vzájemně se konstituujícím vztahu se systémem suverénních teritoriálních států: Evropské státy vytvářely mezinárodní právo, které zároveň zaručovalo jejich suverenitu. Evropské mezistátní uspořádání, stejně jako právo mezi jeho jednotkami, záviselo na třech intersubjektivně sdílených předpokladech: protikladu mezi evropskou a neevropskou půdou, protikladu mezi pevnou půdou a volným mořem a rozdělení evropské půdy mezi území centralizovaných států s pevnými hranicemi. Jakmile přestaly být tyto předpoklady kolektivně sdílené, začalo docházet k rozpadu evropského mezinárodního práva. Přitom je třeba si uvědomit, že k formálnímu potvrzení změn v mezinárodním právu dochází zpravidla dlouho po jejich faktickém proběhnutí. Sociální fakta jsou závislá na svém každodenním potvrzování v chování společnosti a každé formální změně v sociálních skutečnostech většinou předchází dlouhodobá změna jejich vnímání v myslích zúčastněných osob.

4.1 Zrušení protikladu evropské a neevropské půdy

Roku 1885 si evropské mocnosti naposledy přivlastnily neevropskou půdu podle principů evropského mezinárodního práva.⁹⁶ Stalo se tak na Konžské konferenci, jíž v Berlíně předsedal Bismarck, „poslední státník evropského mezinárodního práva“.⁹⁷

Konžská konference podle Schmitta nicméně vykazovala mnohé znaky pokračujícího úpadku evropského mezinárodního práva: „Nebyla již čistě evropská.“ Spojené státy se jí účastnily veskrze efektivním způsobem, když získaly državu v Libérii, která byla od roku 1848 uznána jako stát. „USA ovšem podnikly rozhodující krok 22. dubna 1884, když uznaly vlajku Mezinárodní konžské společnosti, jež nebyla státem. To vyvolalo zmatek, zda může být mezinárodní kolonie považována za nezávislý stát. Základní koncept evropského mezinárodního práva mezi státy tím byl uvržen do chaosu.“

Vliv Spojených států byl patrný rovněž v otázce neutrality Konžské pánve, o níž usilovaly. „Spojené státy ovšem neratifikovaly Konžský akt a později, za první světové války, když se neutralita Konžské pánve stala praktickou záležitostí, odmítly jakoukoliv účast. Spojené státy tak na Konžské konferenci vykazovaly směs teoretické absence a praktické přítomnosti – pozoruhodnou kontradikci, jež se po první světové válce stala ještě výraznější v Evropě.“ Hlavní dopad této účasti Spojených států ze Schmittova pohledu spočíval

⁹⁶ Schmitt 2003: 214.

⁹⁷ Schmitt 2003: 216 – 218.

v relativizaci do té doby výsadního postavení Evropy a ve zpochybnění principů jejího mezinárodního práva.

„Výsledkem [konference] byl Konžský akt, pozoruhodný dokument o přetrvávající víře v civilizaci, pokrok a volný obchod a na nich založeném evropském nároku na neevropskou půdu afrického kontinentu volnou pro přivlastnění Evropany.“ Na jeho základě došlo k „přivlastnění neevropské půdy podle čestných standardů suverenity každého státu“. Schmitt přikládá Konžskému aktu zvláštní význam, neboť šlo o „autentický text dohody o okupaci, jež byla základním právním nárokem, který byl po staletí používán k ospravedlnění přivlastnění volné půdy. [Konžský akt kombinoval argumenty] svéprávné evropské civilizace a víry v celosvětový liberální ekonomický systém s právním konceptem okupace k ospravedlnění přivlastnění neevropské půdy. [Podle Schmitta] je třeba zdůraznit, že Evropa a Afrika byly v mezinárodním právu stále považovány za zcela rozdílné prostory.“

Nicméně již na Konžské konferenci došlo ke zpochybnění tohoto základního protikladu, když se evropské státy pokusily o vytyčení jakýchsi obrácených *amity lines*, jež by zaručily neutralitu Konžské pánve v případě války mezi nimi: „Zatímco *amity lines* 16. a 17. století vytvářely z neevropských území jeviště nemilosrdných bojů mezi Evropany, *amity line* Konžského aktu se pokoušela omezit evropské války na evropskou půdu a zachovat území kolonií nerušené následky bojů mezi Evropany.“⁹⁸

K dalšímu zpochybnění evropského mezinárodního práva na Konžské konferenci došlo, když zástupci Francie a Portugalska požadovali rovnost teritoriálního statusu kolonií, čímž je kladli na úroveň mateřských států.⁹⁹ Tím se podle Schmitta vytrácel prostorový smysl kolonií, které měly fungovat jako ventil násilí mezi evropskými státy.

Rozdílný status evropské a neevropské půdy se stal praktickou záležitostí, když Mezinárodní kolonie Kongo, uznaná jako nezávislý stát roku 1885, byla v roce 1907 zabrána Belgií, které evropské velmoci roku 1839 zaručily neutralitu.¹⁰⁰ Vyhlášením „efektivní okupace“ Belgie obešla základní otázku, zda neutrální stát smí získat zámořské kolonie, a stala se právním následníkem konžského státu. „Efektivní okupaci“, jíž Belgie rozšířila své území na neevropskou půdu, Schmitt vnímá jako právní precedens pro ignoraci a rušení zásadního rozdílu mezi evropskou a neevropskou půdou. Důsledek tohoto právního kroku se projevil za první světové války, když se původně neutrální Konžská pánev stala bojištěm mezi evropskými státy.

⁹⁸ Schmitt 2003: 219.

⁹⁹ Schmitt 2003: 220.

¹⁰⁰ Schmitt 2003: 221 – 223.

Schmitt ovšem tomuto právnímu aktu přikládal hlubší duchovní dimenzi: Byl důkazem toho, že Evropa přestala být svatým místem Země, že její předchozí víra v civilizaci a pokrok se stávala pouhou ideologickou fasádou neschopnou vytvořit instituce mezinárodního práva, a že starý *nomos*, jemuž vládla, se rozpadal.¹⁰¹ Pro Schmitta znamenalo vymazání hranice mezi Evropou a zbytkem světa rozpad evropského právního řádu, který byl po první světové válce nahrazen „bezprostorovým univerzalismem pozitivistického práva“.¹⁰² K poválečné dekolonizaci se Schmitt již nevyjadřoval, ale z jeho díla je patrné, že svržení Evropy ze světového trůnu považoval za klíčovou událost dvacátého století i za základní podnět své vlastní tvorby.¹⁰³

Za apokalyptickou podobou první světové války, kterou chápal jako návrat neomezených válek, viděl Schmitt zejména selhání evropských státníků a právníků: „Na konci 19. století si evropské mocnosti a jejich právníci nejen přestali být vědomi prostorových předpokladů svého vlastního mezinárodního práva, ale ztratili všechen politický instinkt, veškerou společnou sílu udržet svou vlastní prostorou strukturu a omezení válek.“¹⁰⁴

4.2 Vzestup USA: Monroeova doktrína

Schmitt ve svém výkladu spojuje počátek rozpadu evropského mezinárodního práva s mocenským vzestupem Spojených států amerických jakožto neevropské mocnosti zásadně narušující prostorový řád evropského mezinárodního práva. V duchu konstruktivistického rozdělení lidské činnosti do tří oblastí můžeme říci, že evropské právo, coby výtvar *kulturní činnosti sjednocování idejí*, bylo podle Schmitta narušeno vzestupem USA, coby změnou *v politické činnosti soustředění moci*.

Spojené státy nepřímou zásahy do evropské politiky již na Konžské konferenci, když uznaly vlajku konžského státu, čímž položily precedent uznání státní suverenity mimo evropskou půdu. Politický vzestup Spojených států znamenal především relativizaci výsadního postavení Evropy, jež bylo jedním z předpokladů evropského mezinárodního práva. „Přibližně do roku 1890 bylo *mezinárodní* právo pojímáno jako *evropské* mezinárodní právo. (...) To samé platilo také pro obecná pojetí *lidství*, *civilizace* a *pokroku*...“¹⁰⁵ Obraz celého světa byl od základu eurocentrický: „lidství“ znamenalo *evropské* lidství, „civilizace“ znamenala pouze *evropskou* civilizaci a „pokrok“ byl rozvojem výhradně *evropské* civilizace.

¹⁰¹ Schmitt 2003: 226.

¹⁰² Odysseos 2007: 125, 129.

¹⁰³ Colombo 2007: 31.

¹⁰⁴ Schmitt 2003: 224.

¹⁰⁵ Schmitt 2003: 228.

Spojené státy ovšem svým mocenským vzestupem nejen relativizovaly zvláštní právní status evropské půdy, ale narušily také mocenskou rovnováhu mezi evropskými státy. Rozpad evropského systému mocenské rovnováhy byl završen na konci druhé světové války, když podle Gopala Balakrishnana „konečná porážka mocností Osy na opačných koncích Eurasie vyústila v dalekosáhlou přestavbu mezistátního uspořádání celého kapitalistického světa, jež vyloučila obnovení jakéhokoliv systému mocenské rovnováhy“.¹⁰⁶

Politický vzestup Spojených států byl podle Schmitta právně vyjádřen Monreovou doktrínou vyhlášenou roku 1823. Prezident Monroe prohlásil celý americký kontinent a celou západní polokouli za oblast amerických zájmů – ve Schmittově chápání za oblast americké suverenity. Vyhlášení Monroeovy doktríny zabránilo evropským mocnostem přivlastňovat si volnou půdu západní polokoule a zároveň ukončilo roli Anglie coby vyvažovatele evropské rovnováhy z pozice námořní velmoci.¹⁰⁷

V morální rovině měla Monroeova doktrína izolovat americký prostor míru a svobody od evropského prostoru despotismu a korupce. Výraz „polokoule“ v této souvislosti vymezoval politický systém západní polokoule jako říši svobody vůči politickému systému evropského absolutismu. „Monroeova doktrína a západní polokoule jsou od té doby spojené. Vymezují oblast zvláštních zájmů Spojených států.“¹⁰⁸ Jestliže USA představovaly zemi nezkaženou korupcí Starého světa, dávalo jim to zcela nové postavení v mezinárodním právu. Americká půda nepatřila k území evropských států, ale nebyla to ani půda volná k přivlastnění. Monroeova doktrína jí dávala status vyvolené země, v níž mír a svoboda měly být normálním stavem. Vyšší morální status americké půdy rušil veškeré evropské nároky na ni.¹⁰⁹ V politické rovině tak morální izolace amerického kontinentu vytvářela zcela nový prostorový řád Země.

Monroeova doktrína ovšem podle Schmitta zrušila kromě oblasti svobodné evropské expanze také princip rovnosti suverénních států v mezinárodním právu.¹¹⁰ – Suverenita Spojených států nad západní polokoulí totiž v roce 1823 nevznikla jejím uznáním, nýbrž vyhlášením. Schmitt tak byl podle Miky Luoma-aho prvním teoretikem mezinárodního práva, který vyjádřil, co přesně znamenalo vyhlášení Monroeovy doktríny: opouštění vestfálského míru.

Evropské země zakládající na Pařížské mírové konferenci Společnost národů vložily do její zakládající listiny článek 21, v němž uznaly Monreovu doktrínu, čímž explicitně

¹⁰⁶ Balakrishnan 2005: 9.

¹⁰⁷ Schmitt 2003: 238.

¹⁰⁸ Schmitt 2003: 281.

¹⁰⁹ Schmitt 2003: 289.

potvrdily americkou suverenitu nad západní polokoulí.¹¹¹ Schmitt tento právní akt označuje za „symbol vítězství západní polokoule nad Evropou“. Protože mezi členy Společnosti národů byly státy, které spadaly pod sféru amerického vlivu vytyčeného Monroeovou doktrínou, samotné Spojené státy mohly zůstat mimo Společnost národů a ovlivňovat evropskou politiku nepřímo.

Na příkladu „amerického imperialismu“ Schmitt mimo jiné dokazuje obecnou platnost pravidel mezinárodní politiky.¹¹² Kolem roku 1890 završily Spojené státy proces přivlastňování půdy vlastního kontinentu. Vzápětí nato zahájily se Španělskem válku o Kubu (1898) a na východě nahradily Monroeovu doktrínu požadavkem „otevřených dveří“ do Asie. Zapojením Spojených států do velmocenské politiky skončila jakákoliv ideologická novost a morální čistota západní polokoule. – Spojené státy vlastně jen rozšířily „evropskou“ mezinárodní politiku na západní polokouli. Rozdíl oproti původní evropské mezinárodní politice ovšem spočíval v absenci volných prostorů svobodného moře a neevropské půdy – předpokladů omezených válek.

Když prezident Woodrow Wilson roku 1917 prohlásil, že „princip Monroeovy doktríny musí být zobecněn, Monroeova doktrína se změnila z obranného konceptu izolace v útočný nástroj globální intervence“.¹¹³ Slovy Henryho Kissingera: „Zatímco se Amerika obracela k Evropě zády, uvolňovala si ruce k expanzi na západní polokouli. Pod deštníkem Monroeovy doktríny mohla Amerika sledovat politiku, která se vůbec nelišila od snů kteréhokoli evropského krále. Byla to politika rozšiřování obchodu a vlivu, územní anexy.“¹¹⁴

Zatímco podle Schmitta vedlo zapojení USA do světové politiky ke zhroucení eurocentrického mezinárodního řádu, Kissinger vidí za vstupem Spojených států do světové politiky nejen jejich rychle rostoucí moc, ale také „postupné zhroucení mezinárodního řádu, jehož středem byla Evropa“.¹¹⁵ Můžeme tedy říci, že Kissinger, který do jisté míry převzal Schmittův geopolitický realismus, převrací v tomto bodě Schmittovu kauzalitu: Vzestup USA podle Kissingera nebyl příčinou úpadku Evropy, ale naopak jejím důsledkem. Oba se nicméně shodují v tom, že tradiční vestfálský systém suverénních států byl od základu eurocentrický.

¹¹⁰ Luoma-aho 2007: 39 – 52.

¹¹¹ Schmitt 2003: 253 – 255.

¹¹² Schmitt 2003: 292 – 293.

¹¹³ Luoma-aho: 2007: 40.

¹¹⁴ Kissinger 1999: 30.

¹¹⁵ Kissinger 1999: 23.

4.3 Nepřímý ekonomický vliv

Klíč k pochopení formální nepřítomnosti a faktické přítomnosti Spojených států v evropské politice je ve Schmittově pohledu třeba hledat v poválečném oddělení politiky a ekonomiky, které Spojené státy požadovaly a které Evropa uznala.¹¹⁶ Toto oddělení mělo vyjadřovat tradiční zásadu „Co nejvíce obchodu, co nejméně politiky“. V rámci státu to znamenalo „převahu ekonomiky osvobozené od státu a ve stejném smyslu osvobozené společnosti nad státem“, zatímco mezinárodně to vytvářelo „způsob nepřímého uplatňování politického vlivu“. Oficiální nepřítomnost Spojených států tedy znamenala pouze politickou nepřítomnost, kdežto jejich neoficiální přítomnost znamenala neobyčejně účinnou ekonomickou přítomnost a v případě potřeby také politickou kontrolu.

Zatímco za rozpadem středověké křesťanské říše Schmitt viděl politizaci náboženství – politickým zájmem bylo šíření svého náboženského vyznání –, za rozpadem teritoriálních států podle něj lze vidět politizaci ekonomiky – politickým zájmem se stalo šíření svého ekonomického vlivu.

4.4 Přisvojování moří

Panamská deklarace z 3. října 1939 měla podle Schmitta zvláštní význam pro problematiku prostorového uspořádání mezinárodního práva.¹¹⁷ S cílem chránit svou neutralitu Spojené státy deklarativně zakázaly válčícím státům podnikat jakékoliv nepřátelské akce ve vymezeném ochranném pásmu. Bezpečnostní pásmo, jež mělo chránit neutralitu Spojených států, bylo vytyčeno 300 námořních mil na východ a na západ od obou amerických břehů. Vytyčená zóna americké neutrality ovšem záhy pozbyla svůj význam, když Spojené státy vyhlásily válku Japonsku a Německu, a přestaly tak být neutrální zemí. Oblast suverenity Spojených států rozprostírající se v duchu Monroeovy doktríny na obou amerických kontinentech byla nyní rozšířena na volné moře, což dalo vznik novému druhu prisvojování – prisvojování moře –, které vedlo k dalšímu rozpadu předchozího prostorového uspořádání. Rozšíření státní suverenity na moře mělo pro světovou historii nedozírné následky, protože „ovlivnilo základní uspořádání evropského mezinárodního práva a [narušilo] jeho oddělení pevné půdy a volného moře“. Prostor volného moře, který byl tradičně chápán jako oblast pro volnou zkoušku sil, a který měl zaručovat omezení válek na evropském kontinentu, byl zrušen. Následné ovládnutí vzdušného prostoru pak vedlo ke vzniku zcela nového prostorového uspořádání.

¹¹⁶ Schmitt 2003: 255.

¹¹⁷ Schmitt 2003: 282 – 283.

4.5 Univerzalizace evropského práva

Když byla zrušena územní rozlišení, která ho vytvářela, nastal podle Schmitta přechod „od *evropského* mezinárodního práva k domněle *univerzálnímu* mezinárodnímu právu“.¹¹⁸ Evropské země uzavíraly stále významnější smlouvy se státy v Africe, Asii a Polynésii, jež ovšem z pohledu Evropy nebyly uznány za suverénní; asijské země dokonce ani nebyly označovány za „státy“. Zapořádání neevropských zemí do mezinárodněprávních vztahů bylo známkou „přechodu od evropského k neevropskému mezinárodnímu právu. (...) Evropské mezinárodní právo na konci 19. století nevědomky ztratilo povědomí o prostorovém uspořádání svého bývalého řádu. Namísto něho přijalo stále více povrchní představu zevšeobecňujícího procesu, který naivně chápalo jako vítězství evropského mezinárodního práva.“

Relativizace evropského mezinárodního práva byla podpořena také ze Západu. Americký prezident Wilson kupříkladu obhajoval velmocenskou politiku Spojených států univerzální platností amerických hodnot a morálním závazkem tyto hodnoty šířit.¹¹⁹

Na místě ztraceného řádu se však neobjevil žádný nový „systém“ států, ale „sbírka států náhodně spojených faktickými vztahy – neuspořádaná masa více než 50 různorodých států postrádajících jakékoliv prostorové nebo duchovní povědomí o tom, co měly kdysi společného; chaos domněle rovných a rovně suverénních států a jejich rozptýleného vlastnictví, v němž omezení společných válek nebylo nadále možné, a jemuž ani koncept civilizace neposkytoval žádnou pevnou jednotu.“¹²⁰ Během svého rozpadu ztratilo evropské mezinárodní právo nejen ponětí o vlastním významu, ale také odkaz na jednotu uznávajících a uznaných států. To bylo důsledkem smazání právních rozdílů mezi evropskými a neevropskými národy a mezi evropskou a neevropskou půdou.

„Úpadek evropského mezinárodního práva do univerzálního světového práva postrádajícího jakákoliv [prostorová] rozlišení již nemohl být zastaven. Rozpuštění [evropského mezinárodního práva] v obecné univerzalitě zároveň znamenalo rozpad tradičního jednotného řádu Země.“¹²¹ Dřívější prostorový řád Země byl nahrazen „prázdným normativismem údajně uznaných norem, které po několik následujících desetiletí zatemňovaly povědomí o tom, že pevný řád dříve uznaných mocností byl zničen a žádný nový nebyl nalezen“.

¹¹⁸ Schmitt 2003: 232 – 233.

¹¹⁹ Kissinger 1999: 41.

¹²⁰ Schmitt 2003: 234.

¹²¹ Schmitt 2003: 227.

4.6 Pařížská konference

Jak již bylo řečeno, k formálnímu potvrzení změn v mezinárodním právu zpravidla dochází dlouho po jejich faktickém proběhnutí. K právní kodifikaci změn, které probíhaly od 80. let 19. století, podle Schmitta došlo na Pařížské mírové konferenci po první světové válce (1918 – 1919).

Na rozdíl od předchozích mírových konferencí, které potvrzovaly změny v prostorovém řádu mezinárodního práva, Pařížská konference nebyla čistě evropskou.¹²² Zúčastněné mocnosti (Velká Británie, Francie, Itálie, Japonsko a Spojené státy) nebyly, na rozdíl od dřívějších vedoucích mocností evropského mezinárodního práva, spojeny společným prostorovým řádem. Spojené státy se navíc nacházely pod ochranou Monroeovy doktríny, již předtím samy vyhlásily. Ačkoliv se konference aktivně účastnily neevropské mocnosti, kromě míru nebylo nic řečeno o prostorovém a právním řádu mimo Evropu. Ani problém právního statusu volného moře se neřešil, jako by se v prostorovém řádu Země nic důležitého nezměnilo od utrechtské smlouvy (1713) a Vídeňského kongresu (1814 – 1815). Ze Schmittova pohledu bylo hlavním tématem Pařížské konference přerozdělení území poraženého Německa a Rakouska-Uherska. „Pařížská mírová jednání by proto neměla být líčena jako *evropská* konference ve smyslu svých účastníků a subjektů, ale jen ve smyslu svého předmětu a tématu. (...) Světová konference v žádném případě nevytvořila nový světový řád. Ponechala svět ve svém dřívějším zmatku a jen odstranila dvě evropské mocnosti – dva pilíře dřívějšího prostorového řádu – a provedla přerozdělení evropského území. Zatímco evropské konference v předchozích staletích určovaly prostorový řád Země, na Pařížské mírové konferenci tomu bylo poprvé naopak: svět určil prostorový řád Evropy. To znamená, že naprosto zmatený svět se pokusil vytvořit nový řád v Evropě.“¹²³

Přerozdělení evropské půdy mělo být dohlíženo Společností národů. Její uspořádání znamenalo, že vztahy mezi státy se měly změnit a měly být uznány 50 různorodými státy rozptýlenými po celém světě. Taková Společnost zároveň měla být prostředkem vedení mezinárodních konferencí.

Hlavním smyslem veškerého mezinárodního práva podle Schmitta není zákaz, nýbrž omezení a „uzávorkování“ války, které má předejít vyhlazovacím válkám. V tomto ohledu byla ovšem Společnost národů naprosto bezmocná. Návrh jejich sankcí postihoval nediskriminující evropské války, ale nečelil jim. Společnost národů se následně odmítla zabývat nejen problémem odzbrojení, ale také obecným omezením válek. Jak ukázal případ

¹²² Schmitt 2003: 240 – 241.

¹²³ Tamtéž.

italské anexe Etiopie, implicitně stále fungovalo tradiční rozdělení evropské a neevropské půdy, které považovalo Afriku za koloniální území a války na neevropské půdě za nespádající pod evropský řád.

„Zatímco středověká křesťanská říše zahrnovala skutečný prostorový řád, Společnost národů mezi léty 1919 až 1939 byla typickým příkladem skutečnosti, že žádný jednotný řád mezinárodního práva nemůže být vytvořen bez jasného pojetí prostorového *nomosu*.“¹²⁴ Žádný systém obecných norem nemůže nahradit tuto základní potřebu.

„Hlavním důvodem neúspěchu Společnosti národů tedy bylo zejména to, že postrádala jakékoliv rozhodnutí či jen představu ohledně prostorového řádu. Chtěla být zároveň evropským řádem a jednotným světovým řádem. (...) Vývoj planety dospěl k jasnému dilematu mezi universalismem a pluralismem.“¹²⁵ – Otázkou bylo, zda je země dost zralá na globální vládu jediné velmoci či zda má být nové mezinárodní právo určeno pluralitou koexistujících sfér vlivu. „Převládající myšlenkou Ženevy však bylo ideologické volání po nekritickém universalismu veřejného mínění, které určilo strukturu Společnosti na jejím počátku, a které ji nakonec zničilo.“¹²⁶ Kvůli nedostatku rozhodnosti ve věci základní otázky prostorového řádu nebyla Společnost národů schopna vytvořit žádnou vnitřně soudržnou a jednotící zásadu územního statu quo. Na jedné straně zaručovala územní celistvost každého členského státu, na druhé straně ale některé její zásady, jako právo na sebeurčení národů, stály v cestě legitimitě stávajícímu statu quo. Největším problémem ovšem bylo, že Společnost národů neurčila, co mělo být územním statem quo. Společnost národů nemohla být obecným světovým řádem, protože v ní chyběly dvě hlavní územní mocnosti – Spojené státy a Sovětský svaz. Dvě vedoucí evropské mocnosti – Velká Británie a Francie – měly navíc naprosto odlišné představy o evropském i světovém statu quo. Námořní pohled Velké Británie, usilující o nadvládu nad světovými oceány, a suchozemský pohled Francie, zaměřený na dohodu o rozdělení evropského území, si byly navzájem natolik protikladné, že dokonce ani hranice vytvořené v roce 1919 nebyly zaručeny.

S absencí prostorového řádu souvisela absence konceptu války. „Společnost národů na jedné straně zůstala oddána mezistátní válce podle tradičního evropského mezinárodního práva; na druhé straně se ale snažila prostřednictvím ekonomického a finančního nátlaku postihovat nediskriminující války podle mezinárodního práva, čímž rušila dřívější právo na neutralitu. (...) V Ženevě padlo hodně slov o zákazu a zrušení války, ale žádné o jejím

¹²⁴ Schmitt 2003: 243.

¹²⁵ Tamtéž.

¹²⁶ Schmitt 2003: 244.

prostorovém omezení.“¹²⁷ Podle Schmitta ovšem každý pokus o zrušení válek vede pouze k novému, ještě horšímu typu válek, jako jsou občanské a jiné ničivé války. „Zrušení neutrality naopak vedlo k prostorovému chaosu globální světové války a rozkladu míru v ideologických požadavcích intervence postrádajících jakoukoliv prostorovou určitost nebo uspořádání.“¹²⁸

4.7 Ústup vestfálského paradigmatu

Můžeme shrnout, že podle Schmitta byl evropský řád suverénních teritoriálních států podkopán třemi změnami.¹²⁹ Vzdávající moc Spojených států narušila rovnováhu mezi pozemními a námořními mocnostmi. Rozšíření evropského mezinárodního práva na mimoevropské společnosti zrušilo omezenou oblast jeho platnosti, která oddělovala vzájemně rovné vztahy mezi evropskými státy od jejich společně nadřazenému postavení vůči neevropským zemím a společností. Třetí změnou byl nástup morálněpolitického univerzalizmu, který popírá legitimitu nediskriminující omezené války, jež byla dalším předpokladem evropského mezinárodního práva.

Z pohledu sociálního konstruktivismu můžeme ve shodě s Alessandrem Colombem říci, že „20. století bylo svědkem zhroucení klasických institucí, jež zakládaly evropský systém“.¹³⁰ Těmito institucemi, existujícími jen jako objekty intersubjektivní reality, byla právě výše zmíněná rozlišení a pravidla.

Zhroucení předpokladů evropského mezinárodního práva však zároveň znamenalo úpadek jeho nositelů – suverénních teritoriálních států. „Globalizace urychlená technickou revolucí a ekonomickou liberalizací nezbytně způsobuje ‚deteritorializaci‘ politického, ekonomického a společenského prostoru.“¹³¹ Jestliže převládajícím typem války byly doposud omezené války mezi evropskými teritoriálními státy, úpadek těchto států musel přinést také změny ve způsobu vedení válek.

¹²⁷ Schmitt 2003: 246.

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ Barša, Císař 2008: 521.

¹³⁰ Colombo 2007: 30.

¹³¹ Weiss 2007: 60.

5. Současné pojetí války a mezinárodního práva

5.1 Změna pojetí války ve Versailleské smlouvě

První světová válka začala v srpnu 1914 jako tradiční válka podle evropského mezinárodního práva.¹³² Soupeřící mocnosti se navzájem považovaly za stejně legitimní a suverénní státy. Ve smyslu mezinárodního práva si byly *justi hostes* – rovnými soupeři. Mezinárodní agrese nebyla právním pojmem podle evropského mezinárodního práva. Vyhlášení války bylo formálně upraveno Třetí haagskou konvencí z roku 1907, a první světová válka tak začala jako formální válka mezi evropskými státy. Ovšem brzy po začátku války se objevily první znaky její přeměny.

Během první světové války se změnil způsob vedení ozbrojeného konfliktu mezi státy. První světová válka začala jako omezená válka vlád – velvyslanectví si předávala nóty a monarchové si vyměňovali telegramy. Konflikt se však záhy vymkl z rukou kancléřských dvorů a stal se zápasem mas.¹³³ Všeobecná mobilizace proměnila původně omezenou válku evropských panovníků v totální válku národů. Hrozivý počet obětí zavazoval vést válku do úplného vítězství. Za totálním charakterem první světové války tedy stála proměna válčících stran: Bojujeme-li proti národu namísto státu, musíme vést boj do úplného konce. Zatímco porážka státu znamená jeho ovládnutí, porážka národa znamená jeho zničení. „Evropské národy začaly přičítat své utrpení bytostně zlé povaze svých protivníků a přesvědčily samy sebe, že kompromis nemůže přinést opravdový mír. Nepřítele bylo nutno totálně porazit a válku vést do naprostého vyčerpání.“¹³⁴

Změny v charakteru války se následně odrazily v proměně jejího právního pojetí, jež byla patrná již na Versailleské konferenci. Schmitt si všímá změn v právním pojetí války zejména v souvislosti s Versailleskou mírovou smlouvou: „Mírové smlouvy, jež ukončily první světovou válku, obsahovaly řadu znaků, které poukazovaly na proměnu [války].“¹³⁵

„Dva články Versailleské smlouvy obsahovaly důležité znaky nového pojetí války, v němž se odchylovaly od tradičního evropského mezinárodního práva: článek 227, který obviňoval bývalého císaře Viléma II., a článek 231 – tzv. článek o válečné vině.“¹³⁶ Oba články se vztahovaly pouze k první světové válce, a proto musí být považovány za příznak či dokonce precedent koncepční změny.

¹³² Schmitt 2003: 259.

¹³³ Kissinger 1999: 232.

¹³⁴ Kissinger 1999: 230.

¹³⁵ Schmitt 2003: 259.

¹³⁶ Schmitt 2003: 260.

Podle tradičního mezinárodního práva nebyla válka mezi dvěma suverénními státy, jež vůči sobě dodržují válečné právo (*jus belli*), zločinem. „Dokud platí pojetí *spravedlivého nepřítele*, nemůže být válka mezi státy považována za zločin a pojem ‚válečný zločin‘ neznamená, že válka sama o sobě je zločinem.“¹³⁷ „Válečné zločiny“ podle klasického evropského mezinárodního práva znamenaly výhradně zločiny spáchané *během* války, především členy ozbrojených sil válčícího státu. Válečným zločinem nebylo samotné vyhlášení války, ale porušení válečného práva. Válečnými zločiny v tomto smyslu se zabývaly články 228 – 230.

Versailleská smlouva ovšem obsahovala nejen obžalobu z válečných zločinů ve smyslu porušení válečného práva, ale rovněž obžalobu z válečného zločinu ve smyslu samotného vyhlášení a vedení války. Válečnými zločiny v tomto nové smyslu se zabývaly články 227 a 231.¹³⁸

Článek 231 se týkal válečných reparací, které měly „Německo a jeho spojenci jako původci odpovědni za všechny ztráty a škody“ zaplatit. Jeho obsah byl tedy více ekonomický než právní.

Článek 227 vznášel obžalobu na bývalého německého císaře Viléma II. „pro nejhrubší porušení zásad mezinárodní mravnosti a posvátné autority smluv“. Článek 227 se ve své obžalobě neodvolával k mezinárodnímu právu, ale k „nejvyšším zásadám mezinárodní politiky“ a „mezinárodní mravnosti“, protože – podle Schmitta – tradiční právo neuznávalo tento nový zločin.¹³⁹ Obžalobou bývalého německého císaře došlo k zásadnímu porušení předchozí praxe evropského mezinárodního práva: Jedinými subjekty mezinárodního práva byly doposud státy; válka proto byla čistě mezistátním vztahem, nikoliv vztahem mezi jedinci či skupinami osob.

Prohlášení vznesená na Versailleské konferenci se „vědomě odchylovala od pojetí války podle tradičního mezinárodního práva. Základní představa války mezi státy podle evropského mezinárodního práva, doktrína *spravedlivého nepřítele*, byla opuštěna. Zatím se ovšem nehovořilo o obecné kriminalizaci útočné války, ale jen o morálním zločinu proti lidskosti spáchaném představiteli zemí Trojspolku a nikým jiným.“¹⁴⁰ Ztotožnění osobní morální viny s porušením mezinárodního práva vedlo k moralizování mezinárodní politiky, jež mělo pro budoucnost nedozírné následky.

¹³⁷ Schmitt 2003: 261.

¹³⁸ Versailleská smlouva.

¹³⁹ Schmitt 2003: 263.

¹⁴⁰ Schmitt 2003: 266.

5.2 Kriminalizace války

Po rozpadu tradičního evropského mezinárodního práva během první světové války a na Versailleské mírové konferenci následovala „dvě desetiletí hledání nového řádu mezinárodního práva“.¹⁴¹ Během tohoto chaotického období přechodu mezi léty 1919 a 1939 bylo v mezinárodním právu postupně dosaženo kriminalizace útočné války, kterou novověké mezinárodní právo považovalo za legitimní nástroj zahraniční politiky suverénního státu.

K prvnímu jasnému označení útočné války za mezinárodní zločin došlo podle Schmitta v Ženevském protokolu z roku 1924.¹⁴² *Ženevský protokol o pokojném vyřizování mezinárodních sporů* byl přijat na konferenci pořádané Společností národů všemi jejími členy. V jeho preambuli signatární státy potvrzují, že „útočná válka je porušením solidarity mezinárodního společenství a mezinárodním zločinem“ a podle článku 8 se „zavazují, že se zdrží jakékoli akce, která by se mohla jevit jako hrozba útokem proti jinému státu“.¹⁴³ Protokol však nebyl ratifikován Velkou Británií a nikdy nevstoupil v platnost. Podle Ženevského protokolu mohly být viníky nového mezinárodního zločinu pouze státy. Ženevský protokol zároveň ale uznával státní suverenitu, která je podle Schmitta „hlavní překážkou kriminalizace války v pravém trestněprávním smyslu“. Je-li stát skutečně suverénní, má rovněž právo vést válku. Zakážeme-li státu vést válku, omezujeme tím jeho suverenitu.

Ze Schmittova pohledu je při každém pokusu postavit válku mimo zákon důležité určit, zda se *útočnou válkou* míní válka jako celek či zda se má na mysli *útok* jako zvláštní čin, který je právně odlišený od války jako celku:¹⁴⁴ „Být tím, kdo vystřelí jako první, nebo kdo jako první napadne protivníkovu území, pochopitelně není to samé jako způsobit válku. Zločin agrese, zločin agresivní války a zločin nespravedlivé války jsou očividně tři rozdílné zločiny za zcela odlišných okolností.“ Rozdíl mezi útočnou válkou a útokem je podle Schmitta umělý a formální pouze na první pohled: „Každá válka, dokonce i útočná válka, obvykle bývá dvoustranným procesem, bojem mezi dvěma stranami. Útok je naopak jednostranným činem.“ Otázka oprávněnosti války, včetně útočné války, se proto liší od otázky oprávněnosti jednostranného útoku, ať už vede k válce či nikoliv. Útok a obrana totiž nejsou absolutními kategoriemi, ale jejich rozlišení vždy závisí na konkrétní situaci. Zákaz útoku se liší od zákazu vést útočnou válku, neboť i útočná válka může být spravedlivá. – Útok bývá často nejlepší obranou.

¹⁴¹ Schmitt 2003: 269.

¹⁴² Schmitt 2003: 271 – 272.

¹⁴³ *Protokol o pokojném vyřizování mezinárodních sporů (Ženevský protokol)*.

¹⁴⁴ Schmitt 2003: 273 – 275.

Oprávněnost války je tedy otázkou oprávněnosti důvodu, pro nějž byla vyhlášena. Každá snaha zakázat státům používat válku coby nástroj mezinárodní politiky nakonec narazí na problém, jak mají státy zajišťovat svou bezpečnost a jak mají být prováděny územní změny. Právo se totiž nezabývá morálním či filosofickým problémem války a použití násilí jako takového, ale něčím naprosto odlišným – totiž změnami územního statu quo a jejich dopadem na stávající prostorový řád.¹⁴⁵ Každému zákazu války by navíc musela předcházet shoda na územním statu quo. Ženevský protokol padl, protože nedokázal vymezit podmínky spravedlivé války a v podstatě jen právně konzervoval územní status quo.¹⁴⁶

K dalšímu pokusu označit útočnou válku za mezinárodní zločin došlo podepsáním Briand-Kellogova paktu v roce 1928. Jeho signatáři se zříkali použití útočné války jako nástroje mezinárodní politiky. Zavržení a zrušení války se zároveň stalo oficiální zahraniční politikou Spojených států, které určily další vývoj a proměnu významu války v mezinárodním právu.

5.3 Nové pojetí spravedlivé války

Postupná kriminalizace útočné války v mezinárodním právu vedla podle Schmitta ke vzniku nového pojetí spravedlivé války. Zatímco evropské mezinárodní právo chápalo spravedlivou válku jako boj vedený v souladu s válečným právem, nové pojetí spravedlivé války chápe spravedlivou válku jako boj vedený za spravedlivým účelem. Zatímco klasické pojetí mezinárodního práva se soustředilo na náležité *způsoby* vedení války, nové pojetí se soustředí na *důvody* vedení války – důraz na formu a proces byl nahrazen důrazem na obsah a výsledek.¹⁴⁷ Každá válka vedená proti narušiteli mezinárodního míru je podle nového chápání spravedlivá.

Je-li ovšem mezinárodní agrese oprávněným důvodem k vedení spravedlivé války, narušitel mezinárodního míru nemůže být uznán jako *spravedlivý nepřítel*. Současné pojetí spravedlivé války tak vede k diskriminaci protivníka ve smyslu zneuznání jeho morální a právní rovnosti: „Na rozdíl od novověkého pojetí spravedlivé války, vedené podle válečného práva proti rovnému nepříteli, současná teorie spravedlivé války směřuje k diskriminaci protivníka, který vede nespravedlivou válku. Moderní diskriminující pojetí války, rozlišující [naši] spravedlivou a [protivníkovu] nespravedlivou válku, dělá z protivníka zločince, se kterým se nejedná jako s rovným soupeřem, ale jako s vyvrhelem.“¹⁴⁸

¹⁴⁵ Schmitt 2003: 186 – 187.

¹⁴⁶ Schmitt 2003: 279 – 280.

¹⁴⁷ Barša 2007: 215.

¹⁴⁸ Schmitt 2003: 122 – 124.

Válka se namísto měření sil mezi vzájemně se uznávajícími soupeři stává trestnou akcí proti protivníkovi, který nadále není považován za *spravedlivého nepřítele*.

Nové pojetí mezinárodního práva, které se vyvinulo po první světové válce, je ze své podstaty liberální a kosmopolitní – světoobčanské. Jak ale bývá často upozorňováno, „světoobčanství vykazuje málo tolerance k tomu, co označuje jako ‚netolerantní‘ politiku, což je každá politika, která se staví do opozice vůči jeho ideálům... Liberální politické diskursy se vyznačují rovněž nárokem na vlastní výjimku a nadřazenost.“¹⁴⁹ Podle Schmitta nejsou liberalismus a lidství politickými koncepty, neboť jim neodpovídá žádná politická jednotka.¹⁵⁰ Hlásá-li liberální světoobčanství politickou rovnost všech lidí, pak každý, kdo porušil mezinárodní mír, přestává být člověkem. Jak podotýká Louiza Odysseos, politická rovnost celého lidstva může přinést nové a nepředstavitelné způsoby vyloučení.¹⁵¹

Linda Bishai a Andreas Behnke tvrdí, že podle liberální logiky by mezinárodní právo mělo poskytovat zvláštní status liberálním demokraciím – státům, které spolu, podle liberální teorie demokratického míru, neválčí.¹⁵² Liberální demokracie z pohledu současného mezinárodního práva vytvářejí třídu států, které jsou a priori privilegované díky svému přínosu mezinárodnímu systému a chování v něm. Podle liberální logiky by „přínejmenším obecná pravidla mezinárodního práva měla být formulována a stanovena demokratickými státy, i když platí také pro nedemokracie. (...) Liberální projekt tím ustavuje jakousi epistemickou hegemonii nad svým protějškem. Současná liberální válka je tedy v posledku ontologickou válkou, válkou proti jinému způsobu bytí, spíše než válkou proti strategickému nepříteli.“ Liberální pojetí mezinárodního práva se snaží o odstranění politična a o jeho nahrazení morální povinností osvobodit jedince utlačované v nedemokratických státech. Zatímco novověké mezinárodní právo dávalo každému suverénnímu státu rovné právo vést válku, liberální světoobčanské právo 20. století dává toto právo pouze demokratickým státům, jež bojují proti nedemokraciím. Liberální pojetí spravedlivé války je tedy ve své podstatě diskriminující – válka je legitimní pouze, pokud je vedena „správnou“ stranou ve jménu demokracie a míru. V intersubjektivní realitě mezinárodního práva tím dochází k úpadku státní suverenity, která byla tradičně chápána jako právo státu vést válku.

Zatímco Schmitt spatřuje za diskriminujícím pojetím spravedlivé války mocenský vzestup Spojených států a zobecnění evropského práva, podle Gopala Balakrishnana to byly naopak katastrofické války první poloviny dvacátého století, co vedlo k „delegitimizaci války

¹⁴⁹ Odysseos 2007: 132.

¹⁵⁰ Schmitt 2007: 54 – 55, 69 – 70.

¹⁵¹ Odysseos 2007: 133.

¹⁵² Bishai, Behnke 2007: 115 – 121.

jako posledního řešení mezistátních konfliktů“.¹⁵³ Mezi postoji obou autorů ovšem panuje rozpor pouze na první pohled. Zobecnění evropského práva a s ním spojená relativizace zvláštního statusu evropské půdy vedly ke zrušení zón volného měření sil mezi evropskými státy. Důsledkem zrušení těchto zón pak byly katastrofické války v první polovině dvacátého století. Charakter evropských válek dvacátého století by proto neměl být šokující, neboť se výrazně nelišil od válek, jež Evropané vedli v předchozích stoletích mimo svůj kontinent.

5.4 Totální války

Prosazení liberálních principů v mezinárodním právu dalo vznik novému pojetí spravedlivé války vedené liberálně demokratickými státy proti nedemokraciím. Válka přestala být legitimním nástrojem řešení mezinárodních sporů a stala se výjimečným prostředkem k dosažení liberálního cíle – světového míru. Jestliže ovšem světoobčanský liberalismus bojuje ve jménu všeobecného lidství, pak svým nepřítelům upírá lidský status. Podle liberálního myšlení „je válka zločin, kterému se má lidstvo vyhýbat. Pokud však přece jen musí být vedena, pak nemusí dodržovat žádná civilizovaná pravidla, neboť je obranou proti zločincům, kteří se sami postavili mimo taková pravidla.“¹⁵⁴ Zatímco klasické mezinárodní právo válku *regulovalo* a *demoralizovalo*, světoobčanské právo ji *moralizuje*, a tím i *dereguluje*. „Válka je v principu zakázána, neboť odporuje přirozeným lidským právům. Výjimku tvoří válka proti tomu, kdo překročil tento zákaz a porušil tato práva. Při zákroku proti takovému nepříteli je pak možno překročit všechna pravidla, včetně lidských práv.“ Jinými slovy, zákaz války z ní činí výjimečnou odpověď na výjimečné ohrožení, a tak umožňuje použití výjimečných prostředků. Víra ve spravedlnost svého boje a nespravedlnost protivníka logicky vede k závěru, že protivník musí být poražen za jakoukoliv cenu, i když by to znamenalo použití zakázaných zbraní nebo vystupňování války do extrémů.¹⁵⁵

Liberální požadavek zákazu války tak vytvořil nové pojetí spravedlivé války, která je ze své podstaty totální. – Jak si Schmitt všiml již v roce 1932: „Válka se pak odehrává formou vždy ‚definitivně poslední války lidstva‘. Takové války jsou pak nutně válkami zvlášť intenzivními a nelidskými, protože tím, že překračují hranice politična [chápaného jako nepřátelství v rámci společného lidství], musí nepřítel současně degradovat v morálních i dalších kategoriích a učinit z něj nelidské monstrum, jež musí být nejen odraženo, nýbrž

¹⁵³ Balakrishnan 2005: 28.

¹⁵⁴ Barša 2007: 215.

¹⁵⁵ Brown 2007: 59.

definitivně zničeno.¹⁵⁶ Jinak řečeno, bojujeme-li za lidství, upíráme tím nepříteli kvalitu člověka a dovádíme tím válku ke krajní nelidskosti.

„Rozlišení mezi spravedlivou a nespravedlivou stranou v moderním diskriminujícím pojetí války dělá z protivníka zločince, se kterým se nejedná jako s *rovným nepřítelem*.“¹⁵⁷ Moderní mezistátní války tak svou povahou připomínají trestní akce proti domácím povstalcům. Když se válka podle Schmitta stane spravedlivou, stává se občanskou válkou.

Probíhá-li ovšem boj v absolutních kategoriích morálky namísto relativních kategorií politiky, je tím zrušena možnost neutrality třetí strany. – Vůči spravedlivé válce nelze být nestranný. Jestliže je dnes jedinou spravedlivou válkou válka obranná, pak každý, kdo se nepřidá k *bránící* se straně, podporuje *útočící* stranu. – Kdo se nepřidá k dobru, přidává se ke zlu. Možnost neutrality třetí strany zaručující omezenost konfliktů byla podle Schmitta v mezinárodním právu zrušena Briand-Kellogovým paktem a druhou světovou válkou. Briand-Kellogův pakt učinil ze spravedlivé války proti útočnickovi princip mezinárodního práva, který byl následně uplatněn při vstupu Spojených států do druhé světové války.¹⁵⁸ Jak poukazuje Thomas Weiss, dokonce i humanitární aktivity jsou dnes neodmyslitelně politické.¹⁵⁹ – Pomoc nepřátelskému obyvatelstvu v principu znamená pomáhání zlu. Války 90. let tak svým totálním charakterem „zpochybnily tradiční operační principy humanitarismu“.

Zatímco první světová válka začala jako omezený konflikt evropských velmocí podle mezinárodního práva a ve svém průběhu nabyla totální podobu, druhá světová válka se – přinejmenším na východní frontě – od počátku vedla jako totální vyhlazovací válka.¹⁶⁰ Jak tvrdí Mark Edele a Michael Geyer, „Sovětský svaz a německá Říše vedly válku, jež upírala nepříteli čest a postavila proti sobě celé národy v boji na život a na smrt.“¹⁶¹ Boj mezi sovětským Ruskem a nacistickým Německem lze podle nich považovat za nejničivější válku 20. století: „Od počátku nešlo o ‚konvenční‘ válku, ale o válku, jejímž cílem bylo zvítězit jakýmkoliv prostředky nebo zahynout.“¹⁶² Edele a Geyer tím přesně vystihují „moderní“ charakter rusko-německého boje za druhé světové války, který vyplyne právě z jeho srovnání s předchozími konflikty těchto států, jež byly vedeny jako omezené konvenční války podle mezinárodního práva. „Nacisticko-sovětská válka byla neomezenou občanskou válkou...“

¹⁵⁶ Schmitt 2007: 37, 55.

¹⁵⁷ Schmitt 2003: 124, 299.

¹⁵⁸ Schmitt 2003: 297.

¹⁵⁹ Weiss 2007: 77, 73.

¹⁶⁰ Na západní frontě byl totální charakter boje na německé straně obroušen vnímáním Britů jako rasově příbuzných národů.

¹⁶¹ Edele, Geyer 2009: 345.

¹⁶² Edele, Geyer 2009: 348.

To znamená, že byla na obou stranách vedena jako boj na vnitřní i vnější frontě, čímž vědomě převracela vojenské zvyklosti...¹⁶³ Jak wehrmacht, tak Rudá armáda proti sobě bojovaly jako proti domácímu nepříteli, kterého je třeba zničit, a nikoliv porazit. Charakter vedení boje byl na obou stranách „zásadně asymetrický“ – válka se na obou stranách vedla proti celé společnosti, nikoliv jen proti státu.

Schmitt se ve svém historickém výkladu totálními válkami nedemokratických režimů nevěnuje. Z jeho pohledu byla totální podoba moderních válek důsledkem liberalizace mezinárodního práva, a nikoliv důsledkem nástupu totalitních režimů. Na osobní rovině je vysvětlení zřejmé: Schmitt se nepouštěl do kritiky nacistického režimu, s nímž měl co do činění. Na obecné rovině se však Schmitt nemýlil, jen neřekl celou pravdu. Pokud se liberalismus stane ideologií válčící strany, má – stejně jako totalitní ideologie – sklon k vedení totální války, neboť je – stejně jako ony – univerzalistický. Co Schmitt ve skutečnosti kritizoval, nebyl liberalismus, nýbrž univerzalizmus, k němuž ve dvacátém století tíhly jako demokratické, tak totalitní ideologie.

5.5 Redefinice suverenity

Liberalní mezinárodní právo delegitimovalo nejen válku jako nástroj zahraniční politiky, ale také nedemokratickou vládu coby suverénní moc ve svém státě. Pro Schmitta byla symbolickým vyjádřením této nové formy mezinárodní suverenity tzv. Tobarova doktrína, na níž se roku 1907 dohodly Spojené státy se středoamerickými republikami, a podle které vláda žádného z těchto států „nemohla uznat vládu jiného státu, pokud tato přišla k moci státním převratem nebo revolucí a nikoliv ústavně, zvolením v demokratických volbách. Demokratická forma legality a legitimacy tak byla prohlášena za standard mezinárodního práva.“¹⁶⁴ Po první světové válce a zapojení Spojených států do evropské politiky se princip demokratické legitimacy stal platným celosvětově. „Od té doby jsou [mezinárodně] uznávány pouze vlády legální ve smyslu demokratické ústavy. Co je v praxi považováno za legální a demokratické, je samozřejmě ponecháno na uznávající vládě, tzn., že tyto pojmy jsou vymezovány, interpretovány a schvalovány Spojenými státy. Taková doktrína a praxe uznávání nových vlád má jasně intervencionistický charakter. (...) Intervence se tím stala zvláštním prostředkem obecného konceptu uznání a neuznání v mezinárodním právu.“ Pouze vlády, jež se nestanou cílem zahraniční intervence, jsou podle nového pojetí suverenity de facto uznány za legitimní.

¹⁶³ Edele, Geyer 2009: 349.

¹⁶⁴ Schmitt 2003: 305 – 307.

Ve Stimsonově doktríně z roku 1932, jež byla dodatkem Briand-Kellogova paktu, Spojené státy odmítly uznat jakoukoliv územní změnu, které bylo dosaženo silou. Podle Schmitta to znamenalo, že Spojené státy si osvojily právo rozhodovat oprávněnost jakýchkoliv územních změn kdekoliv na světě. Takový požadavek se ovšem týkal samotného prostorového řádu Země. – Konflikty, které evropské mezinárodní právo omezovalo systémem rovnováhy mezi evropskou a neevropskou půdou, byly nyní přeneseny do celého světa.

Jak bude dále rozvedeno v kapitole o humanitárních intervencích, současné liberální chápání mezinárodního práva mění zdroje legitimacy politické moci a státní suverenity. Legitimita vlády a suverenity státu dnes přestávají být odvozovány ze svého uznání vládami ostatních států a ve stále větší míře jsou odvozovány z uznání svými vlastními občany. Lidé tedy nahrazují vlády ostatních států coby zdroje státní suverenity a právo států je nahrazováno právem občanů.¹⁶⁵ Jak tvrdí zastánce liberálního pojetí státní suverenity Thomas Weiss: „Základ státní suverenity se dnes přesouvá z absolutních práv určených úzkou elitou státních vůdců k vnitřním formám správy založeným na mezinárodních normách demokracie a lidských práv.“

Nové pojetí státní suverenity je, stejně jako nové pojetí spravedlivé války, ve své podstatě diskriminující.¹⁶⁶ Jeho rozdíl oproti klasickému pojetí státní suverenity spočívá vlastně jen ve zneuznání rovnosti všech suverénních států. – Jak si Schmitt všiml již ve 30. letech, všeobecné normy demokracie a lidských práv jsou určovány a posuzovány téměř výhradně Spojenými státy.

Na druhé straně dnes najdeme i realistické obhájce americké angažovanosti ve světové politice. Podle Philipa Bobbitta existují nejméně tři důvody, proč by Spojené státy měly zaujmout roli světového správce:¹⁶⁷ Za prvé, protože díky svým celosvětovým zájmům a moci jsou ze všech států nejschopnější dát dohromady demokratickou alianci. Za druhé, protože jejich ústavní uspořádání splňuje podmínky demokratické legitimacy. A za třetí, protože žádná jiná velmoc není více posedlá posilováním své vlastní moci. – Idealistická politika šíření demokracie se v případě Spojených států překrývá s realistickou politikou posilování své moci, a proto je neobyčejně účinná. Bobbittovu realistickou pozici zde neuvádím proto, abych zesměšnil nové pojetí demokratické legitimacy, nýbrž proto, abych ukázal, že se na ní

¹⁶⁵ Weiss 2007: 22 – 24.

¹⁶⁶ „Diskriminující“ v této souvislosti znamená nejen „vylučující“, ale také „rozlišující“ – ne-agnostické, a přibližuje se tak použití tohoto slova v anglickém jazyce.

¹⁶⁷ Bobbitt 2008: 497.

s levicovými liberálními idealisty, jako je Thomas Weiss, shodují i pravíkoví liberální realisté typu Philipa Bobbitta.

5.6 Obhajoba diskriminujícího pojetí suverenity

Bobbittova obhajoba diskriminujícího pojetí státní suverenity odvozené z demokratičnosti jeho vlády ovšem není jen ideologickou maskou amerického intervencionismu. Současné války a nové typy hrozeb totiž mění mezinárodněprávní chápání státní suverenity ve smyslu její devoluce – suverenity je dnes přenášena z úrovně státu na nižší úrovně občanů a trhu.¹⁶⁸

Podle Bobbitta je v současnosti naše chápání státní suverenity ovládáno třemi mylnými dogmaty:¹⁶⁹ Za prvé, státní suverenity je chápána jako nezadatelná – stát je buď zcela suverénní, nebo není suverénní vůbec. Za druhé, suverenity je chápána jako teritoriální – vždy se vztahuje ke konkrétnímu území. A za třetí, suverenity nemůže být sdílena. Z tohoto pojetí vyplývá, že na jednom území může být pouze jedna svrchovaná moc a platit jen jedno právo. Státní suverenity podle klasického pojetí není narušována státním právem, neboť společenství států přijímá nové členy na základě uznání jejich rovné suverenity.

Všechny tyto zásady jsou však nyní opouštěny.¹⁷⁰ Tradiční chápání státní suverenity vzniklo v evropském právu osmnáctého století. – „Byl to Napoleon a ne Madison, jehož pojetí suverenity bylo přijato.“ Americké chápání státní suverenity nikdy zcela nesdílelo evropské zásady: Lid a nikoliv stát, je podle něj nositelem nezadatelných práv. Jak ukazuje vztah vlády Spojených států k původním obyvatelům, suverenity nemusí být nezbytně teritoriální. – Americký stát uzavírá dohody s indiánskými kmeny, které žijí na jeho území. Suverenity federální vlády je v rámci jejího ústavního systému sdílena s jednotlivými státy, stejně jako s jejich občany. Americké pojetí státní suverenity je tedy v lecčems protikladné jejímu evropskému pojetí.

Mezinárodní vývoj na konci dvacátého století, vyznačující se zejména projektem evropské integrace, ovšem podle Bobbitta vedl evropské státy k opouštění tradičních zásad státní suverenity a přiblížil je k jejímu americkému pojetí. V současném mezinárodním systému tak existují tři pojetí suverenity:¹⁷¹ *nejasná* suverenity – tradiční pojetí, podle něhož je veškeré dění uvnitř státu výhradně jeho vlastní záležitostí; *průhledná* suverenity – výplod evropské integrace a tažení za lidská práva, podle něhož mohou nadnárodní organizace typu

¹⁶⁸ Bobbitt 2008: 458.

¹⁶⁹ Bobbitt 2008: 464 – 465.

¹⁷⁰ Bobbitt 2008: 466 – 467.

Rady Bezpečnosti OSN omezit suverenitu státu, který porušil základní mezinárodní normy; a konečně *otevřená* suverenita – výsledek hnutí za lidská práva, podle kterého může být suverenita jednoho státu porušena společenstvím ostatních států, pokud se tento stát dopustil násilí na svém obyvatelstvu, získal zbraně hromadného ničení či podporuje mezinárodní teroristy, jež ohrožují obyvatele ostatních států. Typickými představiteli *nejasné* suverenity jsou dnes Čína či Izrael, *průhlednou* suverenitu zastávají Francie či Německo, zatímco USA jsou zastáncem *otevřené* suverenity.

Vzhledem k okolnostem současné války proti teroru by podle Bobbitta státy podporující mezinárodní terorismus nebo porušující lidská práva neměly být považovány za suverénní.¹⁷² Ostatní státy mohou do takových států oprávněně intervenovat, aby zastavily vývoj zbraní hromadného ničení, genocidu či jejich podporu mezinárodního terorismu, nebo aby zabránily masové humanitární katastrofě přehlížené státem. „Aby byl stát ujištěn o své suverenitě a ochraně mezinárodního společenství států, potřebuje jen stát se transparentní demokracií.“¹⁷³ Bobbitt přitom neskryvá, že jím navržená „doktrína otevřené suverenity“ vytváří dvojí standard a je jasně diskriminující. Upřednostnění západních norem demokracie a lidských práv před státní suverenitou je však podle něho nejen v zájmu hodnot, ale také bezpečnosti západních států.

Zatímco *průhledná* suverenita státu je potvrzována nadnárodními organizacemi tvořenými zástupci jednotlivých států, *otevřená* suverenita závisí na svém potvrzení ostatními státy. Podle Bobbitta budou tržní státy 21. století usilovat o nabytí *otevřené* suverenity, neboť jejich společenství nehraje hru s nulovým součtem. – „Bohatství a bezpečí každého z nich skutečně závisí na bohatství a bezpečí všech.“¹⁷⁴ Zdraví amerických občanů je zajištěné natolik, nakolik je zajištěný zdravotní systém nejchudší země, protože ptačí chřipka vypuknuvší v Barmě může být v Los Angeles během několika dnů. Kdyby se nezabezpečené ruské zbraně hromadného ničení dostaly do rukou Al-Káidy, představovaly by pro USA stejnou hrozbu jako pro Rusko, kdyby se jich zmocnili čečenští teroristé. Tržní státy rovněž nemohou zvyšovat své bohatství na úkor chudších států. – Kdyby ty byly jeho zdrojem, nemělo by dlouhého trvání. Jinými slovy, kvůli globální provázanosti současného světa je pro nastávající tržní státy výhodné disponovat *otevřenou* suverenitou, která zajišťuje bezpečí a blahobyt každého z nich.

¹⁷¹ Bobbitt 2008: 469 – 470. V původním znění byla jednotlivá pojetí suverenity pojmenována jako „*opaque*“, „*translucent*“ a „*transparent*“.

¹⁷² Bobbitt 2008: 481 – 482.

¹⁷³ V originále „*transparently state of consent*“.

¹⁷⁴ Bobbitt 2008: 486.

Nové pojetí *otevřené* suverenity vychází ale také ze změn v intersubjektivním chápání států. Národní státy 20. století závisely na úplné svobodě ve svých vnitřních záležitostech a na úplné vzájemné rovnosti; tyto dvě podmínky definovaly jejich suverenitu. „Nyní ovšem tyto dva základy státu, vnitřní a vnější, procházejí dramatickou změnou.“ – Státy musejí na svém vlastním území soupeřit o moc a legitimitu se světovými soukromými aktéry, jako jsou média a nevládní organizace, ale také mezinárodní trhy. Světový vliv a přítomnost Spojených států zároveň vylučuje možnost praktických mezinárodních aliancí. Nové chápání států již samo o sobě zahrnuje pojetí *otevřené* suverenity.

Změny v povaze současných válek a mezinárodních hrozeb, na jejichž základě obhajuje diskriminující pojetí *otevřené* suverenity, vedou podle Bobbitta ke stírání samotného protikladu *vnitřního* a *vnějšího*, na kterém byl založen systém moderních teritoriálních států. „Je zkrátka nejasné, jaké právo se vztahuje na současnou válku proti teroru, a zda je vůbec možné si ‚prostorově‘ představit oblast mimo bojové operace.“¹⁷⁵ Celý systém práva založeného na rozlišení domácího a zahraničního se ve válce proti teroru stává irelevantním. Tržní státy, na rozdíl od národních států, sjednotí domácí právo a zahraniční strategii, protože čelí hrozbám, jež nemohou být odstraněny bez široké shody světové veřejnosti, že použití síly je legitimní.¹⁷⁶ Jinak řečeno, ztotožňujeme-li světový terorismus s nedemokratickými režimy, musíme v rámci boje proti němu bojovat proti nedemokratickým režimům. Povaha současné války proti terorismu tak přímo spojuje *mezinárodní* suverenitu státu s jeho *domácím* režimem.

5.7 Nové asymetrické války

Nové pojetí spravedlivé války a z něho vycházející totální charakter moderních válek popisují filosofický rámec právního pojetí války a její intersubjektivní chápání. Moderní války se ovšem od klasických konfliktů neliší pouze změněným právním rámcem a intersubjektivním chápáním, ale také odlišnou objektivní podobou – způsobem, jakým jsou vedeny. Thomas Weiss na základě rozšířeného konceptu „nových válek“ vymezuje čtyři základní rozdíly mezi současnou a dřívější podobou ozbrojených konfliktů.¹⁷⁷

Války se dnes již nevedou na hranicích mezi státy. Všechny hlavní války 20. století byly vedeny velkými a mocnými státy s cílem dobýt území či získat bohatství nebo vliv. Nové války 90. let se od tohoto vzorce odchýlily, neboť bojující státy v nich měly zpravidla minimální moc, jež byla navíc ještě oslabována vnitřní ozbrojenou opozicí nerespektující

¹⁷⁵ Bobbitt 2008: 455.

¹⁷⁶ Bobbitt 2008: 506.

¹⁷⁷ Weiss 2007: 63 – 70.

mezinárodně uznané hranice. Mnohé z těchto konfliktů se odehrávaly mezi zeměmi, „jejichž existence měla podobu pouhého členství v OSN“. Jinak řečeno, bojiště nových válek příliš nepřipomínají bojiště, na nichž se utkávaly západní státy ve vestfálském systému.

Zatímco tradiční války byly vedeny státy, respektive jejich armádami, v dnešních válkách hrají stále významnější úlohu nestátní aktéři. Namísto armád suverénních států v dnešních konfliktech bojují nestátní ozbrojené skupiny, jako jsou místní milice, paramilitární jednotky či bývalí příslušníci armády. Další skupinu nestátních aktérů současných válek představují mafie a zločinecké organizace, jejichž hlavním cílem bývá ekonomický, a nikoliv politický zisk. Vzestup nestátních aktérů ve válkách 90. let vedl podle Johna Graye k rozpadu státního monopolu na organizované násilí: „Weberovský názor na stát přinejmenším částečně zastaral.“¹⁷⁸

Třetí charakteristický znak moderních válek se týká jejich financování. Zatímco klasické války byly financovány z daní vybraných státem, dnešní ozbrojené konflikty bývají často financovány zisky z nelegálních činností, z humanitární pomoci či z válečné kořisti. Ekonomický zisk je také stále častěji samotným cílem dnešních válek.

Na rozdíl od klasických válek, jež byly bojovány mezi řádnými armádami a jejichž oběťmi byli zpravidla vojáci, oběti současných válek ve stále vyšší míře pocházejí z řad civilního obyvatelstva. Nekonvenční válčení namířené proti civilnímu obyvatelstvu přímo souvisí s úpadkem států. Jinými slovy, nekonvenční aktéři vedou nekonvenční způsoby boje. Podle většiny odhadů dnes civilisté představují až 90% obětí válečných konfliktů. Příčinou však není jen jejich stále častější zapojování do ozbrojených střetů – fenomén partyzánské války – ale rovněž násilí záměrně namířené proti civilnímu obyvatelstvu. Genocida, etnické čistky a nucené přesuny obyvatel jsou častým aspektem soudobých válek, který byl tradičním válkám prakticky neznámý. Násilí záměrně cílené proti civilnímu obyvatelstvu a proti humanitárním pracovníkům zároveň dokresluje totální charakter moderních válek.

Podle Philipa Bobbitta se války v nadcházející éře budou od válek v minulých obdobích lišit právě svým cílením na civilní obyvatelstvo: Zatímco války v předchozích obdobích byly vedeny pro uchvácení konkrétních území prostřednictvím bitev, v nadcházejícím období budou konvenční bitvy vzácné, násilí bude namířeno téměř výhradně proti civilistům a vítězství bude pro demokratické státy spočívat na prvním místě v předcházení takovým útokům.¹⁷⁹

¹⁷⁸ Gray 2005: 79.

¹⁷⁹ Bobbitt 2008: 236.

Jak bylo řečeno, moderní války se vyznačují zvýšenou účastí nestátních aktérů. V klasickém pojetí války podle evropského mezinárodního práva byly války mezi evropskými teritoriálními státy jasně odlišeny od válek proti neevropským zemím a proti domácím vzbouřencům uvnitř jednotlivých států. Od konce 20. století však začalo ve stále větší míře docházet ke střetům mezi teritoriálními státy a domácími vzbouřenci napříč státními hranicemi. – Domácí povstalci začali napadat i jiné než své vlastní státy. Nejtypičtějšími příklady takových střetů jsou boj libanonského hnutí Hizballáh proti Izraeli a útoky Al-Káidy proti západním zemím. Ze Schmittova pohledu by tyto konflikty spadaly do kategorie partyzánského boje, jehož vzestup dal klasickým válkám zcela nový rozměr.

Partyzán se od řádného vojáka odlišuje čtyřmi způsoby.¹⁸⁰ Za prvé, je to „neregulérní bojovník“ – na rozdíl od „regulérního“ vojáka nenosí uniformu a používá „neregulérní“ asymetrické způsoby boje. Za druhé, je „intenzivně politicky angažovaný“ – zatímco regulérní armáda je ze své podstaty apolitická, partyzán je vždy spojen s konkrétní politickou stranou či skupinou. Třetím znakem partyzána je jeho „vystupňovaná mobilita – pohyblivost, rychlost a překvapivé střídání útoku a ústupu“. Za čtvrté, partyzán se vyznačuje svým „telurickým charakterem“ – spojením s konkrétním územím a jeho obyvateli, za jejichž osvobození bojuje.

Zatímco evropské války podle mezinárodního práva byly vedeny státy, jež se navzájem uznávaly jako rovní nepřátelé, a proto proti sobě nasazovaly omezené prostředky, státy a partyzáni se navzájem neuznávali, a boj se proto na obou stranách vedl s nejděsnější krutostí. „Počínaje 20. stoletím je [podle Schmitta] válka mezi státy i se svými omezeními ponechávána stranou a nahrazována revoluční válkou partyzánskou.“¹⁸¹ Změna bojujících stran ve válkách 20. století měla ovšem za následek také změnu prostorového pojetí války: „V partyzánském boji vzniká nový, složitě strukturovaný akční prostor, protože partyzán nebojuje na otevřeném bojišti ani na stejné úrovni otevřené válečné fronty. Spíše svého nepřítele nutí, aby vstoupil do jiného prostoru. K ploše regulérního, tradičního válčiště tak připojuje jinou, temnější dimenzi, dimenzi hloubky, kde se viditelně nošená uniforma stává smrtelně nebezpečnou.“¹⁸² Svou neregulérní a politickou povahou partyzán v posledku zpochybňuje veškerá omezení války, jichž bylo v evropském právu dosaženo.¹⁸³

¹⁸⁰ Schmitt 2008: 20 – 27.

¹⁸¹ Schmitt 2008: 51.

¹⁸² Schmitt 2008: 69.

¹⁸³ Schmitt 2008: 87.

V procesu univerzalizace evropského mezinárodního práva ale začalo postupně docházet k uznávání legitimacy domácí ozbrojené opozice ze strany okolních států.¹⁸⁴ Poprvé byli takto uznáni řečtí povstalci v Ottomanské říši roku 1821. Rovněž revolucionáři pod Garibaldiho vedením byli v roce 1859 evropskými mocnostmi uznáni jako legitimní válčící strana. „Pro povstalce znamenalo jejich uznání coby válčící strany mimořádně významné zvýšení jejich statusu. Pro dotčenou legální vládu to však znamenalo úpadek a závažnou intervenci [do jejich vnitřních záležitostí]. (...) Uznaná vláda suverénního státu musela povýšit své vlastní vnitřní nepřátele a tím přijmout rovnocenné snížení svého vlastního mezinárodněprávního postavení.“ Uznání jiných než státních aktérů tak podle Schmitta přispělo k rozpadu evropského mezinárodního práva, v jehož důsledku taková uznání ztratila svůj význam. Ve španělské občanské válce proto již žádná ze stran nebyla uznána za válčící.

Na základě předchozích závěrů lze moderní války nejvýstižněji charakterizovat jako *asymetrické*. Asymetričnost moderních válek se ovšem netýká jen naprosté vojenské, ale také naprosté morální převahy jedné strany. – Nepoměr mezi bojujícími stranami dnes není pouze objektivní, ale rovněž subjektivní. Obě asymetrie se přitom vzájemně posilují: Je-li protivník morálně nepoměrně horší, je dovoleno nasadit v boji proti němu vojensky nepoměrně účinnější zbraně – jaké zbraně jsou vyloučené v boji proti zlu? Nemají-li zároveň obě strany určitou minimální šanci na vítězství, protivník se stává pouhým předmětem násilného ničení. Vítězové pak pokládají svoji vojenskou převahu za důkaz spravedlnosti svého boje a prohlásí protivníka za zločince, neboť kvůli své převaze s ním nemohou bojovat jako se spravedlivým nepřítelem. Partyzán je morálně i vojensky asymetrickým bojovníkem již ze své podstaty. – Protože není státem, nedisponuje rovnou vojenskou silou a zároveň nemůže být uznán jako *spravedlivý nepřítel*. Provázanosti vojenské a morální asymetrie si v souvislosti s vývojem po druhé světové válce všiml také Schmitt: „Diskriminující pojetí protivníka jako zločince doprovázené spravedlivým pojetím války jdou ruku v ruce se zesilováním prostředků ničení a zmatením dějiště války. Zesílení technických prostředků ničení otevírá propast stejně ničivé právní a morální diskriminaci.“¹⁸⁵

¹⁸⁴ Schmitt 2003: 299 – 300.

¹⁸⁵ Schmitt 2003: 321.

5.8 Shrnutí: války v postvestfálském systému

Zatímco suverenita novověkých teritoriálních států se odvozovala z jejich uznání ostatními státy, dnes se suverenita státu odvozuje z morálního charakteru jeho vlády, a proto je – Schmittovými slovy – diskriminující.

Klasická omezená válka o území je v současném pojetí mezinárodního práva zakázána, a proto nespravedlivá. Zatímco evropské mezinárodní právo posuzovalo spravedlnost války podle způsobu jejího vedení a formy (*jus in bello*), soudobé mezinárodní právo klade důraz na příčinu a obsah konfliktu (*jus ad bellum*). Tím je však zrušena morální rovnost stran a z rovného protivníka se stává méněcenný zločinec. – „Obraz rytířského souboje dvou respektujících se protivníků je vystřídán obrazem nevinných napadených, kteří se brání proti útočícím zločincům.“¹⁸⁶

V té míře, v jaké se jedinou spravedlivou válkou stává válka obranná, zároveň mizí morálně neutrální prostor pro třetí strany. – Každý se musí rozhodnout, zda stojí na straně dobra a spravedlnosti či na straně zla a bezpráví.

Zrušením morální neutrality třetích stran byla *politická pluralita* tradičního mezinárodního práva vystřídána *morální dichotomií*, která dělí lidstvo na dvě morálně asymetrické půle: stoupence spravedlivého míru a jeho narušitele. Obrazně řečeno, válka mezi státy byla nahrazena globální občanskou válkou, „jejíž frontová linie odděluje univerzální lidskost od nelidského barbarství, a prochází tedy napříč státy.“ Lidskost představují západní státy v čele s USA a barbarství jejich výrazně asymetrickí protivníci.

Zatímco v tradičních mezistátních válkách se bojovalo o *partikulární* území, v současných konfliktech se bojuje o *univerzální* ideologii. – Nejprve byl protivníkem fašismus, následně komunismus a dnes jím jsou tzv. „darebácké“ státy a státy podporující mezinárodní terorismus. Na rozdíl od omezených bojů o území je ale morální válka proti zlu ze své podstaty totální. – Omezený boj proti zlu by byl sám o sobě nemorální.

¹⁸⁶ Barša, Císař 2008: 522 – 523.

6. Válka proti teroru

Podle Philipa Bobbitta terorismus v každé době odvozuje svou ideologii v reakci na zdroj legitimacy převládajícího konstitučního řádu, přičemž popírá a odmítá jeho ideologii, ale zároveň napodobuje charakteristické rysy jeho struktury.¹⁸⁷ „Pokud například stát existuje, aby posiloval identitu národa, jeho teroristé budou odmítat veškerou národnost a ospravedlňovat svou činnost jako nezbytnou k posílení mezinárodní identity, přitom ale budou podporovat střední vrstvy a přijmou étos sebeobětování imperiálního státu, na který útočí. Jestliže stát existuje, aby zvýšil bohatství své pozemkové šlechty, jeho teroristé budou odmítat územní definice občanství a žít v zahraničí, zároveň ale budou kopírovat obchodní metody státu a masakrovat domorodce profesionálními vojáky, kteří nahradili žoldáky a byli typickým znakem teritoriálních států. Stát oddaný posilování náboženského privilegia jednoho šlechtice zjistí, že dal vznik námezdným teroristům dostupným komukoliv, kdo, tak jako tento stát, ztělesňuje nejsilnější náboženské předsudky. Stát, jehož ústavní řád legitimuje jeho činnost tím, že ji poměruje vůči nemilosrdnému posilování dynastické slávy válkou, zplodí terorismus, který bude rovnostářský, ale stejně náchylný k rozmachu vojenskými prostředky založenými na nároku na neomezenou suverenitu.“

Terorismus tak v každé éře nastavuje pomyslné zrcadlo vládnoucímu státnímu zřízení a zdroji jeho legitimacy, které se snaží popřít za použití stejných prostředků. „Šlechtické státy existovaly současně s fanatickými náboženskými žoldáky, absolutistické monarchie vzkvétaly ve zlatém věku pirátství, teritoriální státy zápasily se soukromými armádami obchodních společenství o zámořské zisky a investice, imperiální státy bojovaly s mezinárodními anarchisty a národní státy se pokoušely potlačit národně osvobozenecká hnutí.“¹⁸⁸

Zatímco pro Bobbitta terorismus představuje snahu popřít legitimitu stávajícího státního zřízení, Chantal Mouffe ho chápe jako důsledek nemožnosti legitimního vyjádření opozice v situaci unipolárního uspořádání světa.¹⁸⁹ Terorismus je podle ní extrémním projevem nepřátelství v situaci, kdy neexistuje legitimní způsob jeho vyjádření. Politický unipolarismus znemožňuje vytvořit legitimní politickou opozici, čímž vede k depolitizaci nepřátelství, jež následně nabírá morální podobu. Podle Mouffe dnes můžeme vidět přímou souvislost mezi nenapadnutelnou mocí USA a vzestupem teroristických skupin.

¹⁸⁷ Bobbitt 2008: 26.

¹⁸⁸ Bobbitt 2008: 44.

¹⁸⁹ Mouffe 2007: 151 – 152.

6.1 Moderní terorismus

V návaznosti na svou tezi o nástupu tržních států se Bobbitt pokouší definovat také podobu jejich teroristické reakce: „...a tak tržní státy zjišťují, že daly vznik terorismu, jenž odmítá osobní volbu, kterou tak vyzdvihují, a který k tomu používá globální metody typické pro samotné tržní státy.“¹⁹⁰ Tržní stát, který dnes podle Bobbitta nahrazuje národní stát, chápe sám sebe jako minimálního správce a redistributora: „Zatímco národní stát se ospravedlňoval jako nástroj k zajišťování blaha svého lidu (národa), tržní stát existuje, aby maximalizoval příležitosti svých občanů. Takový stát závisí na mezinárodních kapitálových trzích a v menší míře na moderních sítích mezinárodních médií a nevládních organizací. Jeho politické instituce jsou méně reprezentativní (ovšem v mnoha ohledech více demokratické) než instituce národního státu.“¹⁹¹ „Terorismus tržních států bude tedy stejně globální, vnitřně propojený a decentralizovaný a bude záviset na spolupráci místních organizací stejně jako tržní státy.“¹⁹² Oproti terorismu národních států je dnešní terorismus „nadnárodní, nemá hranic a je vykonáván virtuálními státy (jako je Al-Káida) nebo nestátními aktéry (například kolumbijskými drogovými kartely) ukrývajícími se ve slabých státech.“

Zatímco Philip Bobbitt charakterizuje moderní terorismus prostřednictvím jeho fungování a prostředků, které jsou mu vlastní, Alain de Benoist ho popisuje skrze jeho vnímání na Západě. Spojení těchto dvou charakteristik – vnitřní a vnější – nám umožní získat plastičtější obraz současného terorismu

Prvním ze znaků současného terorismu je jeho velká smrtonosnost.¹⁹³ Jak tvrdí Bobbitt, počet obětí teroristických útoků se stále zvyšuje. Teroristé národních států se snažili získat přízeň diváků, kterou by vysoký počet obětí mohl ohrozit, a zároveň se obávali reakce státu, kterou by veřejný odpor mohl vyvolat. Když jejich násilí přesáhlo určitou hranici, začala se jeho užitečnost snižovat. Dnešní teroristické akce jsou naproti tomu plánovány tak, aby přinesly smrt co nejvíce lidem. Terorismus tržních států je daleko násilnější, protože nemusí spoléhat na podporu suverénních států ani není vázaný limity násilí, které sponzorující státy dodržují či které uvalily na své zástupce. Se snahou o dosažení co nejvyššího počtu obětí souvisí také skutečnost, že dnešní teroristé, na rozdíl od svých předchůdců, shánějí zbraně hromadného ničení a v případě, že by se jim podařilo je sehnat, je mnohem pravděpodobnější, že by je skutečně použili.¹⁹⁴ Podle de Benoista musí být teroristickému násilí rozuměno jako

¹⁹⁰ Bobbitt 2008: 44.

¹⁹¹ Bobbitt 2002: 229.

¹⁹² Bobbitt 2008: 45 – 46.

¹⁹³ Bobbitt 2008: 46.

¹⁹⁴ Bobbitt 2008: 58.

násilí bez hranic: „Dnešní globální terorista vede svůj boj až do své smrti. Teroristé jsou první, kdo stírají klasická rozlišení mezi bojujícími a neutrálními stranami, civilisty a vojáky, legitimními a nelegitimními cíli. Tímto způsobem se [současný] terorismus stává totální válkou.“¹⁹⁵

Další charakteristiky současného terorismu se týkají jeho fungování. Dnešní teroristé jsou lépe financovaní než jejich předchůdci, kteří své akce většinou kryli ze zisků z drobné kriminality či ze státních zdrojů. Al-Káida získává většinu svých financí ze dvou zdrojů: z dobročinných příspěvků oddaných muslimů (kteří nemusejí mít ponětí o konečném použití svých darů) a ze zisků ze zákonného podnikání (například bin Ládinovy sítě firem).¹⁹⁶ Protože dnešní teroristé mají širší výběr zdrojů, získávají větší svobodu akce. Teroristé dnes vykonávání svých akcí často přenechávají místním skupinám (*outsourcing*).

Tyto dva aspekty současného terorismu posilují jeho další rys, kterým je síťová struktura: Dnešní „teroristické struktury více než centralizované hierarchické struktury národních států připomínají organizace VISA nebo Master-Card“.¹⁹⁷ Struktura dnešních teroristických organizací se v tomto ohledu jasně odlišuje od národně separatistických skupin minulého století. Hranice, které dříve oddělovaly jednotlivé skupiny, se hroutí, a tím vzrůstá význam sítí. „Co jednotlivé skupiny sdílejí, je nenávist k Západu a k jeho vojenskému vítězi, Spojeným státům.“

Dnešní terorismus je charakteristický také užíváním globálních komunikačních technologií. Teroristé „zvyšují svou sílu a schopnost unikat obratným užíváním komunikačních technologií, obzvláště internetu“.¹⁹⁸ Podle některých odhadů dochází prostřednictvím internetu k náboru až 80% bojovníků džihádu z řad mládeže. Joseph Nye dokonce tvrdí, že komunikační technologie umožňují vznik nových identit na základě představovaných společenství, tak jako to kdysi dle Benedikta Andersona umožnil knihtisk. Podle studie Anne Stenersenové se ale „Al-Káida nepokouší provádět nábor svých členů on-line. S výjimkou odnože Al-Káidy na Arabském poloostrově, která učinila několik pokusů, se nezdá, že by si Al-Káida uvědomila plný potenciál internetu pro výcvik svých členů.“¹⁹⁹

Terorismus tržních států přestává být pouhým prostředkem a stává se cílem sám o sobě. De Benoist tvrdí, že hlavním cílem globálního terorismu je destabilizovat psychickou strukturu a zvyky chování západní společnosti.²⁰⁰ Cílem tedy nejsou samotné oběti,

¹⁹⁵ De Benoist 2007: 77.

¹⁹⁶ Bobbitt 2008: 49 – 50.

¹⁹⁷ Bobbitt 2008: 51 – 55.

¹⁹⁸ Bobbitt 2008: 55 – 58, s odkazem na: Nye, Joseph: *Terrorism and the Internet*, Op-Ed, 2005.

¹⁹⁹ Stenersen 2008: 216.

²⁰⁰ De Benoist 2007: 83 – 84.

ale veřejná panika – stav teroru –, kterou vysoký počet obětí způsobí. V globálním terorismu „je strach z nebezpečí důležitější než nebezpečí samo“. V dosahování tohoto cíle teroristům významně pomáhají samotná západní média.

Philip Bobbitt shrnuje tvář terorismu ve 21. století jako „globální, ne státní. [Současný terorismus] je decentralizovaný a vnitřně propojený jako zmutovaná nevládní organizace nebo nadnárodní korporace; nepřipomíná centralizovanou a hierarchickou byrokracii národního státu.“ Tak jako v předchozích staletích i nyní útočí terorismus na legitimitu státu, ale ve svém novém přestrojení má čím dál tím méně státní zaměření a program. Působí na mezinárodních trzích se zbraněmi a informacemi – jde mu o mediální vliv a přesvědčení, nikoliv o národní revoluci a změnu státního systému. Jeho vystupování je teatrální a závisí na nových médiích. „Můžeme říci, že televizní prohlášení je svým způsobem diplomatická demarše.“ Největší rozdíl oproti dřívějšímu terorismu ovšem spočívá v možném přístupu globální teroristické sítě ke zbraním hromadného ničení.²⁰¹

6.2 Válka proti teroru jako totální válka

V současném tažení západních států v čele s USA proti světovému terorismu lze spatřovat mnohé znaky nové mezinárodní situace, kterou Schmitt spojoval s rozpadem evropského mezinárodního práva.

Jak bylo řečeno, současný terorismus má, na rozdíl od svých dřívějších podob, za cíl co nejvyšší počet obětí. Jak ovšem podotýká de Benoist, neomezené násilí teroristů vyvolává jakýsi zrcadlový efekt, když se v boji proti terorismu zdají být všechny prostředky oprávněné: Protože terorismus je představován jako absolutní nepřítel, je lákavé myslet si, že v boji proti němu nemůže být nic vyloučeno. „Jinými slovy, je zde velké pokušení používat ve jménu účinnosti proti teroristům jejich vlastní metody.“²⁰²

Zrušení jakýchkoliv hranic v boji se současným terorismem je dále podporováno jeho „zvýšenou deteritorializací“.²⁰³ – Protože teroristé se neztotožňují s žádným územím, ani válka proti nim nemá žádné územní hranice. „Globální válka vyhlášená Spojenými státy proti terorismu je válkou mezi vykořeněnými bojovníky bez území, kteří jsou organizováni v podstatě jako sítě, a světovou velmocí, která neusiluje o jejich porážku, ale o nastolení nového světového řádu, jenž vidí jako nezbytnou podmínku své národní bezpečnosti.“ De Benoist si pro vysvětlení deteritorializované povahy současné války proti teroru vypůjčuje Schmittovu dichotomii mezi logikou Země a Moře: Bojující strany v současné válce proti

²⁰¹ Bobbitt 2008: 84.

²⁰² De Benoist 2007: 77.

²⁰³ De Benoist 2007: 77 – 81.

teroru neorganizují své akce podle teritoriální logiky Země, ale podle deterritorializované logiky Moře. Protože „Spojené státy, jak tvrdil Schmitt, jsou námořní velmocí par excellence a protože samotná globalizace se řídí ‚námořní‘ logikou, můžeme říci, že [celá] válka proti terorismu podléhá výhradně logice Moře“.

De Benoist ovšem vidí ve vzniku terorismu, který se neváže na žádné území, mnohem dalekosáhlejší důsledky: „Vytváří zmatek mezi vojenskými a policejními funkcemi, které jsou nyní považovány za zaměnitelné.“ Již za druhé světové války v rámci potlačování odboje musely německé vojenské jednotky vykonávat funkce policie, jako je vyšetřování, zatýkání a výslechy. Policie zároveň prošla procesem militarizace. Během koloniálních válek po roce 1945 používaly řádné vojenské jednotky policejní metody, když se potýkaly s protivníky, kteří nenosili uniformy. Dnešní globální válka proti teroru spadá rovněž do policejní sféry. Zde je třeba si uvědomit, že policista nepohlíží na své protivníky jako „tradiční“ voják. Policie totiž nemá za úkol bojovat se zločinem, ale odstranit ho. Policie také se zločinci neuzavírá mírové dohody. Podle de Benoista „zaměňování policejních a vojenských úkolů dosáhlo takových rozměrů, že ruší rozlišení mezi domácí a zahraniční sférou“. Teroristé jsou z nepřátel degradováni na pouhé zločince. Zatímco nepřátele ve válce je třeba porazit, domácí zločin je třeba vymýtit. Válka s terorismem se tak díky svému policejnímu charakteru stává totální válkou, čímž se liší od klasických válek.

Příčinou totálního charakteru války proti teroru ovšem není jen způsob jejího vedení, ale také filosofický rámec jejího právního pojetí. Válka s terorem není pouze *objektivně vedena* jako totální, ale je tak i *intersubjektivně vnímána*. Ospravedlnění amerického tažení proti terorismu po útocích z 11. září bylo od samých počátků idealistické.²⁰⁴ – Islamistický terorismus nebyl výrazem politického sporu o konkrétní území, ale výrazem morální zvrácenosti. Ve válce proti němu se proto nebojuje o omezené politické, nýbrž o absolutní morální zisky. – Válka s terorem není chápána jako boj o území či moc, ale jako boj dobra proti zlu. „Moralizace a kriminalizace nepřítelů americkou propagandou po 11. září 2001 měly za cíl ukázat, že v Al-Káidě nečelí USA a Západ politickému nepříteli, který operuje v rámci společné příslušnosti k lidskému druhu, ale nepolitickému barbarovi, který se sám vyřadil ze sdíleného lidství a na nějž se tudíž nevztahují běžná omezení válečných či kriminálních procedur stanovená principy lidských práv... V souladu se Schmittovými analýzami šla tedy depolitizace konfliktu ruku v ruce s absolutizací nepřátelství.“²⁰⁵ Nahrazení *politického* nepřátelství *morálním* však znamená nahrazení *pluralismu* mnoha

²⁰⁴ Barša 2007: 221.

²⁰⁵ Barša 2007: 222.

lidských kolektivů *dualismem* lidstva a jeho nepřátel.²⁰⁶ Morální rozměr současné války proti teroru zároveň vylučuje neutrální pozici třetí strany. – Jak prohlásil prezident G. W. Bush: „Buďte s námi, nebo jste s teroristy.“²⁰⁷

Bylo by nicméně velmi krátkozraké přičítat totální charakter války proti teroru pouze Bushově administrativě. Depolitizace a absolutizace nepřátelství byla od počátku vlastní také Al-Káidě samotné. Západ ve válce proti teroristům vlastně jen přijal jejich vlastní způsob boje. Svatá válka Al-Káidy proti Západu se, stejně jako americká válka proti teroru vyznačuje falešným universalismem, absolutizací nepřátelství i deteritorializací boje. Odrážejí se jedna v druhé a navzájem si poskytují potřebnou legitimitu.²⁰⁸

Jak ale upozorňuje Louiza Odysseos, totální charakter války proti teroru vychází již z jejího typicky liberálního ospravedlnění.²⁰⁹ Válka proti teroru je chápána jako válka za nastolení „věčného“ míru a konec války jako takové, a proto je neobyčejně výstižným příkladem paradoxu liberální modernity: Každý pokus vést válku za konec války jako takové má za následek jen výskyt stále násilnějších typů válek. Chápeme-li svůj boj jako boj za liberální světoobčanství, upíráme tím svému nepříteli právo na legitimní existenci v rámci lidského společenství. Válka proti teroru je podle Odysseos liberální kosmopolitní válkou.

Chápání boje jako spravedlivého opravňuje přijetí jakýchkoliv výjimečných opatření. Vyhlášením zdánlivě nekonečné války proti globálnímu terorismu se podle de Benoista americká vláda přiklání k „institucionalizaci výjimečných opatření. Výjimečný stav přestává být výjimečným a stává se trvalým.“²¹⁰ Ve Spojených státech byla výjimečná opatření přijata v rámci tzv. Patriot Actu schváleného 24. října 2001. Patriot Act výrazně rozšiřoval pravomoci státních tajných služeb: opravňoval je k odposlechu soukromých telefonních hovorů, stahování dat ze soukromých počítačů a sledování soukromé emailové korespondence. Nejvýstižnějším příkladem výjimečných opatření je však zadržování stovek zajatců na základně v Guantánamu. Výjimečný stav současné války dovoluje zbavit tyto vězně jakéhokoliv právního statusu a zadržovat je prakticky neomezenou dobu. Také mučení vězňů, ke kterému opakovaně docházelo, je důkazem výjimečnosti probíhající války a nelidské povahy, jež je soupeři připisována. Dokonce i liberální realista Bobbitt připouští oprávněnost násilných metod výslechu v situaci, kdy je třeba získat „strategicky důležité informace“.²¹¹

²⁰⁶ Barša 2007: 224.

²⁰⁷ Bush: *Address to a Joint Session of Congress and the American People*, 20. září 2001.

²⁰⁸ Barša 2007: 226.

²⁰⁹ Odysseos 2007: 136 – 137.

²¹⁰ De Benoist 2007: 88 – 89.

²¹¹ Bobbitt 2008: 392.

Přestože válka proti teroru byla od svého počátku ospravedlňována především bezpečnostními zájmy západní společnosti, Al-Káida – coby hlavní protivník v této válce – pro západní společnost zajisté nepředstavuje hlavní bezpečnostní hrozbu. Implicitní ospravedlnění bezpečnostními důvody přitom podle Bobbitta stojí nejen za právním rámcem současné války proti teroru, ale rovněž za způsobem jejího vedení. Aniž bych chtěl zpochybňovat logiku a vnitřní konzistenci Bobbittovy argumentace, je třeba podotknout že Al-Káida a hrozba, kterou ztělesňuje, jsou do jisté míry také konstruktem západních médií. Evropské státy – jak přesvědčivě popisuje Schmitt – byly od svého vzniku zvyklé používat totální způsoby boje ve válkách mimo svá území. S univerzalizací evropského mezinárodního práva a emancipací neevropských států, jež byla završena poválečnou dekolonizací, zmizel prostor volného užití síly, který dříve představovala neevropská půda. Protože návrat neomezeného násilí na evropskou půdu v první a druhé světové válce se ukázal být ve spojení s moderními technologiemi existenciální hrozbou západní společnosti, můžeme – v souladu s logikou Schmittova výkladu – chápat současné globální tažení proti Al-Káidě jako oblast volné zkoušky síly a zároveň jako zdroj nového sebevymezení západní společnosti. Jak podotýká Louiza Odysseos, země hostící mezinárodní terorismus mohou dnes zajišťovat jednotu a společnou identitu Západu, tak jako to ve středověku činily nekřesťanské země.²¹²

6.3 Válka proti teroru jako asymetrická válka

Zatímco během studené války představoval Sovětský svaz pro Spojené státy „symetrického“ nepřítele, dnešní válka proti teroru je ze své podstaty asymetrická.²¹³ Asymetrický způsob boje byl však uplatňován již partyzány v klasických válkách, například proti Napoleonovi. Podle Garyho Ulmena se dnešní terorista liší od Schmittova pojetí partyzána v pěti bodech:²¹⁴ Je neregulérním bojovníkem, ale nezávisí na spolupráci s regulérní základnou – nachází se v „politickém území nikoho“; je ilegální, ale jeho ilegalita je nelegitimní – nemá se k čemu vztahovat; jeho boj nemá obranný, ale útočný charakter; a na rozdíl od partyzána terorista nemá „telurickou“ povahu – jeho boj není prostorově omezený.

Oproti válce mezi státem a partyzány je dnešní válka proti teroru asymetrická nejen na rovině svých aktérů a jejich cílů, ale především na rovině jejich psychiky.²¹⁵ Zatímco partyzáni bojovali v zájmu napadeného teritoriálního státu, dnešní teroristé bojují v zájmu

²¹² Odysseos 2007: 129.

²¹³ De Benoist 2007: 82.

²¹⁴ Ulmen 2007: 101.

²¹⁵ De Benoist 2007: 82 – 83.

„prchavé logiky mezinárodní sítě“. Na rozdíl od partyzánů, kterým šlo o kontrolu území, dnešní teroristé mají za cíl destabilizovat psychickou strukturu a zvyky chování západní společnosti. Cíle teritoriálních států – kontrolovat své území – se ovšem nezměnily. Nejdůležitější asymetrie mezi teroristy a občany západních států však spočívá v pořadí jejich hodnot: Zatímco lidé na Západě dnes žijí ve „vystřízlivěném“ světě, v němž pro většinu z nich není nic důležitějšího než lidský život, teroristé jsou ochotni obětovat vlastní život za vyšší ideje.

Podle Philipa Bobbitta se s přechodem od národních k tržním státům stane asymetrický způsob boje normou, a proto je třeba redefinovat jak vítězství, tak i cestu k jeho dosažení.²¹⁶ Vlády západních států by si měly uvědomit, že ve válce proti teroru nebojují o kontrolu území, ale o ochranu svých vlastních občanů. Ochrana vlastních občanů před teroristickými útoky by měla mít podobu preemptivních útoků proti státům podporujícím terorismus, jako tomu bylo v Afghánistánu a Iráku. Vítězství ve válce proti teroru ovšem neznamena dobytí hlavního města a ovládnutí území, nýbrž získání médií a veřejného mínění – doma i v zahraničí – na svou stranu. Protože válka proti teroru probíhá jak na vlastním území s cílem ochránit své občany, tak i na území států podporujících terorismus, je podle Bobbitta zapotřebí „dát stranou protiklad mezi vymáháním práva a [vedením] války“.

Protože vítězství v dnešních válkách se již neměří objektivním ovládnutím území, ale získáním subjektivního veřejného mínění, je potřeba bojovat proti teroru jako takovému, a nikoliv jen proti teroristům, kteří ho způsobují.²¹⁷ Západní státy by si měly uvědomit asymetričnost hrozby, proti níž bojují. Bobbitt v této souvislosti spatřuje analogii mezi válkou proti mezinárodnímu terorismu a předcházení přírodním katastrofám, jako jsou zemětřesení, tsunami či tornáda.²¹⁸ Obojí vzbuzuje v občanech západních států pocit hrůzy; ani jedno nelze odstrašit; obojí má za následek pokles autority domácí vlády; obojímu ovšem lze do určité míry předcházet. Analogie mezi bojem proti terorismu a předcházením přírodním katastrofám nám umožňuje pochopit hlubokou asymetrii současné války proti teroru.

Bobbitt tedy doporučuje vést válku proti teroru jako asymetrickou válku proti asymetrickému protivníkovi. Ve Schmittově terminologii chápe teroristy jako *adversarii* – soupeře, kteří svým nerespektováním státní suverenity pozbyli ochrany mezinárodního práva. Ian Shapiro ovšem nabízí alternativní úhel pohledu.²¹⁹ Až do 11. září byl terorismus zahrnut pod domácí jurisdikci trestního práva. Po útocích z 11. září byli teroristé vyjmuti z trestního

²¹⁶ Bobbitt 2008: 136 – 148.

²¹⁷ Bobbitt 2008: 181.

²¹⁸ Bobbitt 2008: 215 – 218.

²¹⁹ Shapiro 2009: 25 – 26.

práva a uznání coby protivníci, s nimiž je možno vést válku. Moderní terorismus podle tohoto pohledu dosáhl svého povýšení ze zločince na protivníka. S tím souvisí také Shapirovo přesvědčení, že teroristé jsou racionálními aktéry, a proto je lze odstrašit.²²⁰

6.4 První dodatek: Bushova doktrína

První funkční období bývalého amerického prezidenta G. W. Bushe (2001 – 2005) spadá do počátku světové války proti teroru. Zahraniční politika Bushovy administrativy, která rozpoutala války v Afghánistánu a Iráku, představuje ukázkou současného pojetí mezinárodního práva. Bushova strategie ve válce proti teroru, označovaná jako „Bushova doktrína“, pak představuje nejen shrnutí americké strategie ve válce proti teroru, ale zároveň poskytuje ucelený obraz současného pojetí války.

Podle Roberta Jervise se Bushova doktrína, jak ji formulovala Bushova administrativa ve *Strategii národní bezpečnosti* a jak ji představil prezident Bush ve West Pointu v červnu 2002, skládá ze čtyřech prvků:²²¹ Prvním je silné přesvědčení, že domácí režim státu určuje jeho zahraniční politiku a z něho vycházející úsudek, že tato souvislost poskytuje příležitost přetvořit mezinárodní politiku. Jinými slovy, změnou domácích režimů vybraných států můžeme dosáhnout světového míru. Druhým je představa, že svět je plný velkých hrozeb, které mohou být přemoženy pouze ráznou politikou, zejména preventivními útoky. Třetím je vůle jednat jednostranně – spojenci jsou pro Spojené státy výhodou, ale nikoliv podmínkou. A čtvrtým, coby shrnutí těchto přesvědčení, je dojem, že světový mír a stabilita vyžadují světovou hegemonii Spojených států.

Bushova doktrína je mnohem více, než jen dalším vtělením amerického idealismu a liberálního přesvědčení o možnosti nastolit světovou demokracii. Je to jasný příklad totálního charakteru současné války proti teroru a její asymetričnosti. Válka proti islámskému terorismu a „darebáckým“ státům, stejně jako předchozí války proti německému fašismu a sovětskému komunismu, má být definitivně poslední válkou lidstva, po níž bude následovat věčný mír. Jak prohlásil prezident Bush týden po útocích v září 2001: „Za válkou proti teroru vidím pokojný svět a s naší odvahou a jednotou tento svět společně vytváříme.“²²² Jednotlivé preventivní útoky jsou jen dílčími kroky v boji za svobodu lidstva. – Jak tvrdí Robert Jervis, válka v Iráku dává smysl jedině tehdy, když ji chápeme jako součást většího projektu přetvoření světa.²²³ Západní spojenci se v tomto projektu stávají historickou silou k vymýcení

²²⁰ Shapiro 2009: 95 – 98.

²²¹ Jervis 2003: 365.

²²² Citováno v: Jervis 2003: 368.

²²³ Jervis 2003: 386.

zla: „Chápeme, že historie nás povolala k činům, a my si nenecháme ujít tuto příležitost učinit svět pokojnějším a svobodnějším.“²²⁴ Bojujeme-li ovšem poslední válku lidstva, nemůžeme si v ní klást žádná omezení, neboť naši nepřátelé se svým odporem vůči nám coby vyvoleným postavili na odpor vůči samotné lidskosti. – Tato podvědomá úvaha umožňuje zpětně porozumět mnoha fenoménům, které současnou válku proti teroru doprovázejí. Americké pojetí nepřátel svobody a míru neodpovídá Schmittově protikladu přítele a nepřítele. Schmittův protiklad se totiž týkal výhradně politična, a nikoliv morálky či ekonomie, jako je tomu v případě současné války proti teroru.²²⁵ Teroristé nejsou rovnými politickými soupeři ve smyslu *hostes*, nýbrž nerovnými morálními protivníky ve smyslu *inimici*. Zlo je ovšem ze své podstaty nezničitelné a světový mír nedosažitelný. Podle Shapira proto Bushova doktrína na praktické rovině počítá se stavem neustálé války.²²⁶

Svým důrazem na morální rozměr současné války a historické poslání Spojených států nenechává Bushova doktrína žádný politický prostor pro druhé státy kromě jejich role amerických spojenců, čímž ve svém důsledku neuznává mezinárodní právo na neutralitu.²²⁷ – Vůči morálnímu sporu na rozdíl od politického nelze být neutrální.

Podle Bobbitta nedává Bushova doktrína politicky žádný smysl, protože její dvě části – aktivní podpora demokracie a preventivní útoky proti státům vyzbrojícím se zbraněmi hromadného ničení – nedávají dohromady smysl.²²⁸ Důslednou podporou demokracie by USA přišly o řadu svých spojenců, jako je Pákistán či Saúdská Arábie, zatímco důsledným potíráním vojenských hrozeb by ohrozily mnohé demokratické či demokratizující se režimy, jako jsou Čína, Rusko či Indie.

6.5 Druhý dodatek: Současná vojenská strategie USA

Pro realistické kritiky konstruktivistické teorie mezinárodních vztahů představovala Bushova doktrína jen účelný nástroj v odvetných válkách po útocích z 11. září. Podle této představy se měla vojenská strategie Spojených států změnit po nástupu nové administrativy. Jak ovšem ukazuje současná vojenská strategie USA, principy Bushovy doktríny platí i za Obamovy administrativy, přestože ideová východiska její zahraniční politiky jsou odlišná.

Poslední zpráva Ministerstva obrany Spojených států vydaná 1. února 2010 nese přívlastek „reformní“ a má představovat „důležitý krok k plnému uskutečnění nadcházející

²²⁴ Citováno v: Jervis 2003: 368.

²²⁵ Mouffe 2007: 148.

²²⁶ Shapiro 2009: 43.

²²⁷ Shapiro 2009: 42.

²²⁸ Bobbitt 2008: 433 – 437.

reformy a přebudování americké armády“, jak se píše v jejím úvodu.²²⁹ Podle ministra obrany Roberta Gatese se Pentagon musí neodkladně přizpůsobit měnícímu se prostředí a čelit novým hrozbám. Právě v reflexi nových nebezpečí podle zahraničních médií spočívá hlavní změna proti předchozí strategii vydané roku 2006 administrativou prezidenta Bushe. V širší perspektivě můžeme říci, že se jedná o největší změnu ve vojenské strategii USA od konce studené války.

Hrozby vnímané současnou americkou vládou odrážejí pokračující úpadek teritoriálních států coby hlavních aktérů mezinárodní politiky. Již v úvodu stojí varování před hrozbami vyplývajícími z nového „komplexního“ mezinárodního prostředí: „Distribuce světové politické, ekonomické a vojenské moci je stále rozptýlenější,“ protože globalizace umožňuje řadě nestátních aktérů získávat vyspělé technologie. Největší posun oproti minulým strategiím spočívá v charakteru vnímaných hrozeb. Zatímco v minulosti se americká armáda připravovala na účast v konvenční válce proti jinému státu, dnešní hrozby již nemají čistě teritoriální povahu. Vůbec poprvé v historii amerického vojenského plánování je za hlavního protivníka označen nestátní aktér: „Spojené státy se svými spojenci zůstávají v široké válce – v mnohostranném politickém, vojenském a morálním boji – proti Al-Káidě a jejím spojencům na celém světě.“ Irák a Afghánistán jsou pouze názvy bojišť, nikoliv jmény protivníků.

Vojenská strategie Obamovy administrativy se s Bushovou doktrínou shoduje v morálním ospravedlnění svého boje a přesvědčení o historickém poslání Spojených států: „Spojené státy zůstávají jediným státem schopným uspořádat a provádět rozsáhle operace na velké vzdálenosti. Tato jedinečná pozice vytváří [morální] závazek být odpovědným služebníkem síly a vlivu, kterými [nás] historie obdařila.“ Mezi hlavní americké zájmy patří prosazování respektu k univerzálním hodnotám. Morálním ospravedlnění svého boje a ztotožněním celého světa s bitevním polem Spojené státy vlastně říkají, že nejen neuznávají suverenitu ostatních států, ale ani nepotřebují jejich uznání vlastní suverenity, neboť se legitimují univerzálními hodnotami, které zastávají.

6.6 Shrnutí

Světová válka proti teroru probíhající od roku 2001 vykazuje znaky, které jsme v předchozí kapitole připsali současnému pojetí války a mezinárodního práva.

Cílem války proti teroru je šíření univerzálního konceptu liberální demokracie, jejímž důsledkem by mělo být mírumilovné chování států na mezinárodní scéně. Podle tohoto pojetí je jedinou oprávněnou válkou válka za liberální demokracii chápána jako válka za mír.

²²⁹ *Quadrennial Defense Review Report: i – v.*

Spravedlivá příčina tedy v současnosti ustoupila spravedlivému průběhu války. – V boji za mír je dovoleno vše. Mezinárodní suverenita je odvozována z demokratického charakteru domácí vlády, a proto může být kdykoliv porušena. Spravedlivý důvod zároveň zavazuje vést válku až do úplného vítězství; to znamená na neomezeném území a neomezeně dlouho.

Jak můžeme vidět v rétorice bývalého amerického prezidenta Bushe, ve válce proti teroru je vyloučena neutralita třetí strany: „Kdo není s námi, je proti nám.“

Protivníci ve válce proti teroru jsou chápáni jako morálně asymetrickí: Vždy jsou výrazně horší. Tento pohled je přitom vlastní jak teroristům a „darebáckým“ státům, tak i západním státům v čele s USA. Protože se válka proti teroru vede na obou stranách za „spravedlivou“ věc, obě strany mají sklon neklást si v ní žádná omezení. Teroristé otevřeně útočí na civilisty, a pokud jsou zajati, není jim zpravidla přiznán žádný právní status.

Přesto nelze říci, že by se válka proti teroru vedla stejným způsobem jako totální války 20. století. Za rozdílem mezi totálními válkami 20. století a současnou válkou proti teroru lze vidět dvě příčiny. První je rozdíl mezi liberální a totalitární podobou universalismu: Liberální režimy jsou více závislé na podpoře vlastních obyvatel. Všechny státy jsou v posledku omezeny zdroji vlastní legitimacy. Zatímco legitimita totalitních států 20. století jim umožňovala vést totální války bez jakýchkoliv omezení, legitimita dnešních liberálních demokracií jim takové války vést neumožňuje. Druhou příčinou rozdílu mezi totálními válkami 20. století a současnou válkou proti teroru je povaha jejich aktérů: Ve dvou světových válkách minulého století se spolu utkaly teritoriální státy, kdežto dnešní teroristé představují do jisté míry nestátní aktéry. Zatímco teritoriální státy musely za účelem vítězství nasadit do vzájemného boje všechny prostředky, k vítězství nad teroristy zatím vždy stačily omezené prostředky. Otázkou zůstává, jaká by byla reakce západních zemí, kdyby teroristé ovládli teritoriální stát, jehož vojenské kapacity by byly větší než v případě Afghánistánu.

7. Humanitární intervence

7.1 Koncept

Humanitární intervenci můžeme vedle války proti teroru chápat jako další příklad moderních válek, které odrážejí změny v mezinárodním právu a ve vnímání států coby objektů intersubjektivní reality.

Podle Adama Robertse lze humanitární intervenci definovat jako „násilnou akci jednoho nebo více států zahrnující použití ozbrojených sil v jiném státě bez souhlasu jeho vlády s cílem předejít masovému utrpení či smrti jeho obyvatel“.²³⁰ Chris Brown definuje humanitární intervenci jako „situaci, kdy jeden stát či koalice států násilím zasáhne do vnitřních záležitostí jiného státu v domnělém zájmu jeho obyvatel, například [ve snaze] předejít genocidě nebo jinému hrubému porušování lidských práv“.²³¹ Tři aspekty obecného rozumění konceptu humanitární intervence jsou pro nás klíčové: Intervence do vnitřních záležitostí jiného státu má vojenský charakter, koná se bez souhlasu či proti vůli jeho vlády a intervenující strana ospravedlňuje svou akci jako obranu základních lidských práv.

Ačkoliv každá definice humanitární intervence zdůrazňuje nezbytnost skutečně humanitárních úmyslů intervenující strany, všichni autoři narážejí na fakt, že „čistě“ humanitární intervence, to znamená bez politicko-ekonomických zájmů, zatím nebyla uskutečněna. Obecná shoda tedy panuje na tom, že vedle humanitárních úmyslů musí mít intervenující strana rovněž politický zájem intervenovat.

Z pohledu právního systému OSN se humanitární intervence nachází mezi mírovou misí schvalovanou Radou bezpečnosti na základě kapitoly VI Charty a vojenskou misí schvalovanou na základě kapitoly VII, která k nastolení míru a bezpečnosti dovoluje použití „všech nezbytných prostředků“ včetně vojenské síly.²³² Tradiční mírová mise (peacekeeping) je založena na principech souhlasu vlády dotyčného státu, neutrality intervenující strany a nepoužití síly s výjimkou sebeobrany. Cílem je udržet mír, a tím vytvořit prostředí, v němž mohou probíhat politická jednání. Předpokladem mírové mise je tedy existence míru, který lze udržovat. Vojenská mise má naopak za cíl vojensky porazit jasně definovaného protivníka za použití plně vyzbrojených jednotek. Do této kategorie spadá kupříkladu vojenská kampaň NATO v Kosovu v roce 1999. V praxi mírová mise zpravidla nastupuje po úspěšném ukončení vojenské mise, jako tomu bylo právě v Kosovu. Mezi mírovou a vojenskou misí

²³⁰ Citováno v: Weiss 2007: 5.

²³¹ Brown 2007: 56.

se nacházejí „mezinárodní vojenské operace v souvislosti s humanitárními krizemi“ – humanitární intervence, jejichž cílem může být vynucení jednání nebo poskytnutí ochrany. První účel byl patrný v akci SFOR v Bosně (1992), která měla za cíl donutit bojující strany usednout k jednacímu stolu. Poskytnutí ochrany zpravidla znamená vytvoření chráněných území – tzv. „humanitárních koridorů“ či ochranu konvojů s humanitární pomocí. Tyto cíle měly humanitární mise UNPROFOR v Chorvatsku a Bosně (1992) či koaliční mise v severním Iráku (1991). Nasazené vojenské jednotky neměly za úkol bojovat se žádnou ze stran, ale postavit se mezi ně, oddělit je a ukončit jejich boj.

Z filosofického pohledu je humanitární mise ospravedlňována jako obrana základních lidských práv, jež jsou považována za transkulturní.²³³ „Mezi práva, která si lidé navzájem dluží jakožto *lidé* (tj. jako příslušníci lidského druhu), počítáme právo nebýt zabit, nebýt zotročen a nebýt vyhnán z místa svého bydliště. (...) Předpokládáme tedy, že masové vraždění, zotročování a vyhánění vzbuzují morální odpor ve všech slušných lidech, nehledě na to, k jakému náboženství, kultuře, státu či regionu planety náležejí.“ Lidstvo je rozděleno do mnoha politických společenství, v nichž jsou práva jedinců delegována na státy, které jsou díky monopolům násilí schopné tato práva vymáhat. Zatímco každý stát chrání práva své společnosti vyplývající z její partikulární identity, všechny státy zároveň chrání základní lidská práva svých občanů, která jsou univerzální. Pokud stát nechrání partikulární práva své společnosti, pak je na jeho občanech, aby ho volali k odpovědnosti. Pokud ale stát systematicky a v masovém měřítku porušuje základní lidská práva, pak mají lidé z ostatních společenství a jejich státy morální povinnost pomoci jeho lidem v jejich úsilí uniknout útlu a ochránit svá základní práva.

7.2 Historie

Odkazy na humanitární intervence se v právní literatuře začaly objevovat po roce 1840 v souvislosti se dvěma intervencemi:²³⁴ První se konala roku 1827 v Řecku, kam Anglie, Francie a Rusko intervenovaly, aby zastavily masakry řeckého obyvatelstva Turky. Druhá se uskutečnila roku 1860 v Sýrii, kam vstoupila Francie, aby ochránila maronitské křesťany, což bylo následně schváleno ostatními evropskými zeměmi a Osmanskou říší. V letech 1827 – 1908 se podle Weisse uskutečnilo nejméně pět významných intervencí evropských mocností proti Osmanské říši. Deklarovaným cílem byla ve všech případech ochrana křesťanů žijících na území Osmanské říše. Intervence byly podle svých aktérů vyvolány zneužitím suverenity

²³² Weiss 2007: 8 – 9.

²³³ Barša, Císař 2008: 505 – 508.

²³⁴ Weiss 2007: 32 – 33.

státu k brutálnímu a krutému zacházení se svými občany. Jeden z tehdejších spisovatelů popsal humanitární intervenci jako „spoléhání se na sílu za ospravedlnitelným účelem ochrany obyvatel jiného státu před zacházením, jež je tak svévolné a trvale nezákonné, že přesahuje meze pravomocí, v nichž se předpokládá, že bude panovník rozumně a spravedlivě jednat“.

Ovšem teprve Charta OSN²³⁵ stanovila jasné podmínky intervence: Na základě článku 2 (4) jsou od roku 1945 hrozba či použití síly proti územní celistvosti nebo politické nezávislosti druhých států zakázané s výjimkami kolektivního užití síly na základě článku 42 a sebeobrany v případě ozbrojeného napadení podle článku 51. Kolektivní užití vojenské síly je podle článku 42 legální, pokud selhala nevojenská opatření: „Kdyby Rada bezpečnosti měla za to, že by opatření podle článku 41 nebyla dostatečná, nebo kdyby se nedostatečnými ukázala, může podniknouti takovou akci leteckými, námořními nebo pozemními silami, jakých je třeba, aby byl zachován nebo obnoven mezinárodní mír a bezpečnost.“ OSN je však podle článku 2 (1) „založena na zásadě svrchované rovnosti všech svých členů“.

Charta OSN nejen stanovila podmínky legální intervence, ale také nahradila pojem „intervence“ pojmem „hrozba silou či použití síly“, čímž položila řadu otázek, které stále trvají.²³⁶ Znamenal zákaz jednostranné hrozby či použití síly úplný zákaz intervence nebo byla intervence zahrnuta pod kolektivní použití síly? Je možný výklad pojmu „intervence“, který by skýtal výjimku ze zákazu použití síly proti územní celistvosti a politické nezávislosti státu? Zakazuje Charta užití síly bez souhlasu Rady bezpečnosti i ve výjimečných případech?

Charta OSN explicitně povoluje použití síly v sebeobraně a dovoluje Radě bezpečnosti schválit použití síly k čelení hrozbám mezinárodnímu míru a bezpečnosti, čímž opakovaně vrací otázku použití síly k ochraně lidí do mezinárodní debaty. Ideologický rámec studené války dal této debatě zvláštní charakter: Argumentace humanitárními důvody pro použití síly byla užívána v případech, kdy byly tyto důvody zjevně nejslabší. Velmoci tehdy používaly humanitární argumenty pro maskování svých strategických zájmů: USA v Nikaragui v 80. letech a Panamě (1989), SSSR v Maďarsku (1956) a Československu (1968).

S koncem studené války a bipolárního rozdělení světa se spolupráce na půdě Rady bezpečnosti zvýšila, což se projevilo schválením vojenských misí na základě kapitoly VII v souvislosti se státním útlakem a domácím ozbrojeným konfliktem, které podle Charty dovolují použití síly či všech nezbytných prostředků k zajištění mezinárodního míru a bezpečnosti. Rozpor mezi intervencí a státní suverenitou se projevil v otázce dodání

²³⁵ *Charta Organizace spojených národů a Statut mezinárodního soudního dvora.*

²³⁶ Weiss 2007: 34 – 35.

humanitární pomoci. Již v roce 1988 schválilo Valné shromáždění rezoluci 43/131, která prosazovala doručení humanitární pomoci postiženému obyvatelstvu s nevyřčenou implikací, že dotyčný stát musí ke svému obyvatelstvu zajistit přístup.²³⁷

Akce OSN v Perském zálivu v roce 1991 stanovila precedent humanitární intervence.²³⁸ Rezoluce 688 schválená Radou bezpečnosti v dubnu 1991 prohlašovala, že mezinárodní důsledky útlaku Kurdů a šíitů ze strany režimu Saddáma Husajna znamenají hrozbu mezinárodnímu míru a bezpečí. Rezoluce trvala na tom, aby Irák dovolil mezinárodním humanitárním organizacím přístup k postiženým skupinám svých obyvatel.

V prosinci 1991 schválilo Valné shromáždění rezoluci 46/182, jež kladla hlavní důraz na souhlas vlády státu, na jehož území se ohrožené obyvatelstvo nachází: „Suverenita, územní celistvost a národní jednota států musí být plně respektovány ve shodě s Chartou Spojených národů. V této souvislosti by humanitární pomoc měla být poskytována se souhlasem dotyčné země a na základě žádosti dotyčné země.“²³⁹ V devadesátých letech nicméně došlo k devíti intervencím bez souhlasu vlád intervenovaných zemí, v nichž humanitární důvody dostaly přednost před suverenitou států. Jednalo se o mise v Libérii (1990 – 1997), Iráku (1991), bývalé Jugoslávii (1992), Somálsku (1992 – 1993), Rwandě (1994 – 1996), Haiti (1994 – 1997), Sierra Leone (1997), Kosovu (1999) a ve Východním Timoru (1999).

V těchto devíti případech můžeme dle Weisse pozorovat soudobé trendy cílů a ospravedlnění humanitárních intervencí, které je odlišují od intervencí v předchozím období.²⁴⁰

V očích veřejného mínění byly tyto intervence legitimnější než předchozí intervence. Namísto jednostranných vojenských operací za studené války byly intervence devadesátých let skutečně multilaterální.

Intervence do vnitřních záležitostí druhých států nabraly během devadesátých let dvojí novou podobu: donucení v podobě ekonomických sankcí a mezinárodního trestního stíhání. Ekonomické sankce byly často kritizovány za svou politickou neúčinnost a dopad na běžné obyvatelstvo. Ekonomické sankce na základě zkušeností devadesátých let podle Weisse v žádném případě neznamenaají mírnější alternativu hrubé vojenské síly.

Ustavení Mezinárodních trestních tribunálů pro bývalou Jugoslávii (1993) a pro Rwandu (1994) znamenalo první mezinárodní trestní stíhání od konce druhé světové války, jehož cílem bylo přivést ke spravedlnosti ty, kdo spáchali zločiny proti lidskosti. Řada

²³⁷ Weiss 2007: 40. Text rezoluce dostupný na:

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/531/10/IMG/NR053110.pdf?OpenElement>.

²³⁸ Weiss 2007: 41.

²³⁹ Weiss 2007: 42 – 43.

mezinárodních soudních rozhodnutí svědčí o značném úpadku suverenity států a jejich vládců. Nespokojenost s nedostatky Mezinárodních trestních tribunálů pro Rwandu a bývalou Jugoslávii vedly v roce 1998 ke vzniku Římského statutu Mezinárodního trestního dvora, který podepsalo 120 zemí. Mezinárodní trestní dvůr začal fungovat od 1. července 2002. Spojené státy ovšem Římský statut nepodepsaly a, jako v mnoha předchozích případech ustanovování institucí mezinárodního práva, i tentokrát se zdržely mimo.

Nejpodstatnější změnou v době po studené válce ovšem byla vůle Rady bezpečnosti schvalovat vojenské akce v záležitostech, o nichž se dříve soudilo, že spadají pod domácí jurisdikci států. Tím došlo k nárůstu toho, co se považuje za „hrozbu mezinárodnímu míru a bezpečnosti“. – Od devadesátých let jsou občanské války klasifikovány jako hrozby mezinárodnímu míru a bezpečnosti, a tudíž jako důvod pro vojenské intervence na základě kapitoly VII. V čase studené války by byl takový vývoj nepředstavitelný – domácí konflikty se tehdy za mezinárodní hrozby nepovažovaly. Precedentem pro budoucí intervence se stala rezoluce Rady bezpečnosti 940²⁴¹ z roku 1994 schvalující vojenskou misi Obnova demokracie na Haiti, jež povolila užití síly ke svržení jednoho režimu a jeho nahrazení jiným. Dalším příkladem demokratizační intervence byla podle Weisse mise ECOWAS v Sierra Leone (1997). V této souvislosti zazněly dokonce i názory, které hlásaly, že samotná absence demokracie může vytvářet hrozbu mezinárodnímu míru a bezpečnosti – jakousi extrémní interpretaci teze o „demokratickém míru“ tvrdící, že skutečné demokracie spolu neválčí.²⁴²

Podle Philipa Bobbitta jsou humanitární intervence nedílnou součástí války proti teroru.²⁴³ Nejde jen o zřejmý fakt, že podmínky domácího chaosu plodí teroristy a že bezprávní státy bývají jejich příhodnými útočišti. „Genocida a etnické čistky ohrožují svět tím, že dávají do pohybu ohromné a nepředvídatelné vlny uprchlíků; tím, že vytvářejí rozhořčené a radikalizované menšiny, které konají svou pomstu na světovém jevišti, a tím okrádají společenství států o jejich sebeúctu, protože ukazují jejich neochotu prosazovat mezinárodní normy lidských práv. Palestinci, Čečenci, Bosenští muslimové a Kašmířané poskytují dostatečné příklady všech těchto fenoménů: uprchlických táborů, destabilizujícího přílivu do ostatních společností, pěších vojáků i vůdců Al-Káidy a výmluvných televizních obrazů, jež, přehrávány světovými médii stále dokola, znechucují lidi v příjemnějších situacích.“ Podle Bobbitta tedy za humanitárními intervencemi nestojí pouze obrana univerzálních lidských práv: Jedná se zároveň o sebeobranu západních států před vlastní

²⁴⁰ Weiss 2007: 44 – 50.

²⁴¹ Text rezoluce dostupný na:

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/312/22/PDF/N9431222.pdf?OpenElement>.

²⁴² Weiss 2007: 49.

destabilizací, již by mohly způsobit přílivy zahraničních uprchlíků a ztráta jejich legitimacy v očích vlastních obyvatel. Bobbittovu pozici můžeme chápat jako politický realismus pracující s idealistickými argumenty coby nástroji legitimacy států na domácí půdě.

Philip Bobbitt, jenž v rámci americké zahraničněpolitické debaty zastává liberálnědemokratické stanovisko, proto vidí původ amerického humanitárního intervencionismu v Clintonově administrativě 90. let:²⁴⁴ Byl to Clinton, kdo otočil Spojené státy ke zcela nové koncepci zahraniční politiky, když se rozhodl ve vyšších zájmech humanity a západního společenství intervenovat nejprve v Bosně a pak v Kosovu, nedbaje „anachronických fetišů národní suverenity uchovaných v legalismu OSN. (...) Hlavní ideologické inovace posilující zahraniční intervence USA jsou dílem Clintonovy a nikoliv Bushovy administrativy, [jak se dnes soudí].“ Hlavní změnou bylo vyhlášení legitimacy vojenské intervence na ochranu lidských práv bez ohledu na národní suverenitu či absenci agrese, jejímž účelem bylo potlačení terorismu či zabránění nukleárnímu zbrojení.

7.3 Kritika

Intervence jakéhokoliv druhu byly vždy kontroverzní a podle svých kritiků měly humanitárními argumenty pouze ospravedlnit použití síly pro strategické, politické či ekonomické zájmy.²⁴⁵ Ovšem i v případech, kdy byly zájmy intervenujících méně problematické, jim jejich paternalismus, který je stavil do role samozvaných strážců morálky a lidských práv, stejně jako garantů mezinárodní bezpečnosti, ubíral na důvěryhodnosti. Jak podotýká člen Mezinárodní komise pro intervenci a státní suverenitu Ramesh Thakur, „rozvojové země nestojí o to být poučovány o univerzálních lidských právech těmi, kteří je nedokázali respektovat během evropského kolonialismu a nyní je nutí spolupracovat na vytváření jejich globálních norem“. Ospravedlnění intervence humanitárními argumenty má navíc značně omezené použití: Nelze realisticky předpokládat, že se Moskva nebo Peking stanou cílem vojenské intervence kvůli jejich politice v Čečensku a Tibetu.

Podle Weisse, který humanitární intervence obhájí, je skutečnost, že rozvojové země nazírají humanitární intervence jako trojského koně imperiálních zájmů západních mocností, hlavní překážkou jejich praktické realizace.²⁴⁶ Weiss si ovšem uvědomuje, že argumentace obhajující současné humanitární intervence se příliš neliší od obhajoby

²⁴³ Bobbitt 2008: 199.

²⁴⁴ Balakrishnan 2003: 8.

²⁴⁵ Weiss 2007: 33.

²⁴⁶ Weiss 2007: 119 – 120.

koloniálních intervencí v devatenáctém století, kdy obchodní a geopolitické kalkulace byly paternalisticky maskovány humanitárními a náboženskými důvody.

Chris Brown považuje názor, že obhajoba humanitárními cíli vždy skrývá nějaké temné úmysly, za zmýlený: „Z pohledu obětí genocidy či jiných forem útisku nejsou motivy jejich zachránců důležité – kdyby kupříkladu vlády Francie a USA jednaly efektivně a roku 1994 ukončily genocidu ve Rwandě, není pravděpodobné, že by se ti, jejichž životy by tím byly zachráněny, příliš starali, proč tak jejich zachránci učinili.“²⁴⁷

7.4 Redefinice suverenity jako odpovědnosti

Okolnosti humanitárních intervencí, nové způsoby vedení válek a obecný diskurs lidských práv vedly ke změnám v chápání samotné suverenity státu. Zatímco tradiční pojetí suverenity v tzv. vestfálském systému znamenalo svrchovanou moc vlády na území svého státu, v posledních desetiletích je tento koncept narušován upřednostňováním suverenity jedince před suverenitou státu.

Ukázkou nového pojetí státní suverenity je zpráva Mezinárodní komise pro intervenci a státní suverenitu z roku 2001 nazvaná *Odpovědnost za ochranu* (*The Responsibility to Protect*), která podle Thomase Weisse umožnila sladit státní suverenitu s lidskými právy.²⁴⁸ Bezprostředními podněty pro vydání *Odpovědnosti za ochranu* prý byly rozporné reakce Rady bezpečnosti na události ve Rwandě a v Kosovu. Zatímco v prvním případě jednala Rada bezpečnosti příliš pozdě a neefektivně, ve druhém případě byla její reakce uspěchaná a schválení letecké kampaně v Srbsku možná způsobilo stejné utrpení, jakému zamezilo. Podkladem zprávy se stala práce Francise M. Denga o domácích uprchlících (Internally Displaced Persons). Základ jeho teze o odpovědnosti státu za ochranu svých obyvatel spočívá v konceptu „suverenity coby odpovědnosti“.

Počet uprchlíků – lidí, kteří byli nuceni opustit svůj domov, je jedním z nejspolehlivějších ukazatelů utrpení ve válkou zasažených oblastech. Podle Konvence OSN o uprchlících z roku 1951 se ovšem za uprchlíky považují pouze ty osoby, jež musely opustit svou zemi. Lidé vyhnání z domovů, nacházející se ale ve vlastní zemi, bývají ovšem paradoxně zranitelnější než lidé vyhnání za hranice: Zatímco mezinárodní právo zaručuje uprchlíkům ochranu a pomoc, žádné takové záruky neexistují pro ty, kteří se nacházejí ve „vyhnanství ve vlastní zemi“. Lidskoprávní společnosti, které se snaží pomoci lidem vyhnáním z vlastních domovů, musejí žádat o povolení vlády, které však bývají zpravidla

²⁴⁷ Brown 2007: 56.

²⁴⁸ Chápání státní suverenity jako odpovědnosti: Weiss 2007: 88 – 118.

odpovědné za jejich vyhnání. Pomoc a ochrana podle Weisse vyžaduje „přínejmenším humanitární vetření se [do státu], pokud ne humanitární intervenci“. Poměr domácích a zahraničních uprchlíků se přitom za poslední dvě desetiletí dramaticky otočil: Počet uprchlíků na počátku dvacátého prvního století je menší než deset milionů, zatímco počet uprchlíků ve vlastních zemích se pohybuje okolo dvaceti pěti milionů osob ve čtyřiceti zemích světa.²⁴⁹ V roce 1982, kdy byl poprvé zjišťován počet domácích uprchlíků, připadal jeden domácí uprchlík na deset zahraničních, dnes je tento poměr 2,5:1.

Problém uprchlíků ve vlastních zemích vedl bývalého soudánského diplomata a od roku 2007 poradce generálního tajemníka OSN pro prevenci genocidy Francise M. Denga k sepsání *Vůdčích zásad domácího vyhnanství (Guiding Principles on Internal Displacement)*, jež podle Weisse začaly fungovat jako „měkká“ forma mezinárodního práva: Nejedná se o konvence ani o dohodu, ale o jakýsi soubor obecně přijatých principů, které jsou stále více používány vládami a mezinárodními humanitárními organizacemi při řešení problému domácích uprchlíků.

Přesvědčení o odpovědnosti státu za vlastní obyvatele vedlo Denga k redefinici státní suverenity coby odpovědnosti za dodržování lidských práv svých obyvatel: „Jestliže státy nejsou schopné zajistit ochranu života a pomoc svým obyvatelům, očekává se od nich, že přijmou nabídky vnější pomoci nebo o ni samy požádají. Pokud odmítají či vědomě znemožňují přístup k vlastní postižené populaci, a tím zvyšují riziko [újmy] vlastních lidí, přichází ke slovu mezinárodní odpovědnost jednat. Suverenita znamená zodpovídání se [jejím] dvěma odděleným konstituentům: na domácí půdě svému vlastnímu obyvatelstvu a mezinárodně společenství odpovědných států v souladu se standardy lidských práv.“²⁵⁰ Podle zastánců tohoto pohledu není suverenita absolutní, ale podmíněná: „Jestliže stát masově porušuje základní práva svých obyvatel, ztrácí tím svou suverenitu.“ Pokud stát není schopen zajistit ochranu lidských práv svých obyvatel, jsou podle Denga za jejich ochranu odpovědné ostatní státy, které tím získávají právo k (humanitární) intervenci do jeho původně vnitřních záležitostí.

Na tom, že se otázka nového pojetí státní suverenity dostala do mezinárodní debaty, nese velkou zásluhu bývalý generální tajemník OSN Kofi Annan (1997 – 2006).²⁵¹ Série jeho projevů a článků z let 1998 – 1999, v nichž se zabývá novým obsahem pojmu suverenita, vzbudila bouřlivé reakce jak ze strany velmocí Číny a Ruska, tak i ze strany mnoha menších států třetího světa. „Jeho výzva tradiční státní suverenitě spočívá ve změně rovnováhy mezi

²⁴⁹ Weiss 2007: 90.

²⁵⁰ Citováno v: Weiss 2007: 98.

státy a lidmi coby zdroji legitimacy a autority [státu].“ Dřívější pojetí suverénního práva států je nyní podle Annana vyvažováno suverénním právem jedinců, čímž vzniká širší pojetí suverenity, které zahrnuje jak práva, tak i povinnosti států. Roku 1999 představil Kofi Annan svůj koncept dvojí suverenity: „Nejzákladnější smysl státní suverenity je nyní redefinován, a to nejen silami globalizace a mezinárodní spolupráce. Státy jsou nyní široce vnímány jako nástroje ke službám svým lidem, a nikoliv naopak. A zároveň je individuální suverenita – pod kterou mám na mysli základní svobodu každého jedince, zakotvenou v Chartě OSN a následných mezinárodních dohodách – posilována nově se šířícím vědomím individuálních práv. Když dnes čteme Chartu, jsme si více než kdy dříve vědomi, že jejím cílem je ochrana jednotlivých lidských bytostí, a nikoliv těch, kteří je zneužívají.“²⁵² Implikace Annanových idejí jsou stejné jako v případě Denga: Pokud stát selže coby nástroj ke službám svým obyvatelům, ostatní státy mají nejen právo, ale i povinnost ho zastoupit a (humanitárně) intervenovat do jeho vnitřních záležitostí. Annan tuto implikaci svého pojetí státní suverenity explicitně potvrdil na Světovém summitu OSN v roce 2005, kde prohlásil, že „státní hranice by nikdy více neměly fungovat jako vodotěsná ochrana válečných zločinců a masových vrahů“.²⁵³

Výše zmíněné teoretické koncepty Denga a Annana získaly institucionální rámec ve zprávě Mezinárodní komise pro intervenci a státní suverenitu *Odpovědnost za ochranu* z roku 2001, jež byla následně schválena na Světovém summitu OSN v roce 2005. Komise byla vytvořena v roce 2001 pod vedením kanadské vlády coby ad hoc orgán skládající se ze členů Valného shromáždění OSN, jenž měl nalézt odpověď na zásadní otázku Kofiho Annana: „Pokud je humanitární intervence skutečně nepřijatelným útokem na státní suverenitu, jak bychom měli odpovědět na Rwandu a Srebrenici, na hrubé a systematické porušování lidských práv, které porušuje veškerá pravidla naší společné humanity?“²⁵⁴ Dva závěry Komise jsou v souvislosti se změnami v chápání státní suverenity klíčové: Komise se jednak shodla, že pomoc postiženému obyvatelstvu vyžaduje používání ozbrojené síly, a jednak zdůraznila, že mezinárodní odpovědnost intervenovat za účelem zastavení masového vraždění a etnických čistek je na Radě bezpečnosti OSN.²⁵⁵ Definice státní suverenity v *Odpovědnosti za ochranu* nese patrný vliv *Vedoucích zásad domácího vyhnanství*: „Státní suverenita zahrnuje odpovědnost [státu] a základní odpovědnost za ochranu vlastních obyvatel spočívá na státu samotném. Tam, kde obyvatelé trpí zásadní

²⁵¹ Weiss 2007: 96 – 97. *Guiding Principles on Internal Displacement*: 10.

²⁵² Annan 1999: 49 – 50.

²⁵³ Weiss 2007: 116.

²⁵⁴ Annan 2000: 48.

újmou důsledkem občanské války, nepokojů, útisku nebo selhání státu a dotyčný stát nemá vůli nebo schopnost jí zamezit, právo neintervence se podřizuje mezinárodní odpovědnosti za ochranu.²⁵⁶

Mezinárodní společenství odpovědných států přitom podle Komise odpovídá nejen za opatření k zastavení újmy postiženého obyvatelstva a za poskytnutí následné pomoci, ale také za preventivní opatření s cílem předejít oné újmě. To znamená, že nejenom probíhající utrpení obyvatel, ale již pouhé riziko jeho vzniku je dostatečnou záminkou pro intervenci, pakliže příslušný stát nečiní náležitá opatření. Vedle potřeby prevence je pozoruhodná rovněž nezbytnost vojenského charakteru humanitární intervence. Podle Komise jsou totiž ekonomické sankce málo účinné a mívají často větší dopad na obyvatele než na vládu. „Stačí pomyslet na bolestivou zkušenost sankcí na Haiti nebo vyčerpání všech [mírových] opatření na Balkáně, abychom si uvědomili, že včasná vojenská intervence by byla zřejmě více humanitární než upřednostňování méně násilných opatření. Ve chvíli, kdy byly vyčerpány všechny nevojenské prostředky, bylo mnoho lidí, jež by humanitární intervence mohla zachránit, mrtvých nebo uprchlo.“²⁵⁷ Jak podotýká profesor Harvardské univerzity Stanley Hoffmann, příliš dlouhé čekání navíc zvětšuje potřebný rozsah a intenzitu následné vojenské intervence, což činí politické rozhodování obtížnějším a vojenskou intervencí nebezpečnější.

Podle Charty OSN může vojenské akci dodat legitimitu pouze její schválení Radou bezpečnosti podle kapitoly VII. Protože ale řada úspěšných humanitárních intervencí proběhla bez schválení Radou bezpečnosti, Komise pro intervenci a státní suverenitu ve své zprávě předkládá vlastní doktrínu spravedlivé války:²⁵⁸ Za prvé, „hlavním účelem humanitární intervence musí být zastavení nebo odvrácení lidského utrpení. Správné záměry bývají jistější v případě multilaterálních intervencí s jasnou podporou.“ Za druhé, „vojenská intervence může být ospravedlněna pouze, pokud byly zváženy všechny nevojenské možnosti prevence či mírového řešení s rozumně odůvodněným závěrem, že menší [než vojenská] opatření by neuspěla“. Za třetí, „rozsah, délka a intenzita plánované vojenské intervence by měly být co nejmenší nezbytně nutné k zabezpečení vytyčených ochranných cílů.“ Za čtvrté, „zamezení či odvrácení [lidského] utrpení, které ospravedlnilo intervenci, musí mít rozumnou šanci na úspěch a jeho důsledky nesmějí být horší než [by byly] důsledky nečinnosti“.

Navzdory své zpožděné reakci v případě Rwandy a neschopnosti jednat v případě Kosova je Rada bezpečnosti podle Komise pro intervenci a státní suverenitu stále optimálním

²⁵⁵ Weiss 2007: 100.

²⁵⁶ *The Responsibility to Protect*: xi.

²⁵⁷ Weiss 2007: 103 – 104.

²⁵⁸ *The Responsibility to Protect*: xii.

orgánem pro autorizaci vojenských akcí: „Není lepšího či vhodnějšího orgánu pro schvalování vojenských intervencí za účelem ochrany lidí. Úkolem není najít alternativu Rady bezpečnosti coby zdroji autority, ale zajistit, aby pracovala lépe než doposud.“ V případě, že Rada bezpečnosti odmítne návrh či ho nestihne projednat v rozumné době, alternativními možnostmi jsou projednání záležitosti Valným shromážděním a vykonání intervence regionálními organizacemi na základě kapitoly VIII Charty se snahou o zpětné schválení Radou bezpečnosti.

Nové doktríně státní suverenity se dostalo oficiálního posvěcení na Světovém summitu OSN v roce 2005.²⁵⁹ Nejvyšší porota (High-level Panel) „se shodla na potřebě nahradit rozdělující pojem ‚humanitární intervence‘ pojmem ‚odpovědnost za ochranu‘, čímž explicitně potvrdila argument Mezinárodní komise pro intervenci a státní suverenitu, že se nejedná o právo každého státu na intervenci, nýbrž o odpovědnost každého státu za ochranu [svých obyvatel]“. Nejvyšší porota navrhla stejná kritéria legitimní intervence jako zpráva Komise: vážná hrozba, oprávněný důvod, poslední možnost, odpovídající prostředky a vyváženost důsledků. „Členské státy dále deklarovaly, že jsou připraveny podniknout včasnou a rozhodnou kolektivní akci prostřednictvím Rady bezpečnosti v souladu s kapitolou VII Charty OSN v případě, že by mírové prostředky byly nedostatečné a státní autority evidentně nestačily na ochranu svých obyvatel před genocidou, válečnými zločiny, etnickými čistkami a zločiny proti lidskosti.“ Dalším závěrem summitu bylo doplnění čtyř znaků suverénního státu vyjmenovaných v Konvenci z Montevidea z roku 1933 (území, vláda, obyvatelstvo a nezávislost) dalším, jímž je uznání lidských práv.

Nicméně ani na Světovém summitu OSN nebyla shoda jednoznačná: Spojené státy odmítly spolupracovat v nově ustavené Radě pro lidská práva (Human Rights Council) a rovněž stály v opozici proti schválení doktríny odpovědnosti za ochranu.

7.5 Shrnutí

Fenomén humanitárních intervencí, který se vyvinul v 90. letech, vedl k zásadním změnám v chápání státní suverenity. Za prvé, suverenity státu již nevzniká jeho uznáním vládami ostatních států; jejím zdrojem suverenity se namísto rovného uznání stal demokratický charakter vlády a soulad jejího jednání s principy univerzálních lidských práv. Tento soulad přitom nevyžaduje uznání pouze vládami ostatních států, ale rovněž jejich obyvateli a různými nestátními aktéry.

²⁵⁹ Weiss 2007: 116 – 117.

Za druhé, suverenita jednou uznaného státu již není absolutní, ale podmíněná. V případě, že stát přestane dodržovat lidská práva svých obyvatel, ztrácí tím svou mezinárodní suverenitu a může se stát cílem vnější intervence.

Za třetí, zatímco tradiční suverenita státu implikovala jeho výsostná práva – legitimitu moci na svém území, právo na neintervenci a rovnost na mezinárodním poli, současné chápání státní suverenity znamená spíše povinnost státu dodržovat a chránit práva svých obyvatel.

S tím souvisí další posun ve významu pojmu suverenita: Tradičně byla suverenita přisuzována státům, ale dnes se stále více hovoří o suverenitě lidí. Lidé tedy nahrazují státy coby nositele nezadatelných práv. Zatímco jádrem klasické suverenity bylo právo státu na neintervenci, jádrem nového chápání suverenity jsou základní lidská práva.

Suverenita, jak ji prezentuje Mezinárodní komise pro intervenci a státní suverenitu, se přitom shoduje s tím, co Schmitt kritizuje jako „prázdny univerzalizmus lidských práv“ – s moralistickým diskursem, který má pokrytecky ospravedlnit neoprávněné vměšování se do vnitřních záležitostí druhých států.

Humanitární intervence proto představuje vedle války proti teroru další příklad války se spravedlivou příčinou proti morálně asymetrickému protivníkovi. V boji za univerzální lidská práva proti těm, kteří se jim postavili, si nemůžeme klást žádná omezení. Vůči takovému boji lze také těžce zůstat morálně neutrální.

8. Návrat do středověku?

8.1 Návrat ke středověkým válkám

Jak můžeme vidět v analýze války proti teroru a konceptu humanitární intervence, filosofie současného právního pojetí války a nepřítele se výrazně odlišuje od jeho pojetí v tradičním evropském mezinárodním právu, zároveň ale vykazuje mnohé podobnosti s pojetím mezinárodního práva ve středověké křesťanské říši. Analogie dnešních válek proti teroru a středověkých křižáckých válek je přitom hlubší, než by se na první pohled mohlo zdát, a dalece přesahuje běžnou rétoriku představitelů muslimské společnosti.

Zatímco z pohledu evropských novověkých států byl svět rozdělen prostorově mezi mnoho suverénních států s legitimními monopoly násilí na svých územích, z pohledu dnešních států se svět dělí morálně na demokratické dobro a „totalitní“ zlo.²⁶⁰ Současné morální dělení světa, jež nahradilo politické, se přitom výrazně blíží středověkému chápání pozemského světa jako zápasu mezi Dobrem a Zlem, v němž měli křesťanští panovníci plnit úlohu *katechona*. Namísto Antikrista je v moderní době úkolem vyvolených *zadržovat* fašismus, komunismus nebo mezinárodní terorismus coby hrozby univerzální platnosti demokracie a lidských práv. Rovné pojetí suverenity státu bylo nahrazeno diskriminujícím pojetím, které se odvozuje ze subjektivně vnímaného morálního charakteru jeho vlády. Teroristé se podle tohoto chápání sami staví mimo jakoukoliv suverenitu, neboť svými činy popírají absolutní a univerzálně platné hodnoty.

Protože nepřítel byl podle novověkého mezinárodního práva morálně rovný, válka proti němu byla vedena omezenými prostředky. Také cíle válek mezi novověkými evropskými státy byly omezené – zpravidla šlo o nástupnictví nebo o dobytí omezeného území. Jak konstatoval Schmitt již roku 1963, současné metody vedení války nutí k novému zamyšlení nad fenoménem nepřátelství.²⁶¹ Válka je dnes, stejně jako ve středověké Svaté říši, subjektivně chápána jako totální boj Dobra se Zlem, a proto je tak i objektivně vedena: Proč by měla historická síla omezovat prostředky svého boje? Podle Schmitta je „moderní obrat k diskriminujícímu pojetí války návratem ke [středověké] křesťanskoteologické doktríně spravedlivé války“.²⁶² Zatímco ve středověku byl spravedlivým boj proti každému nepříteli,

²⁶⁰ Výraz *totalitní* jsem opatřil uvozovkami, neboť je dnes běžně používán ve spojení se státy, jejichž režimy nemají s klasickým pojetím totality nic společného.

²⁶¹ Schmitt 2007: 17.

²⁶² Schmitt 2003: 321, s odkazem na Jamese Browna Scotta.

jenž neuznával morální autoritu papeže, dnes je spravedlivým boj proti každému nepříteli, který neuznává morální autoritu demokracie a základních lidských práv.

Podle Louizy Odysseos se v dnešní válce proti teroru potýkáme s důsledky rozpadu evropského mezinárodního práva: návratem spravedlivé příčiny a označením protivníků za nerovné.²⁶³ Spravedlivá příčina, jež je přisuzována válečným konfliktům od první světové války do současnosti, vysvětluje jejich totální charakter, kterým se nápadně odlišují od novověkých válek mezi evropskými státy. – Evropské války mezi lety 1815 a 1914 byly naopak omezené, a byly proto „naprosto legálními akcemi ve srovnání s moderními svévolnými policejními akcemi proti narušitelům míru, jež mohou být strašlivými akty ničení“.²⁶⁴

Ať už je v dnešních válkách nepřítelem teroristická organizace, stát nebo celý národ, vždy se jedná o morálně asymetrického protivníka, kterého je třeba zničit nebo donutit k přijetí své vlastní formy bytí – k přijetí liberální demokracie a uznání lidských práv. Rozlišení mezi spravedlivým a nespravedlivým bojem v moderním pojetí války dělá z protivníka zločince, s nímž se nejedná jako se *spravedlivým nepřítelem*, ale jako s vyvrhelem.²⁶⁵ Toto pojetí nepřítele se přitom shoduje se středověkým pojetím nepřátel v náboženských válkách coby protivníků, jež bylo nutné zničit nebo změnit obrácením na pravou víru. Středověké ani současné mezinárodní právo nenechává morální prostor pro odlišné formy bytí.

Války proti teroru vedené na periferii Západu tak v mnohém připomínají raně středověké války proti barbarům vedené na hranicích Římské říše.²⁶⁶ Válka proti teroristům, stejně jako války proti barbarům, je vedena proti odlišné formě bytí, jejíž nositelé nejsou považováni za morálně nerovné. Novověké mezinárodní právo bylo naopak zarámováno společnou příslušností k lidství, která umožňovala uznání nepřítele coby morálně rovného a stala se základem válečného práva (*jus in bello*) umožňujícího vést omezenou válku.

Společné lidství evropských národů bylo ovšem vymezeno vůči obyvatelům neevropských zemí, kteří nebyli chápáni jako příslušníci lidského rodu, a na něž se proto nevztahovalo právo omezené války. Podle Odysseos mohou dnes země hostící mezinárodní terorismus analogickým způsobem zajišťovat jednotu a společnou identitu Západu a mobilizovat ho ve válce proti teroru.²⁶⁷

²⁶³ Odysseos 2007: 128.

²⁶⁴ Schmitt 2003: 186.

²⁶⁵ Schmitt 2003: 124.

²⁶⁶ Bobbitt 2008: 157, s odkazem na Browna 2004: 52 – 53.

²⁶⁷ Odysseos 2007: 129.

Morální protiklad mezi protivníky dnes, tak jako ve středověku nenechává morálně neutrální prostor pro třetí strany. Veškeré vojenské konflikty jsou již od počátku chápány jako boj za univerzální Dobro, jenž vylučuje morální neutralitu. Vůči boji za demokracii a lidská práva, stejně jako vůči boji proti Antikristu nelze zůstat morálně neutrální. Novověké mezinárodní právo naopak umožňovalo třetím stranám zaujmout vůči válce morálně neutrální pozici, čímž zaručovalo omezenou podobu evropských válek.

Změny ve filosofii právního pojetí války ve svém důsledku vedly ke stírání rozdílu mezi válkou a mírem a mezi vojáky a civilisty: Boj proti Zlu probíhá vždy, všude a týká se každého. Podle Schmitta „vývoj v oblasti války a nepřítele začínající v roce 1939 vedl k novým, intenzivnějším druhům války a k naprosto konfuzním pojmům míru, k moderní partyzánské válce a k válce revoluční“.²⁶⁸

Další analogie mezi současnými a středověkými válkami se týká jejich financování. Války mezi novověkými státy byly placeny z daní vybíraných těmito státy a na jejich bojištích proti sobě stály národní armády složené z občanů válčících států. V současných válkách se naopak ve stále větší míře potýkáme s privatizací vojenského násilí a s jeho odpojováním od národního státu. Většina západních států ruší brannou moc a zřizuje profesionální armády, proti nimž v současných ozbrojených konfliktech stojí různé nájemné armády a soukromé bezpečnostní agentury státních i nestátních aktérů. Profesionální armády západních států a bezpečnostní agentury neevropských států a nestátních aktérů mají ovšem jeden společný rys: Příliš se neliší od středověkých žoldáckých armád. Zatímco profesionální armády evropských států jsou dosud placeny z daní, armády a bezpečnostní agentury mnoha neevropských států jsou často placeny ze soukromých příjmů vládnoucích elit, a jsou tedy odpojené od národních států.

8.2 Návrat ke středověké říši

Návrat ke středověkému pojetí válek však znamená více než jen nový filosofický rámec právního pojetí války a nové chápání nepřítele. Jak bylo řečeno ve 3. kapitole, omezené války podle evropského mezinárodního práva byly neodlučitelně spjaty se systémem suverénních teritoriálních států. Suverénní státy a mezinárodní právo zaručující omezené války existovaly ve vzájemně se konstituujícím vztahu. Změna v subjektivním chápání války proto znamená změnu v subjektivním chápání států coby objektů sociální reality.

Tohoto posunu ve společenském vnímání států si Schmitt (ke své lítosti) všiml již roku 1963: „Nyní se epocha státnosti chýlí ke konci. (...) Stát jako model politické jednoty, stát

²⁶⁸ Schmitt 2007: 14.

jako nositel nejpodivuhodnějšího ze všech monopolů, totiž monopolu politického rozhodování, tento skvělý výtvar evropské formy a západního racionalismu je zbavován trůnu.²⁶⁹ Na konci 20. století se weberovský obraz státu coby držitele monopolu legitimního násilí v mnoha oblastech světa rozpadl: „Na Blízkém východě, v Kašmíru, Afghánistánu i v dalších zónách konfliktu to nejsou jen státy a jejich činitelé, kdo vede válku. Důležité slovo tu mají politické organizace, nepravidelné milice a fundamentalistické sítě, které neřídí žádný stát.“²⁷⁰

Změny v charakteru současné války změnily také způsob uvažování o vztahu státní suverenity a lidských práv.²⁷¹ Suverenita ve smyslu nezadatelných práv je stále méně přisuzována státům a stále více jejich obyvatelům. Státy tedy přicházejí nejen o svou objektivní moc, ale i o svou subjektivní suverenitu. Zatímco politickou moc států přebírají nestátní aktéři, jejich subjektivně uznávanou suverenitu přebírají občané coby nositelé nezadatelných práv.²⁷² Podle Weisse můžeme od 90. let sledovat tři hrozby státní suverenity.²⁷³ Za prvé, neporušitelnost státních hranic je podemílána právem národů na sebeurčení. Za druhé, porušování lidských práv či humanitární krize uvnitř jednotlivých států jsou chápány jako hrozby mezinárodnímu míru a bezpečnosti, a tudíž jako legitimní důvody pro vnější intervenci. A za třetí, mezinárodní suverenitu mnoha států oslabuje jejich neschopnost uplatňovat moc v rámci vlastního území a populace.

V míře, v jaké byly novověké státy závislé na národní jednotě svých občanů, můžeme současný úpadek států ztotožňovat s *denacionalizací* osobních identit jejich obyvatel. Podle Gopala Balakrishnana dnes mnoho států přestává fungovat jako jednotný cíl zájmů svých národně vymezených elit, neboť tato bývalá společenská „jádra“ se přetvořila do „světoobčanské“ třídy, jejíž bohatství není závislé na rozvoji národních ekonomik, a tím pádem ani na blahobytu vlastního národa.²⁷⁴ Zánik států coby objektů intersubjektivní reality je tedy podporován ekonomickou a kulturní globalizací.

Jestliže státy coby objekty intersubjektivní reality zanikají, je na místě otázka, jaká forma politické organizace prostoru je nahrazuje. Vzhledem k ekonomické a kulturní globalizaci a vzestupu světového diskursu liberální demokracie a lidských práv coby obecně platných hodnot můžeme hovořit o návratu k politické organizaci středověké říše. Podle Schmitta ostatně již mezinárodní situace v 19. století vykazovala mnohé podobnosti s raným

²⁶⁹ Schmitt 2007: 10.

²⁷⁰ Gray 2005: 79.

²⁷¹ Weiss 2007: 88.

²⁷² Annan 1999: 49 – 50.

²⁷³ Weiss 2007: 25 – 28.

²⁷⁴ Balakrishnan 2005: 29.

křesťanstvím.²⁷⁵ – Jednalo se zejména o obecně uznávaný republikánský diskurs občanských práv a svobod, který Schmittovi připomínal obecnou normu křesťanství ve středověké říši. Od 20. století jsme pak svědky návratu ke středověké formě občanských válek, které jsou ve jménu těchto norem vedeny napříč státními hranicemi.

Upadající role teritoriálních států coby objektů intersubjektivní reality může vést k tomu, co Hedley Bull roku 1977 označil jako možný návrat k univerzální politické organizaci, jaká existovala ve středověkém křesťanském světě.²⁷⁶ Podle Bulla se může zdát fantastické přemýšlet o návratu středověkému uspořádání, ale již méně fantastickou je představa, že se rozvine sekulární protějšek jeho hlavního rysu: systém překrývající se moci a vícenásobné loajality.

Přestože státy sdílejí svou moc s množstvím nestátních aktérů, jsou oslabovány mezinárodní integrací a vnitřním secesionismem a v důsledku těchto jevů postupně ztrácejí monopol na násilí, podle Bulla „neexistoval [roku 1977] žádný jasný důkaz, že systém států bude v příštích 50 letech nahrazen nějakým jiným systémem“.²⁷⁷ Jak ale vyplývá ze subjektivního chápání a objektivního vedení současných válek, co se v době studené války zdálo být pouhou utopií, dnes nabývá jasnějších rysů a může se jevit jako reálná možnost.

²⁷⁵ Schmitt 2003: 63.

²⁷⁶ Bull 1977: 254.

²⁷⁷ Bull 1977: 275.

Závěr

Stát a mezinárodní právo jsou z pohledu sociálního konstruktivismu produkty společenské kultury a v širším ontologickém smyslu objekty intersubjektivní reality: Jejich existence závisí na kolektivní shodě individuálních vnímání všech zúčastněných osob. Coby objekty intersubjektivní reality, stát a právo existují jen jako soubor subjektivních významů, jež jim lidé připisují; coby produkty společenské kultury se podílejí na formování individuálních a skupinových identit: Dávají věcem smysl a umožňují rozumět jednání druhých. Pro zkoumání historických proměn prostorového uspořádání je mezinárodní právo důležité především jako produkt kultury společnosti, jež ona uspořádání vytvářela.

Sociální konstruktivismus vylučuje, že by společenskou kulturu šlo vzhledem k její intersubjektivní podstatě objektivně zkoumat, a proto při její analýze volí koncept interpretace. Historicko-sociologickou interpretaci proto používám jako epistemologický nástroj také při zkoumání Schmittova výkladu historie mezinárodního práva.

Rovněž Schmitt pojímá právo jako sociální fakt: Zdrojem veškerého práva je přivlastnění půdy a každé mezinárodní právo předpokládá existenci svého náležitého nositele, jímž jsou státy. Schmitt proto ve svém díle rekonstruuje historii mezinárodního práva jako historii institucí; nezaměřuje se ovšem jen na formální organizace a režimy mezinárodního práva, ale především na základní praktiky, v nichž byly tyto organizace a režimy zakotveny a na nichž závisela samotná povaha mezinárodního soužití. Válka se v tomto pojetí stává místem nejvyšší institucionalizace mezinárodních vztahů.

Státy – chápané coby objekty intersubjektivní reality – byly v průběhu historie vytvářeny válkami, které spolu vedly. Války zároveň přetvářely ústavní uspořádání států. Vzhledem k tomu, že to byly samy státy, kdo vedl změny v podobě válčení, můžeme ve shodě s Philipem Bobbitem říci, že podoba válčení a ústavní uspořádání států existují ve vzájemně se ovlivňujícím vztahu.

Podle Schmitta byla logika vnějších vztahů středověké křesťanské říše dichotomická: Svět byl z pohledu Evropanů morálně rozdělen na křesťanské dobro a pohanské zlo. Politika proto sledovala univerzální cíle a odvolávala se na absolutní hodnoty, jež měly být platné kdykoliv a kdekoliv, čímž vylučovaly neutrální pozici.

Boj křesťanské říše proti pohanům postrádal jakákoliv prostorová, časová či institucionální omezení, protože představa boje proti Zlu zavazovala vést ho vždy, všude a za použití všech prostředků. Takové konflikty byly ze své podstaty totální: Nepřítelem nebyl jen vládce nekřesťanské říše, nýbrž všichni její nekřesťanští obyvatelé. Tím docházelo

k *dehumanizaci* protivníka, neboť příslušnost ke křesťanské víře byla chápána jako známka lidství.

Zatímco náboženské války a války proti pohanům byly *spravedlivé* svojí *příčinou*, války mezi křesťanskými šlechtici byly *spravedlivé* svojí *formou* a *průběhem*. Války mezi křesťany byly proto *symetrické* ve smyslu morální rovnosti protivníků, která jim umožňovala vést proti sobě omezený boj, v němž bylo cílem protivníka porazit. Náboženské války a války proti pohanům byly naopak *asymetrické*, protože nepřítel v nich byl pojmán jako morálně nerovný, a jejich cílem proto nebyla porážka nepřítele, ale jeho zničení.

Války mezi křesťanskými šlechtici byly ovšem vedeny jako omezené jen, dokud trvala jednota křesťanství. S nástupem reformace začalo docházet k náboženským válkám také v rámci samotné Evropy. Tyto války pochopitelně omezené nebyly, protože jejich cílem bylo šíření „pravé“ víry, jež ze své podstaty nemůže mít žádná omezení. Vrcholem těchto totálních válek byla třicetiletá válka, která vedla k rozpadu samotného prostorového řádu křesťanské říše.

Základními jednotkami novověkého mezinárodního práva byly teritoriální státy, jejichž suverenita – na rozdíl od suverenity středověké říše – nespočívala v oddanosti správné víře, ale v uznání vládcí ostatních států. V novověkém pojetí byl svět rozdělen politicky mezi mnoho monopolů násilí, a nikoliv morálně mezi dobro a zlo. Novověké mezinárodní právo záviselo na třech intersubjektivně sdílených předpokladech: protikladu mezi evropskou a neevropskou půdou, protikladu mezi pevnou půdou a volným mořem a rozdělení evropské půdy mezi území centralizovaných států s pevnými hranicemi.

Vzájemně uznaná suverenita umožňovala evropským panovníkům vést spolu omezené války podle mezinárodního práva. Tyto války byly *spravedlivé* svojí *formou* a *průběhem*, a nikoliv svojí *příčinou*. Nepřítel v nich byl pojmán jako *spravedlivý* ve smyslu jeho morální rovnosti. Představa společné příslušnosti k lidství, jež umožňovala evropským panovníkům vést omezené války, byla ovšem podmíněna představou společné nadřazenosti vůči obyvatelům a vládcům neevropských zemí. Evropští panovníci tedy mohli vést neomezené války mimo evropskou půdu.

Války, v nichž se nebojovalo o obecné dobro, ale o následnictví či o konkrétní území, zároveň umožňovaly nezúčastněným stranám zaujmout neutrální pozici, čímž si zajišťovaly svou omezenou formu a průběh. – Po dobytí území nebo ovládnutí státu byly ukončené, neboť jejich cíle nebyly morální, ale politické.

Podle Schmitta byl evropský řád suverénních teritoriálních států podkopán třemi změnami: vzrůstající mocí Spojených států, která narušila rovnováhu mezi pozemními

a námořními mocnostmi; rozšířením evropského mezinárodního práva na mimoevropské společnosti, jež zrušilo pomyslné rozdělení evropské a neevropské půdy; a nástupem morálněpolitického univerzalizmu, který popírá legitimitu nediskriminující omezené války.

Zhroucení předpokladů evropského mezinárodního práva zároveň znamenalo úpadek jeho nositelů: suverénních teritoriálních států. Jestliže převládajícím typem války byly doposud omezené války mezi evropskými teritoriálními státy, úpadek těchto států musel přinést také změny ve způsobu vedení války.

Zatímco suverenita novověkých teritoriálních států se odvozovala z jejich uznání ostatními státy, dnes se suverenita státu odvozuje z morálního charakteru jeho vlády, a proto je – Schmittovými slovy – *diskriminující*.

Klasická omezená válka o území je v současném pojetí mezinárodního práva zakázána, a proto nespravedlivá. Zatímco evropské mezinárodní právo posuzovalo spravedlnost války podle způsobu jejího vedení a formy (*jus in bello*), soudobé mezinárodní právo klade důraz na příčinu a obsah konfliktu (*jus ad bellum*). Tím je však zrušena morální rovnost stran a z rovného protivníka se stává méněcenný zločinec.

V míře, v jaké se jedinou spravedlivou válkou stává válka obranná, mizí morálně neutrální prostor pro třetí strany. – Každý se musí rozhodnout, zda stojí na straně dobra a spravedlnosti, či na straně zla a bezpráví.

Zrušením morální neutrality třetích stran byla *politická pluralita* tradičního mezinárodního práva vystřídána *morální dichotomií*, která dělí lidstvo na dvě morálně asymetrické půle: stoupence spravedlivého míru a jeho narušitele.

Zatímco v tradičních mezistátních válkách se bojovalo o *partikulární* území, v současných konfliktech se bojuje o *univerzální* ideologii. – Nejprve byl protivníkem fašismus, následně komunismus a dnes jím jsou tzv. „darebácké“ státy a státy podporující mezinárodní terorismus. Na rozdíl od omezených bojů o území je ale morální válka proti zlu ze své podstaty totální. – Omezený boj proti zlu by byl sám o sobě nemorální.

Právní rámec současné války proti teroru, jak ji popisuje Philip Bobbitt, vykazuje všechny znaky soudobého pojetí válek: totální způsob vedení, spravedlivou příčinu, morální diskriminaci soupeře i vyloučení neutrality třetích stran. Důsledkem univerzalizace liberální demokracie je diskriminující pojetí státní suverenity: Pouze demokratické státy jsou uznávány jako suverénní.

Cílem války proti teroru je šíření domněle univerzálního konceptu liberální demokracie: Spravedlivá příčina tedy ustoupila spravedlivému průběhu války. Protože se válka proti teroru vede na obou stranách za „spravedlivou“ věc, ani jedna ze stran si v ní

neklade žádná omezení. Teroristé otevřeně útočí na civilisty, a pokud jsou zajati, není jim zpravidla přiznán žádný právní status.

Protivníci ve válce proti teroru jsou chápáni jako morálně asymetrickí: Vždy jsou výrazně horší. Tento pohled je přitom vlastní jak teroristům a „darebáckým“ státům, tak i západním státům v čele s USA.

Jak je patrné z rétoriky západních vůdců, současná válka proti teroru vylučuje neutralitu třetích stran: „Kdo není s námi, je proti nám.“

Vedle války proti teroru je změněné chápání státní suverenity nejvíce patrné v konceptu humanitární intervence. Současné pojetí humanitární intervence odráží, že zdrojem suverenity státu se namísto rovného uznání stal demokratický charakter jeho vlády; že suverenita jednou uznaného státu již není absolutní, ale podmíněná jeho demokratickým režimem; a že současné chápání státní suverenity znamená – namísto práva na neintervenci – spíše povinnost státu dodržovat a chránit práva svých obyvatel.

Fenomén humanitárních intervencí zároveň znamená změnu referenčních objektů suverenity: Zatímco tradičně byla suverenita přisuzována státům, dnes se stále více hovoří o suverenitě jejich obyvatel. Lidé tedy nahrazují státy coby nositele nezadatelných práv. Jádrem klasické suverenity bylo právo státu na neintervenci, kdežto jádrem nového chápání suverenity jsou základní lidská práva.

Současné mezinárodněprávní pojetí státní suverenity se přitom shoduje s tím, co Schmitt kritizuje jako „prázdný univerzalismus lidských práv“ – s moralistickým diskursem, který má pokrytecky ospravedlnit neoprávněné vměšování se do vnitřních záležitostí druhých států.

Jak je patrné z předchozího výkladu, filosofie současného právního pojetí války a nepřítele se výrazně odlišuje od jeho pojetí v tradičním evropském mezinárodním právu, zároveň ovšem vykazuje mnohé podobnosti s pojetím mezinárodního práva ve středověké křesťanské říši.

Zatímco z pohledu evropských novověkých států byl svět rozdělen prostorově mezi mnoho suverénních států s legitimními monopoly násilí na svých územích, z pohledu dnešních států se svět dělí morálně na demokratické dobro a „totalitní“ zlo. Současné morální dělení světa se přitom výrazně blíží středověkému chápání pozemského světa jako zápasu mezi Dobrem a Zlem. Morální protiklad mezi protivníky dnes, tak jako ve středověku, nenechává morálně neutrální prostor pro třetí strany.

V důsledku tohoto pomyslného dělení je válka v dnešním světě, stejně jako ve středověké Svaté říši subjektivně chápána jako totální boj Dobra se Zlem, a proto je tak i

objektivně vedena. V současné válce proti teroru se tedy potýkáme s důsledky rozpadu evropského mezinárodního práva: návratem spravedlivé příčiny a morální diskriminací protivníků. Ať už je nepřítelem teroristická organizace, stát nebo celý národ, vždy se jedná o morálně asymetrického protivníka, kterého je třeba zničit nebo donutit k přijetí své vlastní formy bytí – k přijetí liberální demokracie a uznání lidských práv. Toto pojetí nepřítele se přitom shoduje se středověkým pojetím nepřátel v náboženských válkách coby protivníků, jež bylo nutné zničit nebo změnit obrácením na pravou víru. Války proti teroru vedené na periferii Západu tak svojí formou připomínají raně středověké války proti barbarům vedené na hranicích Římské říše.

Změny ve filosofii právního pojetí války ve svém důsledku vedly ke stírání rozdílu mezi válkou a mírem a mezi vojáky a civilisty: Boj proti Zlu probíhá vždy, všude a týká se každého.

Návrat ke středověkému pojetí válek však znamená více než jen nový filosofický rámec právního pojetí války a nové chápání nepřítele. Omezené války podle evropského mezinárodního práva byly neodlučitelně spjaty se systémem suverénních teritoriálních států. Změna v subjektivním chápání války proto znamená změnu v subjektivním chápání států coby objektů sociální reality.

Na konci 20. století se weberovský obraz státu coby držitele monopolu legitimního násilí v mnoha oblastech světa rozpadl. Suverenita, jež byla – ve smyslu nezadatelných práv – vlastnictvím států, je dnes stále více přisuzována jejich obyvatelům. Státy tedy přicházejí nejen o svou objektivní moc, ale i o svou subjektivní suverenitu. Zatímco objektivní politickou moc států přebírají nestátní aktéři, jejich subjektivně uznávanou suverenitu přebírají občané coby nositelé nezadatelných práv.

V míře, v jaké byly novověké státy závislé na národní jednotě svých občanů, můžeme současný úpadek států ztotožňovat s *denacionalizací* osobních identit jejich obyvatel. – Národní elity dnes již svou budoucnost nespojují s osudy svých vlastních států. Zánik států coby objektů intersubjektivní reality je tedy podporován ekonomickou a kulturní globalizací.

Vzhledem k ekonomické a kulturní globalizaci a k vzestupu světového diskursu liberální demokracie a lidských práv coby obecně platných hodnot můžeme hovořit o návratu k politické organizaci středověké říše. Podle Schmitta již obecně uznávaný republikánský diskurs občanských práv a svobod v 19. století připomínal obecnou normu křesťanství ve středověké říši. Od 20. století jsme pak svědky návratu ke středověké formě občanských válek, které jsou ve jménu těchto norem vedeny napříč státními hranicemi.

Upadající role teritoriálních států coby objektů intersubjektivní reality může vést k tomu, co Hedley Bull roku 1977 označil jako možný návrat k univerzální politické organizaci, jaká existovala ve středověkém křesťanském světě. Podle Bulla neexistoval roku 1977 žádný jasný důkaz, že systém teritoriálních států bude v příštích 50 letech nahrazen nějakým jiným systémem. Ze subjektivního chápání a objektivního vedení současných válek ovšem vyplývá, že co se v době studené války zdálo být pouhou utopií, nabývá dnes jasnějších rysů a může se jevit jako reálná možnost.

Zdroje

- Almond, Gabriel, Verba Sidney: *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. New York: Sago Publications, 1989 (1963, 1965).
- Annan, Kofi A.: Two Concepts of Sovereignty, *The Economist*, September 18, 1999, s. 49 – 50. Staženo z: <http://pfpdev.ethz.ch/SCORMcontent/1714/scos/32/documents/0.pdf>.
- Annan, Kofi A.: *We the Peoples. The Role of the United Nations in the 21st Century*, 2000. Staženo z: <http://www.un.org/millennium/sg/report/full.htm>.
- Balakrishnan, Gopal: Algorithms of War, *New Left Review*, 23, s. 5 – 53, 2003.
- Balakrishnan, Gopal: States of War, *New Left Review*, 36, s. 5 – 32, 2005.
- Barša, Pavel: *Síla a rozum. Spor realismu s idealismem v moderním politickém myšlení*. Praha: Filosofia, 2007.
- Barša, Pavel, Císař, Ondřej: *Anarchie a řád ve světové politice. Kapitoly z teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál, 2008.
- De Benoist, Alain: Global terrorism and the state of permanent exception. The significance of Carl Schmitt's thought today. In: Odysseos, Louiza, Petito, Fabio (eds.): *The International Political Thought of Carl Schmitt, Terror, liberal war and the crisis of global order*. New York: Routledge, 2007, s. 73 – 96.
- Bishai, Linda S., Behnke, Andreas: War, violence and the displacement of the political. In: Odysseos, Louiza, Petito, Fabio (eds.): *The International Political Thought of Carl Schmitt, Terror, liberal war and the crisis of global order*. New York: Routledge, 2007, s. 107 – 123.
- Bobbitt, Philip: *The Shield of Achilles. War, Peace, and the Course of History*. New York: Knopf, 2002.
- Bobbitt, Philip: *Terror and Consent. The Wars for the twenty-first century*. London: Pinguin Books, 2008.
- Brown, Chris: From humanized war to humanitarian intervention. Carl Schmitt's critique of the Just War tradition. In: Odysseos, Louiza, Petito, Fabio (eds.): *The International Political Thought of Carl Schmitt, Terror, liberal war and the crisis of global order*. New York: Routledge, 2007, s. 56 – 69.
- Bull, Hedley: *The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics*. New York: Columbia University Press, 1977.

- Bush, G. W.: *Address to a Joint Session of Congress and the American People*. United States Capitol Washington D.C., September 20, 2001. Staženo z: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html>.
- Colombo, Alessandro: The 'realist institutionalism' of Carl Schmitt. In: Odysseos, Louiza, Petito, Fabio (eds.): *The International Political Thought of Carl Schmitt, Terror, liberal war and the crisis of global order*. New York: Routledge, 2007, s. 21 – 35.
- Edele, Mark, Geyer, Michael: States of Exception. The Nazi-Soviet War as a System of Violence, 1939 – 1945. In: Geyer, Michael, Sheila, Fitzpatrick (eds.): *Beyond Totalitarianism. Stalinism and Nazism Compared*. New York: Cambridge University Press, 2009, s. 345 – 395.
- Gray, John: *Al-Káida a co to znamená být moderní*. Praha: Mladá fronta, 2005.
- *Guiding Principles on Internal Displacement*. OCHA Publications, 2004. Staženo z: [http://www.reliefweb.int/rw/lib.nsf/db900sid/LHON-65RDFJ/\\$file/IASC_IDP_principles_1999.pdf?openelement](http://www.reliefweb.int/rw/lib.nsf/db900sid/LHON-65RDFJ/$file/IASC_IDP_principles_1999.pdf?openelement).
- *Charta Organizace spojených národů a Statut mezinárodního soudního dvora*. Staženo z: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/charta-organizace-spojnych-narodu-a-statut-mezinarodniho-soudniho-dvora.pdf>.
- Jervis, Robert: Theories of War in an Era of Leading-Power Peace. "Presidential Address, American Political Science Association, 2001". *The American Political Science Review*, Vol. 96, No. 1 (Mar., 2002), s. 1 – 14.
- Jervis, Robert: Understanding the Bush Doctrine. *Political Science Quarterly*, Vol. 118, No. 3 (Fall, 2003), s. 365 – 388.
- Kissinger, Henry: *Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi*. Praha: Prostor, 1999.
- Luoma-aho, Mika: Geopolitics and grosspolitics. From Carl Schmitt to E. H. Carr and James Burnham. In: Odysseos, Louiza, Petito, Fabio (eds.): *The International Political Thought of Carl Schmitt, Terror, liberal war and the crisis of global order*. New York: Routledge, 2007, s. 36 – 55.
- Mouffe, Chantal: Carl Schmitt's warning on the dangers of a unipolar world. In: Odysseos, Louiza, Petito, Fabio (eds.): *The International Political Thought of Carl Schmitt, Terror, liberal war and the crisis of global order*. New York: Routledge, 2007, s. 147 – 153.
- Odysseos, Louiza, Petito, Fabio: Introduction. The International Political Thought of Carl Schmitt. In: Odysseos, Louiza, Petito, Fabio (eds.): *The International Political Thought of*

Carl Schmitt, Terror, liberal war and the crisis of global order. New York: Routledge, 2007, s. 1 – 17.

- Odysseos, Louiza: Crossing the line? Carl Schmitt on the ‘spaceless universalism’ of cosmopolitanism and the War on Terror. In: Odysseos, Louiza, Petito, Fabio (eds.): *The International Political Thought of Carl Schmitt, Terror, liberal war and the crisis of global order*. New York: Routledge, 2007, s. 124 – 143.
- Ojakangas, Mika: A terrifying world without an exterior. Carl Schmitt and the metaphysics of international (dis)order. In: Odysseos, Louiza, Petito, Fabio (eds.): *The International Political Thought of Carl Schmitt, Terror, liberal war and the crisis of global order*. New York: Routledge, 2007, s. 205 – 221.
- *Protokol o pokojném vyřizování mezinárodních sporů (Ženevský protokol)*. In: Schelle, Karel: *Moderní dějiny státu a práva v dokumentech*. Brno: Masarykova univerzita, 1992.
- *Quadrennial Defense Review Report*. US Department of Defense, 2010. Staženo z: <http://www.defense.gov/qdr/QDR%20as%20of%2026JAN10%200700.pdf>.
- Ross, Marc Howard: Culture and Identity in Comparative Political Analysis. In: Lichbach, Mark Irving, Zuckerman, Alan S. (eds.): *Comparative Politics. Rationality, Culture and Structure*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 42 – 80.
- Ruggie, John Gerard: *Constructing the World Polity. Essays on International Institutionalization*. London: Routledge, 1998.
- *The Responsibility to Protect. Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*. Canada: International Development Centre, 2001. Staženo z: <http://www.iciss.ca/pdf/Commission-Report.pdf>.
- Shapiro, Ian: *Politika zadržování: staronová strategie proti světovému terorismu*. Praha: Karolinum, 2009.
- Schmitt, Carl: *The Nomos of the Earth in the International Law of the Jus Publicum Europaeum*. New York: Telos Press, Ltd., 2003.
- Schmitt, Carl: *Pojem politična*. Brno: CDK, 2007.
- Schmitt, Carl: *Teorie partyzána. Poznámka na okraj k pojmu politična*. Praha: OIKOYMENH, 2008.
- Stenersen, Anne: The Internet: A Virtual Training Camp? *Terrorism and Political Violence*, 20: 2, 2008, s. 215 – 233.
Staženo z: <http://dx.doi.org/10.1080/09546550801920790>.

- Tilly, Charles: *Coercion, Capital and European States AD 990-1992*. Cambridge MA & Oxford UK: Blackwell, 1992.
- Ulmen, Gary L.: Partisan warfare, terrorism and the problem of a new nomos of the earth. In: Odysseos, Louiza, Petito, Fabio (eds.): *The International Political Thought of Carl Schmitt, Terror, liberal war and the crisis of global order*. New York: Routledge, 2007, s. 97 – 106.
- *Versailleská smlouva, zákon 217/1921 Sb.*. Staženo z: <http://portal.gov.cz>.
- Weiss, Thomas G.: *Humanitarian Intervention. Ideas in Action*. Cambridge UK: Polity Press, 2007.
- Zolo, Danilo: The re-emerging notion of Empire and the influence of Carl Schmitt's thought. In: Odysseos, Louiza, Petito, Fabio (eds.): *The International Political Thought of Carl Schmitt, Terror, liberal war and the crisis of global order*. New York: Routledge, 2007, s. 154 – 165.